T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK ANLAYIŞI VE POLİTİKALARI

Aslıhan TÜRKMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Ali Samir MERDAN

Çankırı–2023

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK ANLAYIŞI VE POLİTİKALARI

Aslıhan TÜRKMEN
ORCID: 0000-0002-3529-2643

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Ali Samir MERDAN

Çankırı–2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER.....i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....iv
TEZ KABUL VE ONAY.....v
ÖNSÖZ.....vi
ÖZET.....vii
ABSTRACT.....viii
KISALTMALAR.....ix

1. GİRİŞ.....1

2. BÖLÜM: GÜVENLİK KAVRAMI, TÜRLERİ, ANLAYIŞI VE POLİTİKALARI..6
2.1. GÜVENLİK KAVRAMI.....6
2.2. GÜVENLİK TÜRLERİ.....7
2.2.1. Ulusal Güvenlik.....8
2.2.2. Bölgesel Güvenlik.....10
2.2.3. Uluslararası Güvenlik.....11
2.3. GÜVENLİK ANLAYIŞI VE POLİTİKALARI.....13
2.3.1. Soğuk Savaş Döneminde Güvenlik Anlayışı ve Politikaları.....14
2.3.1.1. Geleneksel Güvenlik Anlayışı.....14
2.3.1.2. Geleneksel Güvenlik Politikaları.....15
2.3.1.3. 1980'lerde Uygulanan Güvenlik Politikaları.....19
2.3.2. Soğuk Savaş Sonrası Döneminde Güvenlik Anlayışı ve Politikaları.....20
2.3.2.1. Değişen Güvenlik Anlayışında Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması ve Dönüşümü.....20
2.3.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uygulanan Güvenlik Politikaları.....22
2.3.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kurulan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü....24

3. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE GÜVENLİK VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE GÜVENLİK POLİTİKALARI 26
3.1. TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK KÜLTÜRÜ.....26
3.1.1. Tarihsel Bağlam.....27

3.1.2. Coğrafi Faktör.....30
3.2. TÜRKİYE'DE GELENEKSEL GÜVENLİK ANLAYIŞI.....33
3.2.1. Batıcılık ve Ulusal Güvenlik.....33
3.2.2. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Etkinliği.....42
3.3. TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ KURUMSAL YAPISI VE DAYANAĞI.....44
3.3.1. Güvenlik Politikaların Kurumsal Yapısı.....44
3.3.2. Güvenlik Politikaların Dayanağı.....46
3.4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI....48
3.4.1. Türkiye'nin Güvenlik Politikalarının Tarihi.....48
3.4.2. Soğuk Savaş Döneminde Güvenlik Politikaları.....50

4. BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK SORUNLARI VE POLİTİKALARI.....53
4.1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TEHDİTLERİN ÇEŞİTLENMESİ VE BELİRLENMESİ.....53
4.1.1. Bir Devletin Ulusal Güç Faktörlerinin Büyüklüğü.....54
4.1.2. Egemen Güce Dayalı Olarak Etki ve Çıkar Alanlarının Belirlenmesi.....56
4.1.3. Belirli Bir Etki ve Çıkar Alanı İçinde Hedeflerin Belirlenmesi.....56
4.1.4. Risk ve Tehditlerin Belirlenmesi.....57
4.2. 1991-2002 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK SORUNLARI VE POLİTİKALARI.....58
4.2.1. 1991-2002 Döneminde Türkiye'de Ortaya Çıkan Yeni Güvenlik Sorunları.....58
4.2.2. 1991-2002 Döneminde Türkiye'nin Güvenlik Politikaları.....63
4.3. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK SORUNLARI VE POLİTİKALARI (2002-2022).....66
4.3.1. Adalet ve Kalkınma Partisinin Kuruluş Süreci.....66
4.3.2. Türkiye'nin Siyasal Hayatında Adalet ve Kalkınma Partisinin Yeri ve Önemi.....68
4.3.3. 2002-2016 Döneminde Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı ve Politikaları.....70
4.3.4. 2016-2022 Döneminde Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı ve Politikaları.....72
4.3.5. Türkiye'nin Yeni Kolektif Güvenlik Arayışı: Kafkasya ve Orta Asya.....76

5. SONUÇ.....80

KAYNAKÇA.....85
ÖZGEÇMİŞ.....100

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı ve Politikaları* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

23.06.2023

.....

Aslıhan TÜRKMEN

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Aslıhan TÜRKMEN tarafından hazırlanan *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı ve Politikaları* başlıklı bu çalışma, *09.05.2023* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliğiyle* başarılı bulunarak jürimiz *tarafından Uluslararası İlişkiler* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Dr. Öğretim Üyesi Ali Samir MERDAN	İmza: ……..
Üye	: Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR	İmza: ……..
Üye	: Dr. Öğretim Üyesi Andaç KARABULUT	İmza: ……..

ONAY

Bu tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../2023 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı ve Politikaları başlıklı bu tez; Uluslararası İlişkiler disiplini içinde güvenlik kavramı tanımının zaman içerisinde gerçekleşen dönüşümüne, Türkiye'de geleneksel güvenlik anlayışı ve bu anlayış çerçevesinde Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin uyguladığı güvenlik politikalarına, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin güvenlik sorunları ve politikaları ile uygulanan güvenlik politikalarının Türkiye'nin dış politikasındaki etkisine odaklanmaktadır. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının değişen güvenlik anlayışı çerçevesinde incelenerek değerlendirilmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bu tez, kendi başıma muvaffak olamayacağım iki yıllık bir yolculuğun doruk noktasıdır. Bu yolculuğu tamamlamamda bana doğrudan ya da dolaylı olarak yardımcı olan herkese en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen ve hiçbir çabadan kaçınmayarak beni daima çok olumlu bir biçimde yönlendiren danışmanım Sayın Hocam *Dr. Öğretim Üyesi Ali Samir MERDAN'*a ve eğitim hayatım süresince yetişmemde katkısı olan *Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR, Dr. Öğretim Üyesi Andaç KARABULUT* ve burada adını sayamadığım bütün hocalarıma sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca tezimi tamamlamak için moralimi ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan başta babam *İbrahim TÜRKMEN* ve annem *Zeliha TÜRKMEN* olmak üzere ailemin tüm fertlerine şükranlarımı sunarım.

23.06.2023

Aslıhan TÜRKMEN

ÖZET

Tezin Başlığı : Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı ve Politikaları
Tezin Yazarı : Aslıhan TÜRKMEN
Danışman : Ali Samir MERDAN
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 09.05.2023

Bu tezde, Uluslararası İlişkiler disiplini içinde güvenliğin kapsamı ve zaman içerisinde dönüşümü incelenmiştir. Özellikle güvenliğin Soğuk Savaş dönemiyle Soğuk Savaş sonrası döneme ve bu dönemlerin şartlarına göre değişiklik göstermesi, disiplin içinde herkes tarafından kabul görmüş bir tanımının yapılmasını güçleştirmiştir. Zira güvenlik olarak Soğuk Savaş döneminde sadece askerî tehditler algılanırken Soğuk Savaş sonrası dönemdeyse askerî tehditler ikinci planda kalmıştır. Değişen uluslararası sistemle birlikte güvenlik tehditleri de çeşitlenmiştir. Türkiye'de de Soğuk Savaş döneminde güvenlik olarak sadece askerî tehditler algılanmaktayken Soğuk Savaş sonrası dönemdeyse hem bu algı devam etmiş hem de en önemli güvenlik tehdidi olarak benimsenmiştir. Türkiye'nin güvenlik kültürüyle güvenlik politikalarının kurumsal yapısı ve dayanağı, sadece askerî tehditleri içeren geleneksel güvenlik anlayışının benimsenmesinde ve bu anlayış çerçevesinde hem Soğuk Savaş döneminde hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde uygulanan güvenlik politikalarında etkili olmuştur. Bu tezin amacı, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının hem geleneksel hem de değişen güvenlik anlayışı çerçevesinde incelenerek değerlendirilmesi ve analiz edilmesidir. Bu çerçevede 1990'larda ve Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Türkiye'nin güvenlik politikalarında hem askerî hem de bölgedeki diğer devletlerle iş birliği yöntemleri uygulandığına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Türkiye, Soğuk Savaş dönemi, Soğuk Savaş sonrası dönem, Adalet ve Kalkınma Partisi.

ABSTRACT

Thesis Title **:** Türkiye's Security Perception and Policies in the Post-Cold War Era
Author **:** Aslıhan TÜRKMEN
Supervisor **:** Ali Samir MERDAN
Department **:** International Relations
Thesis Type **:** Master's Thesis
Date **:** 09.05.2023

This thesis examines the scope and transformation of security within the discipline of International Relations. The changing conditions of security, particularly from the Cold War period to the post-Cold War era, have made it difficult to establish a universally accepted definition that is recognized by everyone within the discipline. During the Cold War era, security was primarily perceived in terms of military threats, while in the post-Cold War period, military threats took a backseat. With the changing international system, security threats have become more diverse. In Türkiye as well, during the Cold War era, security was predominantly perceived as military threats, but in the post-Cold War period, this perception continued to exist, and it was also adopted as the most significant security threat. The institutional structure and foundation of Türkiye's security culture and security policies have been influential in the adoption of a traditional security understanding that solely encompasses military threats. This understanding has played a significant role in the implementation of security policies both during the Cold War period and in the post-Cold War era. The aim of this thesis is to examine and evaluate Türkiye's foreign and security policies in the post-Cold War era within the frameworks of both traditional and evolving security understandings. It seeks to analyze and assess the policies in light of these different security perspectives. Within this context, it has been concluded that in the 1990s and during the period of the Justice and Development Party, Türkiye's security policies involved both military measures and cooperation methods with other states in the region.

Keywords: Security, Türkiye, Cold War period, post-Cold War era, Justice and Development Party.

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

a.e. : Aynı Eser

AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu

AFAD : Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

a.g.e. : Adı Geçen Eser

AGSP : Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

AK Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi

AKÇT : Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu

AT : Avrupa Toplulukları

a.y. : Yazara Ait Son Zikredilen Yer

B. : Baskı

b.a. : Eserin Bütününe Atıf

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

Bkz. : Bakınız

Bkz.: Aş. : Bakınız Eserin Kendi İçinde Aşağıya

Bkz.: Yuk. : Bakınız Eserin Kendi İçinde Yukarıya

BM : Birleşmiş Milletler

BMGK : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

C. : Cilt

COPRI : Copenhagen Peace Researches Institute

Çev. : Çeviren

ÇHC : Çin Halk Cumhuriyeti

DB : Dünya Bankası

Der. : Derleyen

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

Doç. : Doçent

Dr. : Doktor

Ed. : Editör

END : European Nuclear Disarmament

GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi

GSMH : Gayri Safi Millî Hâsıla

GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla

Haz. : Yayına Hazırlayan

IMF : International Monetary Fund

IŞİD : Irak ve Şam İslam Devleti

Karş. : Karşılaştırınız

k.g. : Karşı Görüş

KGAÖ : Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

MC : Milletler Cemiyeti

Md. : Madde

MGK : Millî Güvenlik Kurulu

MGSB : Millî Güvenlik Siyaset Belgesi

MSB : Millî Savunma Bakanlığı

MSÜ : Millî Savunma Üniversitesi

NATO : North Atlantic Treaty Organization

No : Numara/Sayı

Nşr. : Neşreden

PKK : Partiya Karkerên Kurdistanê

Prof. : Profesör

PYD : Partiya Yekîtiya Demokrat

RF : Rusya Federasyonu

RTÜK : Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

s. : Sayfa

Sad. : Sadeleştiren

ss. : Sayfalar

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Tahk. : Tahkik/Muhakkik

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TİKA : Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

t.y. : Basım Tarihi Yok

vd. : Çok Yazarlı Eserlerde İlk Yazardan Sonrakiler

Vol. : Volume

YAŞ : Yüksek Askerî Şûra

y.y. : Basım Yeri Yok

1. GİRİŞ

Güvenlik, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde çalışılan en önemli konulardan biri olmasına rağmen bu disiplin içerisinde kabul görmüş genel bir tanımı yapılamamıştır. Ancak güvenliği sağlamak, başta bireyin kendisi olmak üzere etrafındaki kişilere ve eşyalara karşı bir tehdit algıladığında bu tehdidi bertaraf etmeye çalışmak şeklinde tanımlanabilir. Bu çerçevede devletler de kendi egemenliğine yönelik gelebilecek tehditlere karşı önlemler alarak güvenliğini sağlamaya çalışırlar. Bunun için devletler güvenlik stratejileri geliştirip bu stratejileri uygulamışlardır. Uyguladıkları bu güvenlik stratejileriyle devletler, kendi güvenliğini sağlamak için ya kendi içine kapanarak iletişimin kesilmesi yolunu ya da diğer devletlerle iletişime geçerek ittifak içinde yer alma yolunu tercih etmişlerdir. Nasıl bir yol tercih ederlerse etsinler devletlerin temel amacı kendi güvenliklerini sağlamaktır (Özcan, 2010, s. 346). Fakat devletlerin uyguladıkları bu güvenlik stratejilerinin de bazen daha güvenliksiz bir ortamın oluşmasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

Güvenliğin, Soğuk Savaş dönemiyle Soğuk Savaş sonrası döneme ve bu dönemlerin şartlarına göre de değişiklik göstermesi tanımının yapılmasını zorlaştırmıştır. Güvenliğin; tehditlerin çeşitliliği, risklerin boyutu ve farklı algılanmasından dolayı da tanımı yapılamamıştır. Güvenliğin tanımının yapılmış olmamasının yanında devletlerin güvenliğe farklı yaklaşımları çeşitli strateji uygulamalarına neden olduğu (Özdoğan, 2019, s. 3) gibi Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde dinamik bir çalışma alanı olması da güvenliğin tanımının dönemlere ve şartlara göre değişiklik göstermesine yol açmıştır (Sancak, 2013, s. 123). Yani gerek ulusal olsun ve gerekse de uluslararası olsun güvenlikte algılanan tehditler, dönemlere göre farklılık göstermiştir. Soğuk Savaş döneminde güvenlik denilince askerî güvenliğe dair sorunlar akla gelirken Soğuk Savaş sonrası dönemdeyse güvenlik tehditlerinin politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve sağlık boyutlarında çeşitlendiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda önceleri daha az tehdide karşı mücadele eden devletlerin bugünlerde daha fazla tehditle mücadele etmek durumunda olduğu anlaşılmaktadır.

Hem ulusal hem de uluslararası güvenlik, uluslararası sistemde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Ulusal güvenlik, bir devletin kendi güvenliğini sağlamak amacıyla bütün kaynakları kullanarak egemen kalma çabası olarak anlaşılmaktadır. Bu bağlamda liderlerin algılarının değişmesiyle ulusal güvenliğin tanımlanmasında da değişiklikler olabilmektedir (Baharçiçek ve İnan, 2013, ss. 107-108). Uluslararası güvenlik içinse daha geniş kapsamlı olmasının yanında sistemdeki bütün

devletleri kapsayan tehditler açısından değerlendirilme yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla güvenlik, Soğuk Savaş döneminde daha çok askerî içerikli tehditler bağlamında tanımlanırken Soğuk Savaş sonrası dönemdeyse askerî tehditlerle birlikte politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve sağlık boyutlarındaki tehditler olarak tanımlanmıştır.

Güvenliğin yapılamayan tanımı gibi güvenlik sorunlarının da tam olarak nelerden oluştuğu belirtilememiştir. Yani güvenlik sorunları devletlere, kişilere ve hatta Soğuk Savaş dönemiyle Soğuk Savaş sonrası döneme göre bile değişiklik göstermiştir. Bu tezde Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin güvenlik anlayışı ve politikaları çerçevesinde güvenlik sorunlarına değinilecektir.

Güvenlik sorunları her devlette olduğu gibi Türkiye'de de kendi dinamiğine göre farklı biçimlerde yaşanmıştır. Bu bağlamda Türkiye, karşılaştığı güvenlik sorunlarını önce kendi çerçevesinde tanımlamış ve ardından da güvenlik stratejileri benimseyerek çözüm arayışına girmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin genel itibarıyla geleneksel güvenlik anlayışı çerçevesinde stratejiler benimsediği, Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeyse bu stratejilerin dönüşerek güncellendiği görülmüştür.

Adalet ve Kalkınma Partisi, politik ve ekonomik istikrarsızlıkların yaşandığı bir dönemde kuruldu ve ilk seçimini de 3 Kasım 2002 tarihinde kazandı (Özipek, 2009, ss. 669-670). Adalet ve Kalkınma Partisinin 2002'de gerçekleştirilen seçimlerin sonucunda tek başına iktidara gelmesinin önemli sebepleri arasında 28 Şubat 1997 tarihindeki postmodern darbe, 1999 depremi, 2000 ve 2001 ekonomik krizleriyle birlikte birçok bankanın iflası ve istikrarsız koalisyon hükûmetlerinin başarısızlıkları sayılabilir (Yılmaz, 2009, s. 562). Aynı zamanda Adalet ve Kalkınma Partisinin, 2002'ye kadar ya askerî darbe ya da uygunsuz bürokratik süreç sonucunda kapatılan partilerin varisi olmasının da Türkiye'de tek başına iktidara gelmesine yol açtığı söylenebilir.

Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde söylemler ve ilkelerle Türkiye'nin dış ve güvenlik politikası farklı bir boyuta bürünmüştür. Özellikle de Adalet ve Kalkınma Partisinin 2002-2016 döneminde geleneksel dış ve güvenlik politikasının değiştiğine dair yaklaşımlar Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasını inceleyen uzmanların neredeyse tamamının ortak kanaatiydi (Yeşiltaş ve Balcı, 2011, ss. 9-10). Bu değişimin mimarıysa 2002-2009 döneminde Başbakan Recep

Tayyip Erdoğan'a dış politika danışmanlığı yapan, ardından 2009-2014 döneminde Dışişleri Bakanı olan son olarak da 2014-2016 döneminde başbakanlık görevini yürüten Ahmet Davutoğlu'dur. Ahmet Davutoğlu, 2001'de yayınladığı "Stratejik Derinlik" kitabını söylemler ve ilkelerle Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının yenilenmesi için önemli bir yol haritası olarak kullandı. Bu çerçevede 2002-2016 döneminde Türkiye'nin temel dış politika ilkeleri; sıfır sorun, çok boyutlu aktif dış politika ve yumuşak güç şeklinde ifade edildi.

Bu ilkelerden "sıfır sorun" politikası, Türkiye'nin dört bir yandan düşmanlarla çevrili olduğu söylemini ortadan kaldırarak sorunu çözmek için tüm komşularla iyi ilişkiler geliştirmek anlamına gelmektedir. Özellikle 2002-2016 döneminde Türkiye, çevre bölgelerde daha aktif ve kabul edilebilir bir politika izledi (Altun, 2009, s. 19). Bu dönemde çok boyutlu güvenlik ortamı ve güçlü bölgesel yapısıyla istikrarı, ikili ilişkilerin ortaya çıkmasıyla mümkün olacağı öngörüldü (Aras ve Akpınar, 2011, ss. 59-60). Bu anlamda sıfır sorun politikası, komşularla olan tüm sorunlu ilişkileri ortadan kaldırmaktan ziyade, sorunu çok boyutlu ilişkiler yoluyla en aza indirme hedefini kavramsallaştırmaktır. İç politika açısından bu politikanın en temel amacıysa komşularla ekonomik ve sosyal alanda karşılıklı bağımlılığın kapsamını genişleterek içeride daha rahat hareket alanı elde etmektir. Bilindiği gibi ordunun ayrıcalıklı konumu, 1990'lardan itibaren Türkiye'nin politikasına egemen olmuştur (Balcı, 2013, ss. 258-259).

2002-2016 döneminde dış politikaya egemen olan ilkelerden biri de yumuşak güç ilkesidir. Yumuşak güç, bir devletin politik değerlerinin, kültürünün ve dış politikasında izlediği ilkelerin dış dünyaya "çekilmesi" olarak ifade edilmektedir (Kadercan, 2014, s. 315). Türkiye, 2002'den itibaren dünyanın birçok yerinde kendisine yönelik olumlu bir algı ve çekiciliğe sahip olmuş ve resmî yumuşak güç unsurlarını kullanmıştır. Bunlar; Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Yunus Emre Enstitüsü ve Kızılaydır. Bunun yanı sıra yurt dışında yayınlanan diziler ve resmî olmayan yardım grupları da mevcuttur. Yumuşak güçle bağ kurulan devletlerdeki hükûmetler ve toplumlar üzerinde Türkiye algısını aktif olarak güçlendirmek amaçlanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Türkiye'nin yumuşak güç fırsatlarının harekete geçirildiği başlıca bölgeler Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu olmuştur.

Çok boyutlu aktif dış politika, 2002-2016 döneminde yaygın olan önemli ilkelerden bir diğeridir. Bu politika, Türkiye'nin komşularıyla olan sorunları çözmek ve ilgili diğer devletlerle ilişkileri

geliştirmek amacıyla aktif olarak bütün ilişkileri geliştirmeye yöneliktir (Yeşiltaş ve Balcı, 2011, s. 15). Bu bağlamda çok yönlü aktif dış politika Uzak Doğu, Latin Amerika, Afrika ve Orta Doğu'daki tüm devletlerle ilişki kurabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bir anlamda bu politika, mevcut küresel güçlerle rekabet etmekten ziyade, karşılıklı bağımlılık açısından tamamlayıcıdır. Bu çerçevede kurulan iyi ilişkiler, diğer devletlerle rekabet etmeyen bir ortam oluşturmak ve uluslararası kuruluşlarda aktif rol üstlenmek anlamına gelmektedir (Unsal ve Moulet-Vargas, 2013, s. 139). Bu durum, Türkiye'nin etkin bir politikası olduğu anlamına gelmektedir. Soğuk Savaş paradigması olan ve Türkiye'yi dünyadaki siyasi ilişkilerinde pasif bir yapı olmaktan çıkarıp aktif hâle getirmeyi amaçlayan çok yönlü aktif dış politika, aynı zamanda güvenliğin sağlanması açısından güvenlik merkezli bir dış politika olup diplomatik bir yaklaşımı temsil etmektedir (Köse, 2012, ss. 77-81).

2016'dan itibarense Türkiye'nin dış politikasında hem yumuşak gücün kullanılmasının hem de çok boyutlu aktif dış politika uygulamasına devam edilmesiyle birlikte aynı zamanda Soğuk Savaş döneminde ve 1990'larda uygulanmış olan geleneksel güvenlik anlayışı çerçevesindeki stratejiler de dönüştürülerek güncellenmiş ve uygulamaya konulmuştur. Geleneksel güvenlik anlayışı çerçevesinde hem terör hem de güvenliğe dair politikaları, ülke sınırları içinde kalmayıp askerî harekâtlarla sınırlarının ötesini de kapsamına almıştır. Hem Suriye'deki Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı'yla Barış Pınarı Harekâtları hem de Irak'taki askerî harekâtlar sayesinde Türkiye, güneyinde oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu engellemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin dış ve güvenlik politikası, aynı zamanda diğer bölge devletlerinin dış ve güvenlik politikalarını da etkilemiştir. Bu dönemde Türkiye, dış ve güvenlik politikalarında başarılı olabilmek için hem yumuşak gücü kullanmış hem de çok boyutlu aktif dış politika uygulayarak diğer devletlerle rekabet etmeyen bir ortamda iyi ilişkilerini devam ettirmiştir. Aynı zamanda da Türkiye, terörle mücadelede askerî yöntemlerin benimsendiği dış ve güvenlik politikalarını uygulamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin benimsediği güvenlik anlayışının incelenmesiyle bu güvenlik anlayışı çerçevesinde uygulanan güvenlik politikalarının belirlenmesi ve uygulanan bu güvenlik politikalarının da Türkiye'nin iç ve dış politikası bağlamında değerlendirilmesi bu tezin konusunu oluşturmaktadır. Tezde, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin güvenlik anlayışı ve politikaları kapsamında konunun bilimsel analizinin yapılması öngörülmüştür.

Tez, giriş ve sonucun dışında üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, önce güvenlik kavramının tanımı yapılacak; ardından güvenliğin türleri olan ulusal güvenlik, bölgesel güvenlik ve uluslararası güvenlik ele alınacaktır. Ayrıca bu bölümde, Soğuk Savaş döneminde güvenlik anlayışı ve politikaları anlatıldıktan sonra Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenliğin dönüşümünden söz edilecektir.

İkinci bölümde, Türkiye'de güvenlik ve Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin uyguladığı güvenlik politikalarına değinilecektir. Bu çerçevede önce Türkiye'nin güvenlik kültürü incelendikten sonra güvenlik politikalarının kurumsal yapısı ve dayanağı analiz edilecek; daha sonra da Türkiye'de geleneksel güvenlik anlayışı ve bu anlayış çerçevesinde Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin uyguladığı güvenlik politikaları ele alınmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümdeyse Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin güvenlik sorunları ve politikaları incelenecektir. Bu çerçevede tehditlerin çeşitlenmesiyle 1990'larda ve Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde ulusal çıkarlar doğrultusunda uygulanan güvenlik politikaları anlatılacak ve uygulanan bu güvenlik politikalarının da Türkiye'nin dış politikasına ne ölçüde etkide bulunabileceği ortaya konulacaktır.

Tez, Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik anlayışına ve politikalarına değinilmekle birlikte asıl Soğuk Savaş sonrası dönemi kapsamaktadır. Belirtilen bu dönemin kapsamı çerçevesinde konularla ilgili Türkçe ve İngilizce makale, kitap, dergi, internet sayfaları ve gazetelerden yararlanılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin değişen güvenlik anlayışı, uyguladığı güvenlik politikalarıyla birlikte analiz edilecektir. Zira güvenlik anlayışıyla politikaları birlikte analiz edildiği zaman anlamını bulur. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının değişen güvenlik anlayışı çerçevesinde incelenerek değerlendirilmesi ve analiz edilmesi tezin amacını oluşturmaktadır.

2. BÖLÜM
GÜVENLİK KAVRAMI, TÜRLERİ, ANLAYIŞI VE POLİTİKALARI

2.1. GÜVENLİK KAVRAMI

Uluslararası İlişkiler disiplininde güvenlik kavramı, disiplindeki hemen hemen her teorik yapıyı desteklediği için bu disiplinin en temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplini içinde güvenliğe dair çalışmalar yapan bazı uzmanlar da güvenlik kavramının boyutuna ve önemine vurgu yaparak bu kavramın Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki en temel konuların başında geldiğini belirtmektedirler (Baylis, 2008, ss. 71-83).

Uluslararası İlişkiler disiplini içinde güvenliğe dair çalışmalar yapan Benjamin Miller "The Concept of Secuirty: Should it be Redefined?" başlıklı makalesinde güvenlik kavramını tehditlerden, korkudan ve tehlikeden uzak olmak şeklinde tanımladıktan sonra bir kişinin veya topluluğun güvenliğini iki şekilde açıklamaktadır. Bunların ilki, eldeki mala karşı herhangi bir tehdit bulunmaması iken diğeri ise eğer herhangi bir tehdit söz konusuysa tehdide maruz kalan kişinin bu durumla makul bir şekilde mücadele edebilme kapasitesinin gerekliliğidir (Miller, 2001, ss. 39-41).

Güvenliğe dair çalışmalarda kavramın sürekli dönüşerek yeniden tanımlanması, güvenlik kavramını disiplin içi bir endüstri hâline getirmiştir. Aslında güvenlik kavramındaki bu tanımlamaların büyük çoğunluğunun ulus devletlerin politik gündemlerinin yeniden tanımlanmasıyla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramının dönüşerek yeniden tanımlanmasına dair yapılan pek çok çalışma dikkate alındığında bu kavramın tanımının ihmal edilip edilemeyeceği ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur.

Güvenlik kavramındaki bu farklı tanımlamaların temeli sorgulandığında aslında savaşlar ve bu savaşların, devletlerin ulusal güvenliğine yönelik oluşturduğu tehditlerin çeşitliliği yatmaktadır. Yaygın nükleer, kimyasal ve biyolojik kitle imha silahları, sınır ötesi çatışmalar ve sorunlar, etnik ve dinî güçler arasındaki sürtüşmelerin yoğunlaşması, askerî kaynakların

kullanımı gibi klasik tehditlerin yanında, yaşanan göç ve bundan kaynaklı mülteci sorunu, insan hakları ihlalleri ve ticaretin engellenmesi gibi güncel tehditler de devletlerin güvenlik politikalarının ilk sıralarında bulunmaktadır. Bu doğrultuda birçok devlet, güvenliğini tehdit eden çatışmalara karşı uluslararası örgütler oluşturmaktadır ancak çatışmaların nedeni derin ve ciddiyse uluslararası örgütlerin hiçbir faydası olmadığı da görülmektedir (Yıldırım, 2021, ss. 321-322). Bu bağlamda uluslararası sistemin oluşturduğu güvenlik yaklaşımı, kavramdaki bu farklı tanımlamaların temel parçasını oluşturmaktadır. Çünkü bu güvenlik yaklaşımı konusunda devletlerin ortak bir tutum ve davranışları bulunmamaktadır (McSweeney ve Storb, 1999, s. 195).

Devletlerin en temel politikalarından biri olan güvenlik kavramına dair bu farklı tanımlamalar, Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki diğer alanlarda yapılan çalışmaları da etkilemektedir. Örneğin uluslararası örgütler aracılığıyla devletler güvenlik boyutlu hedeflerine ulaşamıyorsa bu durum, uluslararası örgütler vasıtasıyla uluslararası hukuk alanındaki çalışmalara da yansımaktadır. Ayrıca devletlerin güvenlik boyutlu hedeflerine ulaşamaması, samimiyet ve güvenlik duygusunun nasıl düzeltilebileceği sorusunun da her zaman güncelliğini korumasına neden olacaktır.

Uluslararası İlişkiler disiplini içinde güvenliğe dair çalışmalar yapan uzmanların çoğu, güvenlik olgusunun temel değerlerine yönelik tehditlerin bertaraf edilmesi anlamına geldiğine dair hemfikir olsalar bile analiz yapılırken "bireysel"e mi, "ulusal"a mı yoksa "uluslararası güvenlik"e mi odaklanılması gerektiği konusuna gelince ayrışmaktadırlar. Genel olarak askerî terimlerle tanımlanmış olan ulusal güvenlik, tarihî süreç içerisinde akademik literatüre hâkim olmaya devam etmiştir. Odaklandığı asıl noktaysa tehditlere karşı koymak için devletlerin askerî varlık ve yeteneklerini geliştirmesini sağlamaktır (İncegül, 2020, ss. 37-41).

2.2. GÜVENLİK TÜRLERİ

Uluslararası İlişkiler disiplininin en temel taşlarından biri olan güvenlik kavramına dair akademik literatürde dar kapsamlı tanım net olsa da geniş kapsamlı birçok tanım da yapılmıştır. Bunlardan biri, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu tarafından yapılan güvenlik kavramıyla ilgili 1991'deki tanımdır. Bu tanıma göre güvenlik kavramı, bir devletin sağlık ve güvenlik programlarının uygunluğunu, tarzını ve sürdürülebilirliğini belirleyen kişi ve

grupların tutumları, değerleri, yetkinlikleri ve davranışsal ilişkilerinin organize olması gereken birleştirici unsurunu yansıtmaktadır (Akalp ve Yamankaradeniz, 2013, s. 99).

Uluslararası İlişkiler disiplini içinde güvenlik kavramının geniş kapsamlı farklı tanımlarının yapılması, güvenlik alanındaki diğer çalışmalara da katkı sağlamıştır. Bu bağlamda güvenlik kavramına dair geniş kapsamlı tanımlamalar yapılmaya başlanması, örneğin iş güvenliğine de katkı sağlayarak iş güvenliğinin, bir girişimcinin yükümlülüklerini yerine getirmesi ve kâr elde etmesi için gerekli olan faaliyetleri gerçekleştirmesini engelleyecek hiçbir yasa dışı durumun olmaması anlamına geldiği ifade edilmiştir. Güvenlik kavramının geniş kapsamlı farklı tanımları olmasına rağmen genel olarak güvenlik; akademik literatürde bireysel güvenlik, sosyal güvenlik, devlet güvenliği, bölgesel güvenlik ve uluslararası güvenlik şeklinde değerlendirilmektedir. Kurumsal güvenliğe dair yeterli araştırma bulunmadığı için de özellikle Dünya Bankası konunun akademik literatüre taşınmasını teşvik etmektedir. Örneğin Dünya Bankası, şirketlerin tüm fonksiyonlarını ve süreçlerini en genel şekilde etkileyen bilgi güvenliğinin bütün unsurlarına değinen kurumsal bilgi güvenliğinin akademik literatürde yer almasını istemektedir. Uluslararası İlişkiler disiplini dâhilinde güvenliğin üç türü bulunmaktadır: Ulusal güvenlik, bölgesel güvenlik ve uluslararası güvenlik. Bu başlık altında güvenliğin türleri olan ulusal güvenlik, bölgesel güvenlik ve uluslararası güvenlik incelenecektir.

2.2.1. Ulusal Güvenlik

"Ulusal güvenlik", II. Dünya Savaşı'nın ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Herry Truman döneminde Kongrenin çıkardığı 18 Ekim 1947 tarihli "National Security Act", yani Ulusal Güvenlik Yasası'yla tanınmıştır. Bu yasayla tanınan ulusal güvenlik, burada kavram olmaktan ziyade bir politikayı kastetmektedir. Bu yasanın çıktığı tarihten itibaren ulusal güvenlik kavramının yanında ulusal güvenliğe dair politikalar konuşulup belirlenmeye başlamıştır (Birdişli, 2011, s. 151).

Ulusal güvenlikte iki önemli kavram ön plana çıkmaktadır: Ulusal çıkar ve tehdit. "Ulusal çıkar" kavramı, ulusal güvenlik kavramının çok daha öncesinde kullanılmaya başlanmasına rağmen 1930'larda yaşanan ekonomik kriz esnasında güçlü ulusların, örgütlerle baskın grupların maddi menfaatlerini korumak için tasarlanmış uygulamalara atıfta bulunulduğunu düşünenler tarafından ABD'de ağır bir şekilde eleştiri konusu olmuştu. Zira 1929'a dek

ABD'nin ekonomisinin %50 kadarı 200 büyük holdingin kontrolüne geçtiğinden 1930'lardaki ekonomik krizden dolayı ABD'de hem sosyal hem de siyasal hayat altüst olmuştu. Bu bağlamda ABD ekonomisini kontrol eden şirketlerin çıkarlarının, "ulusal çıkar" şeklinde değerlendirildiği; ekonomik ve politik faaliyetlerle korunduğu görülmektedir (Birdişli, 2011, s. 152). Ulusal güvenlikle ilgili "tehdit" kavramıysa daima göreceli ve son derece muğlaktır. Bu çerçevede nelerin ulusal güvenlik tehdidi olarak algılandığı savunulan değerlerin özündeki konuya bağlı olarak değişmektedir. Örneğin devlet merkezli yaklaşımlar, devletlerin kurumsal yapısı ile rutin işleyişlerini bozmaya dair her türlü girişimi ulusal güvenlik tehdidi olarak görmekte, bu minvalde hem bireysel hem de demokratik özgürlüklere mal olsa bile kendini korumaya yönelik hiçbir faaliyetten çekinmemektedir. Buna karşılık antroposentrik yaklaşımlardaysa devlet, bireylerin çıkarlarını koruması ve bireylere hizmet etmesi gereken bir araç olarak görülmekte, devletin kurumsal yapısıyla rutin işleyişi pahasına da olsa liberal ve demokratik değerlere vurgu yapılmaktadır (Efegil, 2018, ss. 56-67). Ancak bu yaklaşımların her ikisinde de tehdit ifadesi, ulusal güvenlik alanının oldukça önemli bir parçası olmasına rağmen hem içeriğinin hem de tanımının kötüye kullanılmasını engelleyecek kadar açık olmadığı görülmektedir.

Ulusal güvenliğin kavram olarak ilk defa geçtiği Ulusal Güvenlik Yasası, başlarda ABD'nin ulusal menfaatlerini koruyarak konuya dair kurumlar arası koordinasyonu sağlamayı amaçlamasına rağmen "ulusal güvenlik" Soğuk Savaş döneminde bir ideoloji hâline gelmiş ve sadece ABD'yle müttefiklerinin hem sınırlarını hem de değerlerini komünizm tehdidine karşı korumak için kullanılmıştı. Soğuk Savaş sonrası dönemde iki bloklu ideolojik yapının bozulmasıyla birlikte ulusal güvenliğe yönelik ideolojik yaklaşımdan vazgeçilmiş ve ulusal güvenlik kavramını Birleşmiş Milletler (BM) başta olmak üzere pek çok uluslararası kurum ve kuruluş yeniden tanımlamıştır. Bu tanımlamalarda ulusal güvenlik, insan merkezli güvenlik görünümünde olarak hem ekonomik hem de liberal değerlere daha fazla önem veren yeni bir yaklaşım şeklinde değerlendirilmiştir. Örneğin BM tarafından yapılan tanıma göre güvenlik kavramını; bireysel güvenlik, gıda güvenliği, sağlık sigortası, sosyal güvenlik, siyasi güvenlik, mali güvenlik, çevre koruma gibi insan merkezli güvenlik görünümünde açıklamak mümkündür. Kopenhag Barış Araştırmaları Enstitüsüne (Copenhagen Peace Researches Institute-COPRI) göreyse güvenlik yaklaşımı beş sektörde benimsenmiştir. Bunları; toplumsal, ekonomik, çevresel, siyasi ve askerî, güvenlik şeklinde sıralamak mümkündür (Birdişli, 2011, ss. 152-153).

Ulusal güvenlik anlayışı ve politikasının kapsamıyla içeriği Uluslararası İlişkiler disiplininde tartışılmaktadır. Ancak küreselleşme nedeniyle devletleriyle toplumları arasındaki etkileşim güvenlik alanlarını daralttığından güvenliği zayıflatmış, ayrıca genişleyen ve derinleşen küresel ekonomik sistemin çıkarları doğrultusunda hem kapsam hem de içerik olarak yeni bir güvenlik kavramının tanımlanması gerekmiştir. Bu nedenle ulusal güvenlik kavramı, Uluslararası İlişkiler disiplininin bir alt disiplini olmak yerine kendisi ayrı bir alan hâline gelerek bu disiplinin genel çatısına yeniden entegre edilip bir parçası olma eğilimine girdiği söylenebilir. Bu durumda devletin yeni güvenlik politikaları analiz edilirken ulusal güvenlik anlayışının temelleri ve kavram çok önemli bir hâle gelmiştir (Atmaca ve Gözen Ercan, 2018, ss. 24-26).

2.2.2. Bölgesel Güvenlik

"Bölgesel güvenlik", genel güvenlik sorunlarına yönelik çözümleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram tanımlanırken farklı disiplinlere ve kriterlere göre politik, ekonomik sosyal, coğrafi olarak birçok bileşen göz önünde bulundurulmaktadır. Ancak bölgesel güvenlik kavramını tanımlamak için bu bileşenler belirlenmiş olmasına rağmen bölge sınırlarının başladığı ve bittiği yerlerin neresi olduğu, bölgeyle kastedilenin ne olduğu konusunda hâlen bir uzlaşma sağlanamamıştır.

Bölgesel güvenlik kavramının temelini oluşturan BM Antlaşması'nın VIII. Bölümündeki 52. maddenin 1. fikrasında "İşbu antlaşmadaki hiçbir hüküm, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair olan bölgesel antlaşmaların veya kuruluşların varlığına engel teşkil etmez; yeter ki bu anlaşmalar ile kuruluşlar ve bu kuruluşların çalışmaları BM'nin amaç ve ilkeleriyle bağdaşır olsun." şeklinde belirtilmiştir (Birleşmiş Milletler [BM], t.y., s. 28). BM, üye devletlerin bölgesel güvenlik sorunlarının çözümüne yönelik girişimlerini desteklemiş olmakla birlikte "bölgesel" kavramının net bir tanımını yapmamıştır. Başka bir ifadeyle bölgesel kavramının BM tarafından resmî olarak kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır (Topsoy, 2012, ss. 404-407).

Bölgesel kavramıyla güvenlik arasındaki ilişkiyse yerel anlaşmazlıklarla sınırlı olmayıp güvenliğin bölgesel sonuçlara yol açması şeklinde açıklanmaktadır. Yereldeki bu anlaşmazlıklar

hem yatay ve dikey olarak ilişkili hem de eşit derecede güçlü olması gerekmemektedir. Son olarak bölgesel güvenlik, basit bir güç sisteminden uyum sağlama veya daha kapsayıcı topluluklara dönüşme yeteneğini geliştiren bir yapı hâline gelmektedir. Başka bir ifadeyle bölgesel güvenlik kavramını coğrafi ilkeler dâhilinde artan bir güvenlik düzeyi olarak da tanımlamak mümkündür (Karabulut, 2015, s. 24). Bölgesel güvenlik kavramına dair yapılan incelemelerde de üye devletlerin güvenlik öncelikleriyle örtüşen bir alan olarak kullanıldığı ve bu önceliklerin ulusötesi iş birliğine dönüştürülmek istendiği görülmektedir.

2.2.3. Uluslararası Güvenlik

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki en büyük sorunlardan biri, bu disiplinde "durumları" tanımlayan ve yaygın olarak kabul gören bir kavramın bulunmamasıdır. Bunun nedeniyse Uluslararası İlişkiler disiplininin sosyal bir bilim olmasıyla ve ele aldığı konuların niteliğiyle açıklamak mümkündür. Bu bağlamda güvenlik kavramının da herkes tarafından genel olarak kabul görmese bile pek çok anlamı bulunmaktadır. Abraham Harold Maslow tarafından oluşturulan ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramında fiziksel ihtiyaçların hemen ardından güvenlik ihtiyacı gelmektedir (Güçlü, 2015, ss. 332-345). Buradan hareketle güvenlik kavramını "Güvenli durum oluşturma, tehlikeden korunma, asayiş, emniyet" şeklinde tanımlanmak mümkündür (Özcan, 2011, s. 447).

Yapılan diğer tanımlarda güvenlik "Bir kişiyi, topluluğu veya toplumu beklenmedik, istenmedik olaylara, durumlara ve saldırılara karşı hem maddi hem hukuki hem de psikolojik yollarla korumak (Demir ve Acar, 2002, s. 183)", "Korku, tehlike ve dehşetten uzak kalarak emin olma durumu (Ayoob, 1995, s. 4)" şeklinde ifade edilmiştir. Arnord Wolfer güvenliği "Kazanılan değerlere dair tehdidin yok olması durumu" biçiminde (Ülger, 2002, s. 85); Çağrı Erhan ise güvenliği "Korkudan ve tehlikeden uzak olma durumu ve duygusu (Erhan, 2002, s. 58)" olarak tanımlamıştır. Bu tanımlardan hareketle Arif Behiç Özcan, güvenliğin farklı iki boyutu olduğunu belirtmektedir. Bunların ilki, "korkudan ve tehlikeden uzak olma durumu" olarak ifade bulan fiziksel boyut iken diğeri ise "korkudan ve tehlikeden uzak olma duygusu" olarak ifade bulan psikolojik boyuttur (Özcan, 2011, s. 448). Hem somut hem de soyut güvenlik kavramlarının bulunması, karar vericilerin güvenliğe ve dış politikaya dair konularda karşı karşıya kalınan tehdidin somut mu yoksa soyut mu olduğuna karar vermesini zorlaştırmaktadır. Ancak tarihî süreç incelendiğinde güvenliklerini

sağlamak için devletlerin, genellikle fiziksel boyuta daha çok yatırım yaptıkları, stratejilerini de belirledikleri tehdit ve tehlikelere göre şekillendirdikleri görülmektedir (Erhan ve Akçay, 2017, ss. 237-241). Bu noktada sınır güvenliği mantığından hareketle ulus devletlerin sınırlarını korunmaya öncelik verdiklerini ve diğer devletler tarafından bu sınırlara yönelik yöneltilen tehditlerden uzak durmaya çalıştıklarını söylemek mümkündür.

Güvenlik kavramının tanımlanmasında karşılaşılan sorunlardan biri, kimin ya da neyin güvenliğinin sağlanmak istendiğinin veya hangi tür güvenlikten bahsedildiğinin tam olarak ortaya konulamamasıdır. Güvenliğinin sağlanmasından beklenenlerse bireyler, toplumlar, ulus devletler, çok uluslu şirketler ve uluslararası örgütler olarak sıralanabilir. Bütün bunların bugüne kadar yapılan güvenlik çalışmalarında açıkça tanımlanmadığı görülmektedir. Diğer bir sorunsa güvenliğin kesin koşullarını tanımlamanın zorluğunda kendini göstermektedir. Başka bir sorun da "güvenlik ikilemi" sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Robert Jervis, soru olarak ortaya çıkan bu güvenlik ikilemini "Bir devletin diğer devletlerin güvenliğini azaltarak kendi güvenliğini artırma yeteneği" olarak tanımlamaktadır (Taliaferro ve diğerleri, 2010, ss. 400-401). Yani bir devlet güvenliğini en üst düzeye çıkarmaya çalışırken bile kendi toplumuna ve diğer tüm varlıklara zarar vermektedir. Güvenlik ikilemi, devletlerin güvenlik stratejileri ve dış politika kararlarını olumsuz yönde etkileyen bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bir taraf için güvenli olan durum, aynı anda diğer taraf için güvenli olmayan bir durum olarak yaratmaktadır. Bu açıdan bakıldığında "güvenlik" kavramının tanımlanmasının zor olduğu değerlendirilmektedir. Bir diğer sorun ise güvenliğe dair söylemlerin politikalara, kurumlara ve uygulamalara yansıtılıp yansıtılmayacağı ve ne ölçüde etkili olacağıdır (Lipschutz, 1998, ss. 44-45). Esasında güvenlik kavramını açıklamak ve analiz etmek için yeterli olmamasına rağmen farklı şekillerde tanımlansa bile kimin güvenliği sorusuna cevap verilmesi gerekmektedir. Burada analiz etmek amacıyla devlet ele alınırsa o zaman "Kimin güvenliği?" sorusuna cevap verilebilmekte ve genel çerçevede Uluslararası İlişkiler disiplinindeki kuramlar kapsamında analiz yapmak söz konusu olabilmektedir. Bu minvalde ulusal güvenlik kavramı da farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Örneğin Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi bu kavramı "Bir milletin değerlerini dış tehditlere karşı koruyabilme yeteneği" şeklinde tanımlamaktadır. Arnorld Wolfers'sa "Bir ulusun kendine yönelik bir saldırı tehdidini önleme veya ona karşı bir eylemde muzaffer olma yeteneği" olarak tanımlamaktadır (Ayoob, 1995, ss. 4-6). Başka bir tanımda da ulusal güvenlik kavramı "Devletlerin ulusal sınırlarının ve çıkarlarının diğer devletlerden

gelebilecek saldırı ve tehditlerden uzak olma durumu" olarak ifade edilmektedir (Dağ, 2004, ss. 390-391). Barry Buzan'ın yaptığı ulusal güvenlik kavramıyla ilgili tanımsa şöyledir: Ulusal güvenlik devletlerin ve devletler ülkesinde yaşayan toplumların tehditlerden korunma çabaları ve tehditlerin geldiği güçlere karşı bağımsızlıklarını ve bütünlüklerini koruma yeteneğidir (Mazlum, 2003, s. 336).

Devlet ister güvenliği sağlanmaktan sorumlu bir araç olsun isterse güvenliği sağlamanın amacı olarak görülsün, hangi durumda olursa olsun bu görev devletin kendisi tarafından yerine getirilmektedir. Buradan hareketle uluslararası güvenlik kavramını "Ulus devletlerin, uluslararası sistem tarafından küresel çatışmalara karşı, kuvvet kullanımından ve savaş tehdidinden korunması" şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda uluslararası güvenlikte iki boyut söz konusudur. Bunların ilki; ulus devletin dâhil olduğu uluslararası sistemdeki konumunu gösteren ve bu devletin sistem dâhilde kendi güvenliğini dikkate alan bir uluslararası güvenlik anlayışıdır. Diğeriyse uluslararası sistemin güvenliğinin bir bütün hâlinde anlaşılmasıdır (Ayoob, 1995, ss. 4-6). Ulusal güvenlikle uluslararası güvenliğin bu iki boyutunun birbirinden bağımsız olarak incelenmesinin pek mümkün olmadığı uzmanlar tarafından açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bu minvalde uluslararası güvenlik meselesinin hafife alınamayacak bir konu olduğu, bir devletin kendi güvenliğini sağlamaya çalışırken dünyanın geri kalanını çeşitli şekillerde tehlikeye atabileceği artık kabul edilen bir gerçek olarak görülmektedir. Bu çerçevede güvenlik kavramına bakış açıları da önemli ölçüde genişlemiştir. Şöyle ki güvenlik konuları ile ilgili olarak "güvenlik, ulusal güvenlik ve uluslararası güvenlik" kavramlarının yanında aynı zamanda " iş birlikçi güvenlik, ortak güvenlik, küresel güvenlik, karşılaştırmalı güvenlik" kavramları da kullanılmaya başlamıştır (Paris, 2001, s. 92). Soğuk Savaş dönemindeki geleneksel güvenlik anlayışında Soğuk Savaş sona erdikten sonra epeyce değişiklik olmuş ve bu güvenlik anlayışı karmaşık bir hâl almıştır. Uluslararası güvenlik, ABD'de yaşanan 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının ardından bambaşka bir çerçevede incelenmeye başlanmış ve farklı bir boyut kazanmıştır.

2.3. GÜVENLİK ANLAYIŞI VE POLİTİKALARI

Bu başlık altında Soğuk Savaş döneminde güvenlik anlayışı ve politikaları ile Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik anlayışı ve politikaları incelenecektir.

2.3.1. Soğuk Savaş Döneminde Güvenlik Anlayışı ve Politikaları

2.3.1.1. Geleneksel Güvenlik Anlayışı

Zayıf devletlerin tarih boyunca büyük ve güçlü devletler tarafından işgali veya ilhakı, iktidar temelli kuramların, yani realizmin doğuşunu büyük ölçüde etkilemiştir. Realist kuramının temel önermesi, devletlerin dünya politikasında ana oyuncular olduğu ve devletlerin varoluş, güvenlik ve dünya gücü için çabalayan rasyonel aktörler olarak hareket ettikleri fikrine dayanmaktadır (Yıldız, 2020, s. 8). Realizm de kendi içinde klasik realizm ve neorealizm olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Klasik realizm, insan doğasından kaynaklanan güç mücadelesine odaklanırken neorealizm ise uluslararası yapıda anarşi olgusunu öne çıkarmaktadır. Realist anlayış, uluslararası politikayı devletler arasındaki bir etkileşim süreci şeklinde değerlendirerek devletlerin politik, ekonomik ve askerî kaynaklarını bu süreç içerisinde kullandıklarını vurgulamaktadır. Ortak bir otorite olmaksızın uluslararası ilişkiler sisteminin yapısının kendisi anarşik hâle gelmiştir. Dolayısıyla bir yandan uluslararası sistem dâhilinde kalıcı bir düzen olmaması, diğer yandan devletlerin farklı çıkarlarının olması savaşlara yol açmaktadır. Uluslararası sistemdeki anarşik yapıdan kaynaklanan belirsizlik ve korku ortamı, uluslararası ilişkilerin temelini oluşturmaktadır (Yıldız, 2020, ss. 8-9).

Uluslararası politika kuramlarının hiçbiri güvenliği devletlerin birincil güdüsü ve hedefi olarak gören neorealizm kadar vurgulamamıştır. Kenneth Waltz sık sık alıntılanan ifadelerinde şunu belirtmektedir: "Anarşide güvenlik en yüksek hedeftir. Ancak hayatta kalma durumu güvence altına alındığında devletler barış, kâr ve güç gibi başka hedeflerin peşine düşebilir (Waltz, 2015, s. 27)." Bütün bunlar değerlendirildiğinde uluslararası politikada güvenlik, devletler için çok önemli bir konu hâline gelmiştir. Gelinen aşamada ulusal güvenlik stratejileri dünyanın uluslararası sistemi için önemli bir kavram olarak görülmeye başlanmıştır.

Güvenlik kavramı, varlığını korumaya ve sürdürmeye yönelik tüm davranış ve faaliyetlerde karşılaşılan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası sistemde tüm olayları aynı şekilde gören, varlıklarını korumak ve sürdürmek konusunda benzer riskler gören bütün aktörler benzer tehditler karşısında temkinli davranışlar sergilemektedirler. Benzer bir tehdit

duygusuna sahip bu aktörler, uluslararası sistemde genellikle iki tür davranış sergilemektedirler. Bunların ilki, tehdide karşı birlikte çalışmak; diğeri de simetrik karşılıklı bağımlılığı varsayan bir iş birliğidir. Bu iş birliği de iki şekilde kendini göstermektedir: Ya eklenen aktörlerin güvenliğine dayanmakta ya da bütünün güvenliğini esas almaktadır. Sistemde bir tehdide karşı direnç oluşturmak amaçlandığında kontrol edilen en güçlü aktör tehdidi ortadan kaldırabilir, bu ilişki asimetrik karşılıklı bağımlılığın yanı sıra bağımlılık ilişkisi anlamına da gelmektedir (Yorulmaz, 2014, ss. 115-117).

Realist yaklaşıma göre aktörler olan devletlerin, amaçlarına ve güvenliğine dair hedeflerine ulaşmak için yeterli gücü bulunmuyorsa bunu gerçekleştirmek için çeşitli yöntemlere başvurmaktadırlar. Tercih edilen yöntemin ne olduğu fark etmeksizin asıl faktör güç olmasına rağmen bu aşamada devletlerin kendi gücünden çok, diğerlerinin gücü ön plana çıkmaktadır. Devletler, ciddi bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında ya bir denge sağlamaya çalışırlar ya da tehdidin algılandığı güce yaklaşma ihtiyacı hissederler. Burada "dengeleme", algılanan tehdide karşı diğer güç merkezleriyle birlikte hareket etmeyi ifade ederken çoğunluğa katılma, algılanan bir hedefe karşı bir tehdit kaynağıyla aynı hizaya gelmeyi ifade etmektedir (Çalık, 2013, ss. 22-28).

2.3.1.2. Geleneksel Güvenlik Politikaları

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) uluslararası arenada artan etkinliği ve bu duruma Batı Avrupalı devletlerin tepkisi yeni bir dönemi başlatmıştı. Bu dönemde ABD dış politikası tüm sistemin dinamikleri için belirleyici olmuştu. Bu dönemde ABD'nin, serbest piyasaya ve bireysel özgürlüğe dayalı liberal bir anlayışıyla birlikte Batı Avrupalı devletlerle hem tarihsel olarak hem de aralarındaki ticari ilişkiler bakımından bütünleşik bir yapıya sahip olduğu bilinmekteydi (Aktaş, 2019, ss. 20-25).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş'ın en sert yaşandığı 1947-1953 döneminde ABD yönetimi, sosyal dinamiklerini ve uluslararası hegemonya anlayışını güçlendirmek için üç prensip üzerinde durmuştu. Bunlar; Avrupa'da politik, ekonomik ve askerî olarak istikrar sağlamak; Avrupalı devletleri ABD'nin öncülüğünde oluşturulacak stratejik savunma ve güvenlik anlayışına dâhil etmek; oluşturulacak bu savunma ve güvenlik anlayışını da örgütlü bir yapı hâline getirmek şeklinde sıralanabilir. Truman Doktrini ile

Marshall Planı, ABD'nin kendisi için belirlediği hedeflerin ilk aşaması iken diğer iki aşamasıysa hem güçlü hem de kapsamlı bir savunma anlayışıyla oluşturulmuş kolektif ve çoğulcu bir güvenlik teşkilatı kurmak şeklinde ifade edilebilir. Böylece Batı Avrupalı devletlerin, SSCB ve Doğu Blokuna karşı ABD'yi Avrupa savunma sistemine dâhil etme arzusu yerine getirilmişti. Bu çerçevede uluslararası toplumun barış içinde bir arada yaşaması, demokrasi, hukukun üstünlüğü, bireysel hak ve özgürlükler gibi ilkelere saygı duyması ve bunları nihai amaç edinmesi için BM Antlaşması'nın VIII. Bölümündeki maddelere de uygun olarak Nisan 1949'da Washington'da Kuzey Atlantik Antlaşması imzalandı. Kuzey Atlantik bölgesinde toplumsal gelişim, istikrar ve refahın sağlanması için 12 devlet tarafından imzalanan bu antlaşmayla Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO) kuruldu. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 14. maddesi genel olarak iş birliğinin geliştirilmesini, BM amaç ve ilkelerinin yerine getirilmesini, barış ve güvenliğin sağlanmasında izlenmesi gereken yolları ortaya koymakla birlikte 5. maddesi içeriğinden dolayı diğer maddelere göre daha çok dikkat çekmektedir (Aktaş, 2019, ss. 26-41).

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesi kısaca şöyledir: Taraflardan herhangi birine ya da birkaçına gerçekleştirilecek saldırı veya saldırı tehdidinin bütün üye devletlere yapıldığı kabul edilecek ve BM Antlaşması'nın 51. maddesi uyarınca bireysel veya toplu şekilde meşru müdafaa hakkı kapsamında derhâl karşı silahlı saldırıya geçilecektir (North Atlantic Treaty Organization [NATO], 2008). BM Antlaşması'nın 51. maddesindeyse herhangi bir BM üyesine silahlı saldırı düzenlenmesi hâlinde Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alana kadar bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkı bulunmaktadır (BM, t.y., ss. 27-28). Böyle bir durumda olay derhâl Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine (BMGK) bildirilerek gerekli tedbirlerin alınması sağlanacaktır. Antlaşmanın 6. maddesi de 5. maddeyi tamamlar niteliktedir ve 5. madde kapsamına giren silahlı saldırının koşullarını açıklamaktadır (NATO, 2008). 5. maddeden de anlaşılacağı üzere NATO'nun kurulması, SSCB öncülüğünde komünist ideolojiyle oluşturulan Doğu Blokunun savaş stratejisinin en açık tezahürüdür. NATO'nun kuruluşundaki amaçlardan da anlaşılacağı üzere üye devletlerin güvenliği ve demokratik barışın sağlanması önemini korumaktadır. Kısaca güvenlik ve iş birliği temelinde kurulan ve bu bağlamda stratejiler geliştiren NATO, askerî ittifak nitelikleri edinmiş siyasi bir örgüttür.

Güvenlik temelinde askerî ittifak nitelikleri edinmiş olan NATO'nun üç ana doğrultuda kurulduğu ve hedeflerini bu doğrultularda belirlediği ifade edilmişti. Üç ana doğrultuyu NATO Genel Sekreteri Lord Hasting Ismay, "Rusların dışarıda, Amerikalıların içeride, Almanların da aşağıda, yani baskı altında tutulması" şeklinde dile getirmişti. Bu çerçevede NATO politikalarının belirlenmesinde SSCB ve Doğu Bloku devletleriyle birlikte Almanya'nın durumunun da dikkate alındığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı sırasında Şubat 1945'te gerçekleştirilen Yalta Konferansı'nda Almanya; İngiltere, Fransa, ABD ve SSCB arasında paylaşılarak dört bölgeye ayrılmıştı. Temmuz 1945'teki Postdam Konferansı'nda da Almanya'nın askerî gücünün sınırlandırılması kararı alınmıştı. Fakat uluslararası sistemde SSCB liderliğindeki Doğu Blokuyla ABD liderliğindeki Batı Bloku şeklinde iki kutuplu dünya sistemine geçilmesi, Almanya başta olmak üzere Polonya, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan'ın durumlarıyla ilgili bazı değişiklikler yaşanmasına neden olmuştu. Bu bağlamda Almanya, Almanya Federal Cumhuriyeti ve Demokratik Alman Cumhuriyeti şeklinde ikiye bölünürken Polonya, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan komünist rejim altına girmiş ve Almanya Federal Cumhuriyeti'nin Polonya'yla sınırı Curzon Çizgisi'yle belirlenmişti. Avrupa'da yaşanmış olan bu gelişmelerden sonra ABD, Almanya Federal Cumhuriyeti'ni stratejik savunma ve güvenlik anlayışına dâhil ederek NATO'ya katılmaya teşvik etti. Batı Avrupalı devletlerden biri olan Fransa ise İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın da bulunduğu Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu (AKÇT) 1951'de kurarak Almanya Federal Cumhuriyeti'nin de bu topluluğa kurucu üye olmasını sağladı (Kibaroğlu, 2019, ss. 36-37). Böylece Almanya Federal Cumhuriyeti, hem ekonomik boyutlu örgüt olan ve aynı zamanda tehditlere karşı birer güvenlik politikası olarak değerlendirilen AKÇT'nin kurucu üyesi hem de savunma stratejilerini belirleyerek geleneksel güvenlik politikasını uygulayan NATO üyeliğine aday oldu.

Almanya Federal Cumhuriyeti ise Fransa'yla mevcut sorunları çözdükten sonra AKÇT'ye katılmasının yanında SSCB'nin işgal riskine karşı NATO'yu da kendi güvenliğinin garantisi şeklinde değerlendirdi. Bu gelişmeler ışığında örgüte katılmaya davet edilen Almanya Federal Cumhuriyeti, 1955'te NATO'ya üye oldu. Böylece Almanya Federal Cumhuriyeti, Nazizmin yeniden dirilişine ilişkin endişelerini giderirken aynı zamanda stratejik bakımdan da büyük bir kazanım sağladı. Ayrıca bu gelişme Batı Avrupalı devletlerin güvenliği için de bir zafer olarak değerlendirildi. Böylece Genel Sekreter Lord Hasting Ismay'ın Almanları kontrol altında tutma beyanı yerine getirilirken aynı zamanda NATO'nun sınırları da genişletildi.

Aslında 1949'da kurulan NATO'nun genişlemesine dair girişimler Almanya'yla sınırlı değildi. Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde NATO üç kez genişlemiş, Almanya Federal Cumhuriyeti'nden önce 1952'de Türkiye ve Yunanistan NATO'ya üye olmuştu. Soğuk Savaş döneminde NATO'nun üçüncü genişlemesiyse İspanya'nın Mayıs 1982'de örgüte dâhil olmasıydı (Rumelili, 2007, ss. 55-58).

NATO'nun genişleme girişimleri ve Almanya Federal Cumhuriyeti'nin de NATO'ya dâhil olması SSCB'yi, karşı önlemler almaya yönlendirdi. Bu kapsamda 14 Mayıs 1955 tarihinde SSCB'nin liderliğinde Doğu Avrupa'daki müttefikleri olan Demokratik Alman Cumhuriyeti, Macaristan, Arnavutluk, Çekoslovakya, Bulgaristan, Romanya ve Polonya tarafından Varşova Paktı imzalanıp ilan edildi. Varşova Paktı'nın amacı ise Doğu Bloku devletlerinin aralarında karşılıklı iş birliğini, dayanışmayı ve dostluğu sağlayarak NATO'nun karşısında birlikte hareket etmekti. Böylece SSCB'nin, 1949'daki ilk atom bombası ile 1953'teki ilk hidrojen bombasına ulaşmasını Varşova Paktı üzerinden genişlemesi ve geleneksel güvenlik politikasını Doğu Avrupa'da kurması takip etti. Bu yaşananların ardından NATO'nun da güvenlik stratejilerini gözden geçirmesine ihtiyaç doğdu. Bu bağlamda ilk olarak SSCB'nin hem ideolojik hem de askerî olarak genişlemesini önlemek ve Batı Avrupalı devletlerin güvenliğini sağlamak için "durdurma stratejisi" hayata geçirilmişti. Bu stratejinin uygulanması nükleer caydırıcılık ve konvansiyonel silahlarla desteklense de bu strateji, NATO liderliğinde komünist ideolojiye karşı askerî kuvvetlerle Batı Avrupalı devletlerin güvenliğini sağlayan bir anlayış olarak geliştirilmişti. Hemen ardından da "kitlesel karşıtlık stratejisi" benimsenmişti. Bu stratejide ABD liderliğindeki NATO'nun güvenlik politikası nükleer silahlanmaya karşı caydırıcılıkla şekillendirilmişti. Daha sonra ise 1960'larda "esnek karşıtlık stratejisi" hayata geçirildi. Bu strateji de özü itibarıyla yapılan saldırıya şiddetinin doğasına göre karşılık vererek güvenliği sağlamaktı (Eker, 2007, ss. 68-83).

Soğuk Savaş döneminde geleneksel güvenlik politikalarının benimsenip uygulanması 1980'lere kadar sürdü. Özellikle 1980'lere kadar devletler arasında hem politik hem de askerî mücadeleler yaşandı. Batı Bloku ve Doğu Bloku devletlerinin güvenliklerini ve varlıklarını koruma ihtiyacıyla uyguladıkları politikalar, geleneksel güvenlik anlayışı çerçevesinde Soğuk Savaş döneminde oluşturuldu. Bu bağlamda gücü maksimize etmeye ve askerî yetenekleri artırmaya dayalı, devlet merkezli, kolektif ve çoğulcu yapılar meydana getirildi. NATO, üyelerinin özgürlük ve güvenliklerini siyasi ve askerî yollarla sağlamak ve

iş birliği ortamı oluşturmak amacıyla kuruldu. Soğuk Savaş döneminin etkisiyle benimsenen güvenlik anlayışı, 1980'lerde sorgulanmaya başlanarak yeniden tanımlanmaya çalışıldı. Soğuk Savaş döneminin hemen ardından yaşanan küreselleşmenin etkisiyle değişen uluslararası sistemde güvenliğe dair algı da değişmeye başladı. Özellikle 1990'lara denk gelen bu dönemde geleneksel güvenlik politikaları etkisini kaybetmeye ve bu çerçevede NATO'nun durumu ve yeni güvenlik yaklaşımlarına uyumu sorgulanmaya başlamıştır (Ciuca, 2017, ss. 38-39).

2.3.1.3. 1980'lerde Uygulanan Güvenlik Politikaları

Güvenliğin kavramsallaştırılmasında realist kuramın temel varsayımlarından yararlanan güvenlik çalışmaları, 1980'lerden itibaren kendini sorgulamaya başlayarak yeniden tanımlamaya çalıştı. Bu durum, hem realizmin eleştirel kuram tarafından sorgulanmasından hem de benimsenip uygulanan güvenlik politikalarının hızla genişlemesinden kaynaklandı. Yani güvenlik gündemi, 1980'lerden itibaren askerî nitelik taşıyan savunma alanının dışında farklı alanlarda da yeni tartışmalara tanık oldu. Bu çerçevede 1980'lerden itibaren dünyada yaşanan ekonomik boyutlu krizler, Batı Bloku devletlerinin rekabet gücünü zayıflatmakla birlikte bu devletlerdeki toplumların hem yaşam hem de çalışma tarzı önemli ölçüde değişikliğe uğradı. Yaşanan bu değişimlerin Batı Bloku devletlerini dört boyutta güçlü bir şekilde etkilediği söylenebilir. Bunlar; sürdürülebilir sosyal güvenlik sisteminin uluslararası ekonomik bütünleşme sürecini tehdit eden bu devletlerdeki toplumların hızla yaşlanması ve iş gücü piyasasının parçalanması sorunu; özellikle bilgi ve iletişim teknolojisinin hızlı gelişimi; yüksek işsizlik ve düşük istihdam; ekonomik sorunlardan doğan borç krizleri ve bunun Batı Bloku devletleri üzerindeki eşitsiz etkileri olarak sayılabilir. Bu sorunlar da güvenlik anlayışına dair tartışmaların derinleşmesine yol açtı (Karakuş, 2013, ss. 2-19).

Örneğin bu dönemde güvenlik anlayışında en büyük tartışma ekonomik boyutlu tartışma olup uygulamada esnek olmayan iş gücü piyasasının uyum sağlama konusundaki eksikliğiyle ilgiliydi. Bu eksikliğinin ana nedeniyse yaşanan değişikliklere uyum sağlayamamasıydı. Bu süreçte Batı Bloku devletlerindeki ulusal ekonomi yönetiminin gücünün sınırlandırılması, iş gücü piyasasının bir düzenlilik aracı olarak rolünü de artırdı. İş gücü piyasasındaki sorunların çözümü için de Batı Bloku devletlerindeki toplumların iş olanaklarına ve insan kaynaklarına olan güvenlerinin güçlendirilmesi, aynı zamanda açık ve esnek bir yasal çerçeveye dayalı ticari potansiyellerini artıran ve istihdam yaratılmasını sağlayan bir iş

ortamının oluşturulması gerektiğine inanılmaktaydı. Ayrıca bu devletlerdeki gençler, kadınlar ve yaşlılar gibi dezavantajlı grupların iş gücü piyasasına erişiminin kolaylaştırılması konusuna özel önem verilmesi de gerekmekteydi. Bu bağlamda çocuk bakım tesislerinin yetersiz olması da kadınların çalışma hayatına erişiminin önünde önemli bir engel teşkil etmekteydi. Etnik azınlıkların ve göçmenlerin iş gücü piyasasına girmeleri için özel önlemlerin gerekli olduğu düşünülmekteydi (Elma, 2010, ss. 34-36). Kısaca Batı Bloku devletlerinde uygulamada esnek olmayan iş gücü piyasası gibi ekonomik boyutlu bir sorunun, politik, toplumsal, çevresel ve benzeri sorunlara dönüştüğüne ve güvenlik gündeminin genişlettiğine tanık olundu.

2.3.2. Soğuk Savaş Sonrası Döneminde Güvenlik Anlayışı ve Politikaları

2.3.2.1. Değişen Güvenlik Anlayışında Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması ve Dönüşümü

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramı, uzmanlar tarafından üzerinde en fazla çalışılan konu hâline gelmiştir. Bu çerçevede bir grup uzman, güvenliğin liberal demokrasi, ulusötesi kapitalizm, uluslararası örgütler veya tümünün birleşiminden oluşan çeşitli yöntemlerle sağlanacağını savunmuşlardır. Diğer grup uzmansa medeniyetler arası veya etnik çatışmalar, silahların yaygınlaşması gibi nedenlerle gelecekte ortaya çıkabilecek anarşik yapıya dikkat çekme gereği duymuşlardır. Bu uzmanlara göre tehdit sayılarının ve çeşitliliğinin artacağına dair bir farkındalık oluştuğunda güvenliği de yeniden tanımlama ihtiyacı doğacaktır. Yani bu dönemde güvenlik kavramıyla ilgili yapılan dar ve stratejik çalışmalardan geniş bir analiz alanı ile derinlemesine çalışmalara geçilmesine dair hâkim bir anlayış bulunmaktadır. Bu çerçevede uluslararası sistemdeki yapının karmaşıklığı ve her yönden gelen tehditlerin yaygınlığı, güvenlik kavramındaki "biz" ve "öteki" anlayışını da değiştirdiğini göstermektedir. Yani Soğuk Savaş döneminde geçerli olan geleneksel güvenlik anlayışındaki iki gücün dengesinin sürdürülebilirliğini yitirdiği görülmektedir (Erşen, 2009, ss. 24-40).

Güvenliğin siyasi ve bilimsel boyutu uluslararası ortama ve dönemlere göre değişmektedir. Siyasi tarihin dönüm noktalarına bakıldığında güvenliğin kapsamına ilişkin yapılan araştırmalar da değişmektedir. I. Dünya Savaşı'nın ardından Milletler Cemiyeti (MC) "kolektif güvenlik"

terimini, II. Dünya Savaşı'ndan sonraysa ABD küresel açıdan üstlendiği rolü meşrulaştırmayı amaçlayarak "ulusal güvenlik" terimini öne sürmüştü. Soğuk Savaş sonrası dönemde de güvenlik kavramı yeni bir boyuta dönüşmüştür. Aslında güvenlik kavramındaki bu dönüşümün temelleri, geleneksel güvenlik anlayışının 1980'lerde sorgulanmasıyla başladı. 4 Aralık 1988 tarihinde SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un BM Genel Kurulundaki bir konuşmasında "yeni dünya düzeni" düşüncesi ilk kez duyuruldu. SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov bu konuşmasında, daha yakın iş birliğini ve devletler arasındaki ilişkilerin ideolojik sınırlardan arındırılmasını tavsiye etti. Uluslararası ilişkilerde güç ve tehdit kullanımının meşru görülmemesi gerektiğini de ileri sürdü. SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov "yeni düşünce" kavramını kullanarak Doğu Bloku ile Batı Bloku devletleri arasında anlaşmaya varılan güven artırıcı girişimler yoluyla tehdit ve belirsizlik ortamının yaygınlaşmasını engellemeyi amaçlamıştı. 1989'dan sonra Doğu Blokunun ve ardından SSCB'nin dağılmasıyla birlikte yeni bir dünya düzeni fikri ve buna bağlı olarak da yeni bir güvenlik anlayışı güçlenmiştir. İlk kez SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un dile getirdiği ancak ABD Başkanı George Herbert Walker Bush'un sahiplendiği Yeni Dünya Düzeni'ne bağlı olarak gelişen yeni güvenlik anlayışındaki güvenlik kavramının kökeni 1980'lerdeki araştırmalara dayanmaktadır. Bu bağlamda ortak güvenlik yaklaşımını ileri süren ve Doğu Bloku ile Batı Bloku arasındaki gerilimi azaltmaya çalışan İsveç eski Başbakanı Olof Palme'nin görüşlerinden söz edilebilir. İsveç eski Başbakanı Olof Palme, Bağımsız Silahlanma ve Güvenlik Komisyonunun 1982 tarihli raporunda, Soğuk Savaş döneminde Batı Avrupa devletleriyle Doğu Avrupa devletlerinin nükleer silahlar ve saldırganlıkla yarattığı güç dengesinin çevre için tehlikeli hâle geldiğini vurgulayarak bu devletlerin ortak bir güvenlik alanı oluşturması gerektiğini belirtmişti (Ergül, 2012, ss. 166-172).

Yeni güvenlik anlayışında güvenliğin kavramsallaştırılmasına katkı sunanların bir diğeriyse kadın hareketleri ve bunlarla ilgili araştırmalardan oluşmaktadır. Kadınları geleneksel ve ayrımcı prangalardan kurtarmayı hedefleyen bu çalışmalar stratejilerini, liberal ve radikal feminist anlayışlar dâhilinde belirleyerek özgürlüğe dair savundukları görüşleri eşitlik veya kadın değerlerinin egemenliği üzerinden çerçevelendirmişti. Yine 1980'lerdeki bir başka araştırma da Bağlantısızlar Hareketi üzerinden ortaya çıkan çalışmalardır. Bağlantısızlar Hareketi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra doğan, çoğunlukla barış süreçleriyle ilgili olan ve temel konsepti herhangi bir rakip fraksiyona ait olmamak olan bir hareket şeklinde tanımlanmaktadır.

Asya ve Afrika kıtasındaki devletler başta olmak üzere ABD ile SSCB'nin liderliğinde oluşan iki kutuplu yapıda taraf olmak istemeyen devletlerin bir araya gelmesiyle 1961'de kurulmuştu. Bağlantısızlık Hareketi, iki kutuplu sistemdeki güç dengeleri ile silahları yerine kendilerini ekonomik olarak kalkındırmak ve sömürgeciliğe karşı mücadele etmek fikrinden hareketle oluşturulmuş ve hayata geçirilmişti. SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov tarafından 1980'lerin sonunda dile getirilen "alternatif güvenlik fikri", yine İngiltere'deki "Nükleer Silahsızlanma Kampanyası" ve Avrupa'daki "Avrupa'nın Nükleer Silahsızlanması (European Nuclear Disarmament-END)" gibi toplumsal hareketlerin, geleneksel güvenlik anlayışından farklı olarak güvenliğe dair yeni bir anlayış ortaya koyan çalışmalar olduğunu söylenmek mümkündür. Bütün bu çalışmalar, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan güvenliğe dair yeni bir anlayış oluşmasına ve güvenliğin yeniden kavramsallaştırılmasına katkıda bulunmuştur. Tüm bunlara ek olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenliğin teorik çerçevesi de bu yeni anlayış kapsamında yeniden inşa edilmiştir. Güvenliğin yeniden kavramsallaştırılmasıyla birlikte kapsamı da genişleyerek bireylerin, toplumların, devletlerin politik bakış açısıyla felsefi dünya görüşüne bağlı olarak değişmiştir. Bundan dolayı da her zaman ve her yerde geçerli bir güvenlik tanımı yapılamamıştır. Böylece Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramının teorik çerçevesine ilişkin yeni düşünce akımları ortaya çıkmıştır (Kıvıl, 2021, ss. 20-27).

2.3.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uygulanan Güvenlik Politikaları

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenliğin kapsamının genişlemesi, uygulanan güvenlik politikalarının da çeşitlenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli hâle gelen çevre güvenliği, kimlik güvenliği, ekonomik güvenlik, sosyal güvenlik ve askerî güvenlik birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış olmamakla birlikte farklı güvenlik türleri olarak öne çıkmaktadır. Stratejiyse bireyin varlığını korumak ve yaşamını sürdürmek için kendi bekasına, gelişimine ve amacına yönelik tehdidi yok edecek eylem ve uygulamaları ifade etmektedir (Şener, 2017, s. 7).

Hayatta kalmak ve var olmak ile direkt ilgili olan güvenlik kavramı, ulaşılacak amaca göre strateji kavramıyla ilişkilidir. Stratejilerin uygulanması bir güvenlik anlayışını temsil ederken her güvenlik çabası da büyük bir strateji içermektedir. Bu büyük stratejiyse aktörlerin talepleri ile hedeflerini karşılamaya yönelik ana planını ifade etmektedir. Güvenliğin sağlanması ve

artırılması, aktörlerin toplu yapılanmasını gerektirmektedir. Uluslararası ilişkilerin aktörlerinden biri olan devletler, sınırları dışında herhangi bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında ve zarar görme ihtimalleri söz konusu olduğunda kimi zaman zararı azaltacak önlemleri bağımsız olarak, yani kendi başlarına önlem alarak zarar görme ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bir başka ifadeyle devletler, kendi güvenlik stratejilerini oluşturarak tehditleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Kimi zaman da tehdidin merkezindeki gerçek nedenlere ulaşmak için devletler, güvenlik sorunlarını bölgesel veya uluslararası düzeyde, yani bir uluslararası örgüte üye olarak örgüte üye diğer devletlerle birlikte değerlendirebilmekte ve uluslararası güvenlik stratejilerini ortak bir şekilde oluşturabilmektedirler (Şaybak, 2006, ss. 34-40).

Buradan hareketle tercih edilen politika, devletlerin çok daha etkin bir güvenlik politikası yürütmesini sağlamaktadır. Uluslararası ilişkilerin ana aktörleri olan devletler, güvenliklerini sağlamak amacıyla uluslararası sistemin farklı boyutlarında kendi güvenlik stratejilerini oluşturup kullanabilmektedirler. Bu seçenekse güvenlik amacıyla oluşturulan bölgesel düzeyde uluslararası örgütler olarak tanımlanmaktadır. Üyeleri tarafından güvenlik stratejileri oluşturulan ve bir alanda yerleşik olmayan güvenlik boyutlu uluslararası örgütler, geniş tabanlı ittifak sistemlerini ifade etmektedir. İttifak, iki veya daha fazla devletin bir araya gelmesiyle oluşturulmaktadır. Ulusal güvenlik konularında uzlaştıkları resmî bir anlaşma bulunmaktadır. Gerçek veya algılanan düşmanların varlığı, askerî savaş tehdidi ve stratejik kaynakların korunması, ittifakları diğer uluslararası iş birliği birimlerinden ayırmaktadır. İttifaklar, bozulan güç dengesinde yeni bir denge yaratan savaş karşıtı bir mekanizma görevi görmektedir. Kendi ulusal çıkarları, devletleri ittifakın mekanizmalarına katılmaya yöneltmektedir. İttifakın özünde yer alan "kolektif güvenlik" anlayışına göre, bir tarafın yapmış olduğu saldırı, tüm taraflara yapılan saldırı olarak kabul edilmektedir. Bu düşüncenin özünde barışın ihlal edilemeyeceği ve hiçbir tarafın barıştan ayrılamayacağı fikri bulunmaktadır. Devletler birleşip savaşı reddederken bu kuralı çiğneyen tarafa karşı da mücadele etmişlerdir. Barış herkes için faydalıysa her devlet barışı korumak için tasarlanmış toplu güvenliği destekleme fikrini benimsemelidir. Kolektif güvenlik alanında, toplu olarak güvenlik boyutlu örgüte üye devletlerin saldırılan üye devletin yardımına gitmesi beklenmektedir. Buradan hareketle NATO ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünün (KGAÖ) bilinen en etkili ittifak ve kolektif güvenlik teşkilatı olduğunu söylemek mümkündür. Bu örgütler, askerî operasyonlarda aktif ve savunmacı iken saldırgan yapılara da tepki göstermektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekçi politikalar çerçevesinde değerlendirilen

güvenlik stratejisinde NATO'yla birlikte KGAÖ'nün stratejik bir araç olarak önerildiği ve NATO'yla birlikte KGAÖ'nün uluslararası düzeydeki kolektif güvenlik açısından önemli bir bölgesel ittifak olduğu görülmektedir (Oğultürk, 2005, ss. 37-46). Burada Soğuk Savaş sonrası dönemde kurulduğu için kolektif düzeyde uygulanan güvenlik politikalarına örnek olarak KGAÖ incelenecektir.

2.3.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kurulan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi devletler, 1992'de beş yıllığına Kolektif Güvenlik Anlaşması'nı imzalamışlardı. BDT'yi tamamlayıcı bir unsur olarak düşünülen bu anlaşma 1994'te yürürlüğe girmişti. Anlaşmayla BDT üyesi devletler arasında bir savunma ittifakı oluşturulmuş, üyelerden birine yapılacak saldırının bütün üyelere yapılmış sayılacağı hükme bağlanmıştı. 1999'da Kolektif Güvenlik Anlaşması'nın beş yıllığına yeniden uzatılması için hazırlanan protokolü Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan imzalamaktan imtina edince BDT içinde oluşturulmuş olan güvenlik yapılanması çöktü. Bu sefer Rusya Federasyonu'nun (RF) öncülüğünde Moskova'da gerçekleştirilen Zirve'de KGAÖ'nün kurulmasını öngören Şart imzalandı. Bu şart, 1992'de imzalanmış olan anlaşmanın yenilenmiş hâli olup örgütün kurucu statüsü konumundadır. Bu şartla üye devletlerin savunmalarına ortak bir platformda katkı sağlayan KGAÖ, amaç ve ilkeleriyle hem askerî hem de siyasi bir örgüt özelliği göstermesinin yanında bağımsızlık, gönüllü katılım, üye devletlerin hak ve yükümlülüklerinde eşitlik, yetkilerini kullanırken üye devletler olarak birbirlerinin iç işlerine karışmamaya özen gösterme ilkeleri çerçevesinde faaliyet göstermektedir (Ateş, 2021, ss. 361-366).

KGAÖ'nün amaç ve ilkeleriyse şöyle sıralanabilir: Hem bölgesel hem de uluslararası alanda barış, güvenlik ve istikrara katkıda bulunulmalı; üye devletlerin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve egemenliğine kolektif çerçevede saygı gösterilmelidir. Bu amaç ve ilkeler uygulamaya üye devletler tarafından geliştirilen siyasi enstrümanlar vasıtasıyla yansıtılacaktır. KGAÖ üyesi devletler hem uluslararası hem de bölgesel güvenliğe dair konularda dış politikalarını belirlerken esas konumlarını istişare mekanizmalarını kullanarak koordine eder ve uyumlu hâle getirmekle yükümlüdür (Ateş, 2021, ss. 361-366).

KGAÖ üyesi olan devletler, uluslararası terörizm, aşırıcılık, uyuşturucu kaçakçılığı, uluslararası tehditler, yasa dışı göç ve kendilerinin güvenliğine yönelik diğer tehditlerle mücadele

etmek amacıyla güçlerini birleştirmişlerdir. Üye devletler birbirlerine karşı güç kullanmaktan kaçınmakla birlikte KGAÖ, üye devletlere yönelik oluşabilecek tehditleri önlemek için de çaba göstermektedir (Allison ve Jonson, 2004, s. 47).

Gerçekleştirilen müzakerelerde KGAÖ'nün kurulmasının temel nedeni; RF'yle ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya bölgesi üzerindeki stratejik çıkarları ve faaliyetlerinin karşısında özellikle KGAÖ'ye üye devletler, üçüncü bir taraf olarak kendi aralarında hem askerî hem de siyasi ittifaklar kurmak suretiyle alternatif güvenlik çözümleri aramaktır. Örneğin KGAÖ'nün kurucularından olan RF'ye gerçekleştirilecek herhangi bir saldırıda, RF'nin Tacikistan, Kırgızistan ve benzeri devletlerden yardım almadan kendini savunmak için oluşturduğu mekanizmanın örgütleşmiş hâli olarak değerlendirilmiştir. Üye devletlerin de benzer siyasi oluşumlarının bulunması, KGAÖ'nün yalnızca güvenlik amacıyla oluşturulmuş bir örgüt olmadığının göstergelerindendir. Başka bir ifadeyle, KGAÖ sadece ortak güvenlik amaçları bulunan bir yapılanma değildir, aynı zamanda örgüt, siyasi bakımdan benzer yönetim ilkeleriyle siyasi oluşumları birleştiren bir kuruluş şeklinde değerlendirilmiştir (Gomtsyan, 2010, ss. 23-25).

KGAÖ'nün, askerî yönüyle bölgesel bir güvenlik örgütlenmesinden çok daha ileri düzeyde olduğu görülmektedir. RF, KGAÖ ortaklarına ucuz silahlar ve askerî teçhizat sağlamaktadır. RF'nin askerî eğitim okulları, Orta Asya ve Kafkasya'dan birçok üye devletin subaylarını eğitim için davet etmektedir. RF, hem ikili anlaşmalar çerçevesinde hem de KGAÖ'nün çatısı altında, diğer üye devletler olan ortaklarının ülke sınırları içinde askerî üsler kurmakta, çeşitli test ve eğitim alanları oluşturmakta ve askerî-endüstriyel iş birliği planları yürütmektedir (Gomtsyan, 2010, ss. 26-31).

3. BÖLÜM
TÜRKİYE'DE GÜVENLİK VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE GÜVENLİK POLİTİKALARI

3.1. TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK KÜLTÜRÜ

Türkiye'nin uyguladığı güvenlik politikaları, "ulusal çıkar"ın tanımlanması ve korunmasında belirli hassas noktaları vurgulayan tarihsel deneyimlerin yanı sıra ciddi güvenlik sorunlarına yol açan coğrafi konumundan büyük ölçüde etkilenmektedir. Diğer taraftan ulusal güvenlik politikalarında yoğun şekilde vurgulanmasında ve güvenlik kavramının gelişiminde Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) dönem içinde devletin siyasi geleneğindeki rolü ve toplumdaki konumuyla da ilgili olduğu görülmektedir. Türkiye'de geleneksel olarak "tehlikeye karşı korunma veya tehlikeye maruz kalınmama" olarak tanımlanan güvenlik, üç boyutlu "meşru müdafaa" kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Bu boyutlarsa resmî kaynaklarda "toplumun yaşam tarzını sürdürerek korumak, toprak bütünlüğünü korumak ve milletin temel kimliğini korumak" şeklinde ifade edilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti [T.C.] Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Ulusal kimliğin korunmasını içermesinin yanı sıra askerî güvenliği ön planda tutan ve ordunun şiddet ihtiva eden tehditleri önleme veya bunlara karşı savunma becerisine odaklanan güvenlik kavramı, 21. yüzyılda önemli olan etnik ve dinî aidiyetlerle farklı politik meşruiyetleri de dikkate almaktadır. Bu bağlamda 21. yüzyıl koşullarına, değişen ekonomik şartlara ve çevre sorunlarına karşı mücadele amaçlanmaktadır (Martin, 2000, ss. 84-86).

Türkiye, güvenlik kültürünün tarihsel ve coğrafi faktörleriyle güvenlik anlayışı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin güvenlik kültürünün tarihsel ve coğrafi faktörleri, Türkiye'deki güvenlik kavramını, güvenlik politikalarının etkin aktörlerinden biri olan TSK'nın rolünü ve algılanan sistemsel değişimin etkilerini belirleyebilmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde de analiz edilen güvenlik kültürü, Türkiye'nin kurumsal bilgi güvenliğinin yapılanmasında ve akademik alanda bilgi güvenliğinin kavramsallaştırılmasında da etkili olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde değişme eğilimine giren güvenlik anlayışı, Türkiye'nin güvenlik kültürüyle birlikte analiz edilerek güvenlik politikası oluşturulmaktadır (Aydın ve Ereker, 2014, s. 129).

Bütün toplumlarda olduğu gibi Türkiye'nin de hem dış hem de iç güvenlik politikaları kültürel ve tarihsel bağlamda geliştirilerek şekillendirilmektedir. Daha geniş perspektiften bakıldığında Türkiye'de güvenliğin sosyal ve politik gelişmelerde büyük rol oynadığı ve Türkiye'deki toplumun, diğer tüm faktörlerin üzerinde bir güvenlik kültürünün bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye devletinin ve toplumunun tarihten gelen deneyimler çerçevesinde geliştirilen belirli bir güvenlik tanımının bulunduğunu, tarihten gelen deneyimleri kadar coğrafyasının da belirleyici etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Türkiye, dünya politikasına güvenlik sorunlarının yanında fırsatlar da sunabilecek özel bir jeopolitik konumda yer aldığından güvenlik kültüründe coğrafyasının etkisi hissedilmektedir. Sonuç olarak Türkiye'nin dış ve güvenlik politikası belirlenirken güvenlik kültürü ve güvenliğe dair konularda tarihsel bağlam ve coğrafi faktörlerin doğrudan etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin güvenlik kültürü başlığı altında tarihsel bağlam ve coğrafi faktör ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

3.1.1. Tarihsel Bağlam

Türkiye, Osmanlı Devleti'nin ardılı olmasından ve bu devletin coğrafi merkezinde yer almasından dolayı bu devletin güvenliğini etkileyen fırsat ve sorunlarını da devralmıştır. Bu durum, Türkiye'nin hem komşularıyla hem de müttefikleriyle olan ilişkilerine de yansımış ve bu tarihî mirasın etkisi bugüne kadar gelmiştir. Bu sebeple Türkiye'nin iç ve dış güvenlik politikaları tarihî ve kültürel etkiler bağlamında değerlendirilmelidir (Karaosmanoğlu, 2000, ss. 201-203).

Türkiye'nin güvenlik anlayışını derin bir şekilde doğrudan etkileyen tarihî mirası, devlet yönetimindeki köklü gelenekleri, devlet ve bekasına verilen önem, geçmişten alınan derslerden iç ve dış güvenlik politikalarının oluşturulmasına yansıyan olumlu unsurlardır. Ancak uzun süreli deneyimlerin komşularla yaşanmış olan çatışmaları, hem Türkiye'nin hem de toplumun imaj sorununu, I. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan saldırı tehditlerinin sürekli tekrar etmesinde kendini gösteren "güvensizlik sendromu" gibi olumsuzluklar da söz konusudur (Karaosmanoğlu, 2000, s. 204).

Öte yandan Türkiye, Osmanlı Devleti'nin ardından merkezî coğrafyası üzerinde kurulmuş olmasına rağmen bu devletin varisi değil bir ulus devlet olarak inşa edilmiştir. Ancak ülkede pek çok etnik köken ve ırk yaşamasından, birçok dine inanılmasından, homojen bir sosyal yapı olmamasından dolayı farklı güvenlik sorunları da ortaya çıkabilmekteydi (Salomone, 1989, ss. 225-226). Ayrıca kurucular, işgal kuvvetleriyle savaşmakla birlikte önceki sistemin egemen unsurlarıyla da mücadele etmekte, Türkiye'deki toplumun geçmişle bağları koparark bu topluma yeni erdemler kazandırmak için çaba sarf etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin özellikleri yeni devlete aktarılmamasına rağmen aslında Osmanlı Devleti'ndeki kadar olmasa bile Türkiye'de varlığı devam eden çok etnikli ve çok dinli yapı, önce kimlik, sonra da akrabalığın ortaya çıkmasının yolunu açarak iç güvenlik sorunlarının halletmesine ve bu bağlamda dış güvenlik politikasının da oluşturulmasına katkı sağlamıştır (Ergil, 1977, ss. 190-194).

Tarihsel bağlamda önemi olan diğer bir konu da büyük ölçüde Gerileme Döneminde geliştirilen Osmanlı Devleti'ne ait diplomasinin gerçekçi bir şekilde yürütülmüş olmasıdır. Osmanlı Devleti, son döneminde diğer güçlere göre askerî bakımdan zayıf olmasına rağmen çıkarlarından dolayı diğer kuvvetlerin talepleri arasındaki gerilimden faydalanarak dış politikasıyla durumu dengelemeye çalışmıştı. Devlet, varlığını koruyabilmek amacıyla büyük güçler arasındaki sürtüşmeleri birbirlerine karşı kullanarak toprak bütünlüğünü korumayı amaçlamıştı. Osmanlı Devleti'nin Gerileme Dönemi 300 yıl sürdü ve dağılması ancak I. Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşti. Böylece Türkiye de I. Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere, Fransa ve İtalya arasındaki anlaşmazlıklarda olduğu gibi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'yle (ABD) Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları ve sürtüşmelerden hareketle uluslararası sistemin sunduğu fırsatları değerlendirerek lehine çevirmeyi başardı. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne ve reel politik temelli diplomasiye dayanan bu devamlılık, Türkiye'nin güvenlik politikasında önemli derecede belirleyici olmuştur. Bu bağlamda güvenlik kültürü, yüzyıllardır süren saldırganlığın yerine değişerek savunmacılığa dönüşen Osmanlı Devleti'nin Gerileme Döneminde güç dengesi ve denge siyaseti kavramını stratejik politikasının ayrılmaz bir parçası hâline getirmişti. Dönemin büyük güçleriyle kurduğu ilişkilerle Türkiye de bu tutumu benimsemiş ve güvenlik politikalarına yön vermiştir (Karaosmanoğlu, 2000, ss. 206-207).

Bu algı diğer devletlere karşı da şüphelere yol açmış ve komşularıyla arasındaki sıkıntılı ilişkilerle birleşerek her an savaşmak için hazırlıklı olma stratejisini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de komşulara karşı geleneksel güvensizlik uzun süre devam etmiş ve "Türkiye tarihî ve jeopolitik konumundan dolayı düşman devletlerle çevrili olduğu için kendi topraklarında güçlü ve istikrarlı olmalıdır." düşüncesi toplum tarafından karşılık bulmuştur. Zira 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin büyük güçlere bağımlı duruma gelmesi, "ayrılma ve toprak kaybetme korkusu" güvenlik kültürünün temelini teşkil etmiştir ki bu korku Türkiye'nin de güvenlik anlayışına aktarılarak devam etmiştir. Sevr Antlaşması'ndan dolayı toplumun ortak hafızasında derinden kök salan ve "Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan bu korkular", bugün bile bazı aydınları ve kamuoyunu etkilemeye devam etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin ulusal güvenlik politikası, "dışarıdaki bazı güçlerle içerideki kimi dinamiklerin Türkiye'yi zayıflatmaya ve bölmeye çalıştığı" inancına dayanan Sevr Antlaşması fobisinin etkisinde kalmaya devam etmektedir (Karaosmanoğlu, 2000, ss. 207-209).

Osmanlı Devleti'nin parçalanarak dağılması sürecindeki dış müdahalelere dair şüpheler ve endişeler devletin azınlık politikasını da etkilediğinden benimsenen güvenlik politikasında yabancılar tarafından sömürülme korkusu etnik azınlıkların hakları ve hatta varlıkları sorgulanmıştır ki bu durum Türkiye Cumhuriyeti dönemine de yansımıştır. Türkiye'nin güvenlik yaklaşımında, komşularıyla ilişkilerinde Osmanlı Devleti'nden gelen geçmişinin etkisi hâlâ hissedilmektedir. Osmanlı Devleti'ni kuran ve yöneten milletin varisinin üstünlük duygusu üç kıtaya yayılmış ve Orta Doğu ile Balkanlar'da yüzlerce yıl hâkimiyeti devam etmiş olan Osmanlı Devleti'ne o coğrafyaların toplumları da tepki göstermektedir. Bir yanda Türklere karşı algıları, diğer yanda devletlerinin sorunlu yönlerinden dolayı Osmanlı Devleti dönemindeki geçmişini suçlamaktadırlar. Bu da üstesinden gelinmesi zor bir kısır döngüye yol açmıştır (Robinson, 1963, s. 170). Uzun bir dönem boyunca devam eden Osmanlı Devleti yönetimi, Türkiye'ye karşı yakın çevresinde olumsuz tutumlar yarattığından Türkiye bugün Osmanlı Devleti yönetimine dair olumsuz hatıraları olan komşularının hesapları ve suçlamalarıyla yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Bu ortak tarihî geçmişin etkisi, mesela Türkiye'yle Yunanistan arasındaki karmaşık ilişkilerde ya da kuzey komşusu Rusya Federasyonu'na (RF) hissedilen güvensizlikte de görülmektedir (Narlı, 2000, ss. 108-111).

Türkiye'nin güvenlik kültürünü etkileyen tarihsel bağlamda bir diğer faktör, Batılılaşmaya karşı oluşan algıdan kaynaklanmaktadır. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde başlayan Batılılaşma

hareketi, Türkiye'de Batı yönelimli politikalar benimsenmesi suretiyle güvenlik politikasına "liberal ve uluslararası" yaklaşımların dâhil edilmesini sağlamıştır. Batılılaşma, Türkiye'nin Batılı sistem içindeki yerini sağlamlaştırma çabalarını da etkilemiştir. Türkiye'nin bilhassa Soğuk Savaş döneminde Batılı güvenlik teşkilatlarındaki yeri, Batılı kimliğinin tanınmasına kesinlik kazandırmıştır. Zira bu teşkilatlar güvenliğe dair kaygıların da çıkarların da ifade edilmesinde etkili olduklarından bunlara üye olmak Türkiye'nin güvenlik politikası için son derece önemli olmuştur (Karaosmanoğlu, 2000, ss. 209-210).

3.1.2. Coğrafi Faktör

Türkiye'nin Avrupa, Orta Doğu ve Kafkasya'yla komşu olması, devletin dünya politikasındaki boyutunu, nüfusunu ve ekonomik gücünü aşan bir etki alanı oluşturmasına yol açmıştır. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası ilişkiler bağlamında oldukça hassas bir konumda bulunmasına neden olmuştur. Yakın ve uzak gelişmelerdeki değişikliklerden kaynaklanan hassasiyetler, bölgesel siyasi dengelerdeki değişimleri de kapsamaktadır (Paker ve Akça, 2010, s. 29). Askerî açıdan Avrupa, Asya ve Afrika'nın kesişim noktasında bulunan Anadolu Yarımadası, dünya için "stratejik bir bölge" olarak kabul edilmektedir (Vali, 2019, s. 46). Türkiye'nin üç tarafını çevreleyen denizlerle doğusundaki dağlık arazi, doğal sınırlar oluşturduğundan dolayı savunma açısından büyük bir avantaj sağlamaktadır. Ancak Türkiye'nin coğrafyası, doğudan ve güneyden gelen kaçakçılarla mülteciler için bir geçiş güzergâhıdır ve dağlık yapısı, çeşitli yasa dışı faaliyetler için uygun bir alan olarak değerlendirilmektedir. Ülkenin batısındaki Trakya bölgesini düzenli bir orduya karşı savunmanın güç olduğu açık bir gerçektir. İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Türkiye'nin stratejik bakımdan uluslararası bir güç olarak konumlandırılmasına rağmen hava saldırılarına açık olduklarından önemli bir güvenlik sorunu teşkil etmektedir. Boğazların kontrolü, hem II. Dünya Savaşı'ndan önce hem de sonra SSCB'nin kontrol etme taleplerinin yanında tarihsel olarak da uzun süreli bir mücadele konusu olmuştur. Türkiye, bu durumun farkındadır ve hem Boğazları hem de çevresini savunmak için güçlü Birinci Ordusunu görevlendirmiştir (Eren, 1977, s. 16).

Türkiye'nin Akdeniz'le Karadeniz arasındaki deniz yolunun kontrolünü sağlaması, bir yandan güçlü, diğer yandan zayıf durumu olarak tanımlanmaktadır. 500 yıl boyunca Boğazlar, Balkanlar'dan Orta Avrupa'ya, Karadeniz'den Ege'ye ve Akdeniz'e kadar geniş bir alanın kontrolü Doğu Roma İmparatorluğu'ndan sonra Osmanlı Devleti tarafından sağlanmıştı.

Türkiye de üzerinde bulunduğu bu coğrafya itibarıyla hâlâ Mezopotamya, Arabistan ve Kuzey Afrika'nın kontrolünün sağlanabileceği merkezî bir konuma sahiptir. Böyle bir potansiyeli olan bu topraklar, etkinliği sınırlı olsa da Türkiye'ye çeşitli faaliyet alanları sunmaktadır. Ayrıca Boğazlara sahip olmak, Türkiye'nin SSCB ve RF'ye karşı etkin bir rol oynamasını sağlamıştır (Legg ve Morrison, 1971, s. 101). Aslında RF'nin selefi Çarlık Rusyası, bölgesel güç olarak Akdeniz'e bağımsız ve sınırsız erişime sahip olmak istediğinden Boğazların kontrolü için Osmanlı Devleti ile 17. yüzyıldan itibaren sürekli bir mücadele ve çekişme hâlinde olmuştu. Boğazların yönetimi, 19. yüzyılda Avrupa diplomasisinin önemli bir faaliyeti olarak gündemdeki yerini korudu. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti, "askerî bakımdan zayıf, ekonomik bakımdan iflas etmiş ve siyasi bakımdan etkisiz" olarak değerlendirilmesine rağmen "Çarlık Rusyası'yla Avusturya-Macaristan, Fransa ve İngiltere arasındaki çıkar çatışmaları"ndan dolayı devletin kaderi küresel güç dengesinde son derece önemli hâle geldi ve Boğazların kontrolü için verilen mücadele sonucunda Osmanlı Devleti'nin kontrolünde kaldı. Türkiye'yse Osmanlı Devleti'nden kalan Boğazlar mirasını yüz yıl daha devam ettirerek denetim altında tutmuştur (Eren, 2005, s. 27).

Büyük bir gücün komşusu olmak Boğazları kontrol etmenin yanı sıra Türkiye'nin güvenlik politikalarını da etkilemiştir. Bu bağlamda bir diğer büyük güç olan ABD'nin destek ve taleplerinin yanında II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'den algıladığı tehdit, Türkiye'nin hem dış hem de güvenlik politikalarının şekillenmesinde belirleyici olarak bu politikaların Batı eğilimli olmasına yol açmıştır. Böylece Türkiye, Batılı savunma sistemine dâhil olmak için başlatılan görüşmeler sonucunda 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüne (North Atlantic Treaty Organization-NATO) üye oldu. Daha sonra SSCB, 1953'ten itibaren Türkiye'ye yönelik faaliyetlerinden vazgeçtiğini ilan etse de Soğuk Savaş döneminde iki devlet arasındaki ilişkilerde artan güvensizlik ve SSCB'nin Türkiye'yi tehdit ettiği inancı hâkim olmaya devam etti (Ülman ve Sander, 1972, ss. 18-21).

Bir diğer önemli güvenlik faktörü, düşman olarak algılanan bir devletin kontrolünde bulunan Ege adalarının, iki önemli liman olan İstanbul ve İzmir Limanlarının kullanımını etkileyebilecek durumda olmasıdır. Yine benzer şekilde Kıbrıs'ı kontrol eden güç, Doğu Akdeniz'deki deniz trafiğini de kontrol edebilmektedir. Bu bağlamda Ege Denizi'ni ve Kıbrıs'ı kontrol eden güç, Türkiye'nin açık denizlere erişimini engelleyebilecektir (Aydın, 2000, ss. 116-117). Dolayısıyla Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması hâlinde açık denizlerle bağlantısının kesileceği

endişesi, 1950'lilerde Türkiye'nin güvenlik politikasını etkiledi (Wilson, 1980, s. 80). Bugün Türkiye'nin güvenlik politikasını etkileyen temel sebeplerden biri de Yunanistan'ın genişleme arzusunun bir sonucu olarak Ege Denizi'nde kara sularını 12 mil ilan etmesi endişesi yatmaktadır.

Türkiye'nin coğrafi konumu, farklı rejimler, ideolojiler ve hedefleri olan birçok komşuya sahip olmasıyla ilgilidir ve devletlerin sınırları, komşuların sayısına ve durumuna bağlı olarak hem bir güç hem de bir belirsizlik faktörü olabilir. Bu nedenle Türkiye'nin güvensizliği, komşularının sayısı ve ikili ilişkilerin niteliği gibi faktörlere bağlıdır (Most ve Starr, 1980, s. 935). Örneğin Orta Doğu'daki sürekli istikrarsızlık uzun süredir Türkiye'nin güvenlik politikasının ana nedenlerinden biridir. Uzun süredir Türkiye'nin güvenlik politikası bölgedeki statükoyu korumak üzerine kurulu iken istikrarı bozan her unsur Türkiye'nin güvenliğine tehdit olarak algılanmıştır (Aydın, 2000, s. 117). Arap-İsrail Savaşları, Filistin Sorunu, Lübnan İç Savaşı, Süveyş Krizi, İran Devrimi, İran-Irak Savaşı, Basra Körfezi Savaşı ve daha yakın zamanda yaşanan Irak'ın işgali ve Arap Baharı gibi gerilimler, Türkiye'nin yakınındaki güvenlik bölgesinde gerçekleşmiştir. Bütün bu nedenlerden dolayı uluslararası bir platformda güvenilir bir konumda bulunması, NATO gibi kuruluşlara üye olması Türkiye için istikrarsız bir bölgede önemli bir güvenlik unsuru olarak görülmektedir.

Türkiye'nin coğrafi konumunun dezavantajları olduğu kadar bu konum pek çok avantaj da sağlayabilmektedir. Bilhassa Soğuk Savaş döneminde, SSCB'nin kuşatılması sırasında stratejik bir konumda olan Türkiye, Batılı devletlere verdiği desteğe karşılık Batılı devletlerin şemsiyesi altına girdi. Soğuk Savaş sonrası dönemdeyse Türkiye kendini daha az güvende hisseden birkaç devletten biri hâline gelmiştir. Aslında SSCB'nin dağılması, Türkiye için önemli bir güvenlik endişesini ortadan kaldırmış olsa da ortaya çıkan güç boşluğu nedeniyle yeni güvenlik sorunları gündeme gelmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde stratejik konumunun öneminin azaldığı düşünülen Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu gibi yeni çatışma bölgelerine komşu olmasından dolayı kısa sürede yeniden önemli hâle gelmiştir. Türkiye'nin stratejik konumu, dünya devletlerinin ve özellikle de ABD'nin bu bölgelere askerî erişimini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin coğrafi konumu, bu devletin güvenlik politikasının temelini oluşturmaya devam etmiştir (Aydın ve Ereker, 2014, ss. 132-134).

3.2. TÜRKİYE'DE GELENEKSEL GÜVENLİK ANLAYIŞI

3.2.1. Batıcılık ve Ulusal Güvenlik

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin (T.C.) ilan edilmesinden itibaren siyasi seçkinler, referans noktası olan modernleşmeyi kabul ederek Batılılaşmaya yönelmişlerdi. O dönemde Türkiye'de modernleşmenin Batılılaşmayla eş anlamlı olarak kullanılması, Batılı devletlerle yakın ilişkiler kurmak suretiyle evrensel modernleşmenin temel aracı olarak kabul edilmişti. Türkiye'nin Batılılaşma anlayışı sadece Batı'nın ekonomik, bilimsel ve teknolojik standartlarına uyum sağlamakla sınırlı değildi. Aynı zamanda Batılılaşma, Türkiye'de hem laik hem de demokratik bir siyasi sistemin kurulmasını da içermekteydi (Öniş, 2004, ss. 5-7).

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin, Batı Bloku içinde yer alan ve NATO üyesi olan Avrupa-Atlantik güvenlik yapısındaki konumunu, SSCB'nin Soğuk Savaş döneminde Türkiye'ye yönelik güvenlik tehditleriyle açıklamak mümkündür. Bu dönemde Türkiye, Batı değerlerine ve siyasi sistemlerine olan güçlü inancından dolayı NATO'ya katıldı. Türkiye, NATO üyeliğine alternatif arayışında bulunmak yerine Batı dünyasıyla uzun vadeli, yapısal, stratejik ve operasyonel ilişkiler kurma politikasını benimsedi. NATO'ya katılması, Türkiye'yi sadece stratejik ve diplomatik olarak Batı'yla sınırlamamaktaydı. Ayrıca Türkiye, bu tercihiyle özgürlükler, ekonomi, hukuk, siyaset, güvenlik ve sosyal yaşam gibi alanlarda Batı standartlarını yakalamayı, hatta aşmayı hedeflemekteydi. Bu bağlamda Batı, Türkiye için en iyi seçeneklerin başında yer aldı (Karaosmanoğlu, 2011, s. 16).

Batılılaşma hareketinin kökeni Osmanlı Devleti'nin reform faaliyetlerine dek uzanmasına rağmen NATO üyeliğine ek olarak özellikle 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) yaptığı ortaklık başvurusuyla da Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batılılaşması ve modernleşmesi için önemli bir aşama olarak görüldü. Bu bağlamda ulusal güvenlik kavramı da önemli bir rol oynadı. Çünkü Türkiye, Avrupa-Atlantik güvenlik sistemine katılmasını, Batılı ve Avrupalı kimliğinin bir teyidi olarak gördü ve bu konuya özel önem verdi (Öniş, 2003a, ss. 9-13).

Türkiye'nin Batı'ya dâhil olma isteği uzun bir tarihe dayanmaktadır ve bu sürecin hem siyasi hem de güvenliğe dair gerekçeleri bulunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, 1923'ten itibaren

ülke güvenliğinin en iyi şekilde Batılı devletlerle yakın ilişkiler kurarak sağlanabileceğine inanmış ve bu yönde politikalar izlemişti. Soğuk Savaş dönemindeyse Türkiye'nin dış politikasının ana hedeflerinden biri Batı'daki tüm politik, ekonomik, güvenlik ve savunma kurum ve kuruluşlarına üye olmaktı. Bu bağlamda NATO'ya üye olan Türkiye, Soğuk Savaş döneminde kilit devletlerden biriydi ve bu döneminde Batı Blokunda coğrafi bakımından önemli bir ülke olarak kabul edilmişti. Bu dönemde Türkiye, Batı Bloku adına aktifti ve SSCB yayılmacılığına karşı NATO'nun ileri bir karakolu işlevi görmüştü (Demir, 2012, s. 2).

Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Batılı güvenlik teşkilatlarının bir üyesi olarak kabul edildi. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupalı veya Batılı kimliği, güvenlik konusuna dayalı olarak değerlendirilebilir. Tehdit algısı, Batı'nın güvenliğini sağlamak amacıyla 1949'da kurulan NATO'ya 1952'de üye olan Türkiye ile AET arasında bir mutabakat oluşturulmasını sağladı (Özel ve diğerleri, 2017, ss. 7-8). Hem Batı'nın hem de Türkiye'nin, SSCB'yi ortak bir tehdit olarak algılamasından dolayı Türkiye'nin güvenlik konularında ABD, Batı Avrupalı devletler ve NATO'yla yakın iş birliği yapmasına imkân tanıdı (Erhan ve Akçay, 2017, s. 239). NATO'ya üyeliği, ortak bir dış tehdidin varlığı ve Türkiye'nin Batı'nın stratejik güvenlik çıkarlarına katkısı, Batı Avrupalı devletlerin ve bu devletler tarafından oluşturulan AET'nin Türkiye'yi farklı şekillerde değerlendirmesine izin vermedi (Oğuzlu, 2003, ss. 297-298).

Soğuk Savaş döneminde Batı'yla Türkiye arasında kurulan yakın ilişkinin en önemli etkenlerinden biri güvenlikti. Türkiye, coğrafi konumu ve askerî yeteneklerinden dolayı SSCB tehdidiyle karşı karşıya kalan Batı için çok değerli bir aktör olarak görüldü. Bu bağlamda AET ve üyesi devletler, Türkiye'yi Soğuk Savaş döneminde güvenlik ve istikrar için önemli bir güç olarak gördüler (Özel ve diğerleri, 2017, s. 8).

Soğuk Savaş döneminde güvenlik, Türkiye'nin önce AET ve daha sonra da Avrupa Topluluklarıyla (AT) ilişkilerinde en belirleyici unsurlardan biriydi. Soğuk Savaş döneminde güvenliğin her iki taraf için de aynı anlamları taşıdığı görülmekteydi. Avrupa'daki bütünleşmenin en önemli faktörlerden biri güvenlikti. İki kutuplu uluslararası sistemde algılanan SSCB tehdidi, Batı Avrupalı devletleri bu tehdide karşı iş birliği yapmaya zorladı. Soğuk Savaş döneminde Avrupa'nın güvenlik yapısının temeli, ABD liderliğinde kurulan ve güvenlikle savunma nitelikleri edinen NATO'yla oluşturuldu. Ancak Batı Avrupalı devletler ekonomik olarak da bütünleşmeyi, gelecekte güvenlik ve savunma bölgeleri hâline gelmek için

önemli bir araç olarak gördüler. AET'nin, 1950'lilerde SSCB tehdit ve tehlikesine karşı bir bütünleşme hareketi olarak ortaya çıkmasının temelinde Avrupa kıtasının güvenliğinin sağlanması bulunmaktaydı (Günuğur, 2008, s.72). Bu bağlamda genel kanı, ilerleyen dönemde Türkiye'nin AT'ye üye olup bütünleşmesinin uzun vadede Avrupa kıtasının güvenliğine katkı sağlayacağı yönündeydi. Bu çerçevede Avrupa'daki bütünleşmenin ana hedeflerinden biri olan güvenlik konuları bugüne kadar aktif kalmış ve Soğuk Savaş dönemi sona ermesine rağmen Avrupalı devletlerin dış politika ve savunma politikalarının önemli bir parçası olmuştur (Samur, 2018, ss. 182-185).

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin NATO'ya üye olması ve AT'yle kurumsal ilişkiler kurması, SSCB tehdidinin ortak bir düşman olarak algılanmasından kaynaklanmaktaydı. Bu durum, Batı'nın Türkiye'nin askerî yeteneklerine olan ihtiyacını ve Türkiye'nin jeostratejik konumunun önemini ortaya çıkarmaktaydı. Bu da Türkiye'nin Batılı devletlerdeki konumunun güvence altına alınmasını sağladı (Oğuzlu, 2007b, ss. 49-50). Türkiye, NATO'ya katılarak Batı ittifakına dâhil olmasını Batılı kimliğinin bir göstergesi olarak değerlendirdi. Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Batı dünyasıyla ağırlıklı olarak güvenlik çerçevesinde ilişki kurdu. Aynı şekilde Batı dünyası da benzer bir yaklaşım sergiledi. Dolayısıyla AT üyesi devletlerde Türkiye'ye karşı olumlu bir güvenlik algısı söz konusuydu.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin geleneksel güvenlik algısıyla Avrupa Birliği'nin (AB) tehdit algısı arasındaki fark açığa çıkmaya başlamıştır. AB, küreselleşme ve devlet dışı aktörlerden kaynaklanan yeni risk ve zorlukların oluşturduğu tehlikeleri fark etmiş ve güvenlik tehditleriyle mücadelede öncelikleri Birleşmiş Milletler (BM) önderliğinde çok taraflı diplomasi, uzun vadeli yardım ve ekonomik, siyasi ve sosyal faaliyetlerden oluşan yumuşak güç unsurlarına yönelik politikalar geliştirmeye başlamıştır. Ancak Türkiye, güvenlik anlayışında hâlâ geleneksel tehditlere karşı askerî güvenlik tedbirlerine öncelik veren bir yaklaşım benimsemekteydi. Sonuç olarak 1990'larda Türkiye'yle AB arasında güvenlik yaklaşımlarındaki farklılıklar önemli bir sorun hâline gelmiş ve AB'nin Türkiye'ye yönelik güvenlik algısını ve aralarındaki güvenlik ilişkilerini derinden etkilemiştir. Bu durumun temel nedeni, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle uluslararası sistemde yeni bir güvenlik anlayışının ortaya çıkması ve derin bir sorun yaşanmasıdır (Oğuzlu, 2005, ss. 124-125).

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'yle AT arasındaki ilişkilerin belirleyici dinamiğini güvenlik faktörü oluşturduğundan AT, Türkiye'den demokrasi ve insan hakları konularında ciddi taleplerde bulunmamıştı. Bu durum, o dönemde AT'nin daha çok hükûmetler arası ve devlet merkezli olmasıyla ve demokrasi ve insan haklarına daha az odaklanmasıyla açıklanabilir. O dönemde AT üyesi devletler, politik, ekonomik ve stratejik açıdan daha çok güvenlik kaygısı taşıyorlardı. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin ve Avrupa düzeninin yeniden şekillenmeye başlamasıyla birlikte AB'nin ulusötesi doğası güçlenmeye başlamış ve stratejik güvenlik kaygıları yerini demokrasi, yönetim ve insan hakları kavramlarına bırakmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecindeki gelişmelere yaklaşımı, devam eden stratejik güvenlik ilişkilerinin üyelik sürecindeki diğer engellerini kaldırabileceği yönündeydi. AB'ye göre Türkiye'deki hem askerî hem de dış politika yetkilileri, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin gerçekleşebileceğine inanmaktaydı ve jeostratejik önemi ile askerî yetenekleri, Türkiye'nin AB'ye katılımı için gerekli koşulları sağlamaktaydı (Oğuzlu, 2005, ss. 127-133). Ancak ilerleyen dönemde Türkiye'nin AB üyelik sürecini destekleyenlerle birlikte Türkiye karşıtı çevreler de ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda AB'nin, Soğuk Savaş döneminden farklı bir yapıya evrildiğini düşünen bu çevreler, çok kültürlü olan AB'nin adaylardan daha talepkâr olması gerektiğini savunmuştur. Bundan dolayı AB, katılmayı bekleyen aday devletlerin iç ve dış politikalarını kendisine uygun hâle getirmelerini talep etmeye başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin, aday devletlerin politikalarını kendisine uygun hâle getirmesini talep etmeye başlayan AB'yle güvenlik temelli olan ilişkileri zayıflamıştır. Bunun sebebi, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarını yürütenlerle askerî bürokrasisinin, Türkiye'nin AB'ye katılmak için yerine getirmesi gereken Kopenhag Kriterleri'ni Türkiye'nin ulusal güvenliğine bir tehdit olarak algılamasıdır ki bu durum da süreci oldukça yavaşlatmıştır. Türkiye, iç güvenlik tehditleriyle mücadele ederken AB'nin demokratik ve liberalleşmiş olan tedbirlerinin kendi politikalarıyla çeliştiğini görmüştür. İlişkilerin bozulmasının bir diğer nedeni de AB'nin Türkiye'yi en kötü ihtimalle bir Orta Doğu devleti, en iyi ihtimalle de AB'yi güvenlik risklerinden ve potansiyel çatışmalardan ayıran bir tampon bölge olarak görmeye başlamasıdır. Türkiye'nin AB'ye muhtemel üyeliği de AB tarafından güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Zira Türkiye, güvenlik riskleriyle ve zorluklarla dolu Orta Doğu coğrafyasına çok yakın bir konumda bulunmaktadır (Oğuzlu, 2007b, s. 51).

Öte yandan Türkiye'nin muhtemel üyeliği, Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin en önemli güvenlik stratejisi olan derinleşme sürecini de yavaşlatma ihtimalini doğuracaktır. Böyle bir ihtimalse AB'nin, Türkiye'nin üyeliğini ortak dış ve güvenlik politikası için tehdit olarak değerlendirmesine yol açacaktır. Hâlbuki bu döneme kadar daha çok güvenlik bağlamında tanımlanan iş birliği ilişkileri, AB'yle Türkiye arasındaki asıl faktör olmuştu ve Türkiye'nin Batılı ve Avrupalı kimliğinin bir yansıması olarak değerlendirilmesine yol açmıştı. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı'yla güvenlik çerçevesindeki iş birliği ilişkileri zayıflayarak sorgulanmaya başlamış; bu durum da AB'yle ilişkilerine yansımış ve ayrıca Türkiye'nin Batı eğilimli politikalarının sorgulanmasına yol açmıştır (Oğuzlu, 2007b, ss. 51-52).

Soğuk Savaş döneminde güvenlik ve savunmaya dayalı stratejik ortaklık Türkiye-AB ilişkilerinde birçok sorunu arka planda bırakmıştı. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'de bu stratejik ortaklığa ihtiyaç kalmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla AB'nin Türkiye'ye güvenlik çerçevesinden yaklaşımı, eski önemini kaybetmiştir (Samur, 2018, ss. 191-192). AB'nin bakış açısına göre Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin yakın komşularında yaşanan etnik köken ve dinî çatışmalarla istikrarsızlığın, Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda AB'ye de yayılacağına dair ciddi endişeler söz konusudur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası dengeler değiştiğinden Türkiye'nin jeostratejik önemi sorgulanmaya başlamıştır. Batı yönelimli politikalar benimsemek değil de artık Avrupalı olmak, Batılı devletler açısından AB üyeliği için bir değerlendirme kriteri hâline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenliğe dair yaşanan önemli değişiklikler, Batı'nın ve özellikle de AB'nin Türkiye'yle olan güvenlik temelli ilişkilerinin sorgulamasına yol açmıştır. Bu dönem, ağırlıklı olarak insan hakları ve demokrasi gibi konuların belirleyici olduğu bir dönem oluşmuştur (Oğuzlu, 2003, s. 298).

İnsan hakları ve demokrasi gibi konuların belirleyici olduğu Soğuk Savaş sonrası dönemde AB tarafında, özellikle bu dönemde Türkiye'nin Avrupa güvenliğine katkı sunmaktan çıktığı ve bir güvenlik sorunu hâline geldiği, başka bir ifadeyle güvenli bir devlet değil güvenlik açısından zaafları olan bir devlet olduğu algısı hâkim olmuştur (Öniş, 2003b, ss. 83-84). Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin Türkiye'ye yönelik olumsuz bir güvenlik algısı oluştuğu söylenebilir.

Öte yandan Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin de ulusal güvenliği için tehditlerin arttığı gözlemlenmiştir. Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'daki çatışmalar ve huzursuzluklar, Türkiye'nin çevresindeki coğrafi alanlarda bölgesel istikrarı olumsuz etkilemiştir. Yakın coğrafyalardan gelen tehditler, Türkiye'yi daha çok güvenlik odaklı ve askerî yöntemlere öncelik veren bir politika izlemeye yöneltmiştir ki bu durum da Türkiye'yle AB'nin güvenlik yaklaşımlarının ayrışmasına yol açmıştır. Buradan hareketle AB üyesi birçok devlet, Türkiye'nin üyeliğinin AB'nin güvenliğe dair yükünü daha da artıracağına inandığı için Türkiye'nin güvenlik anlayışına karşı olumsuz bir tutum içinde olmuştur. Buna karşılık Türkiye'yse bölgedeki komşularıyla yaşadığı sorunları güvenlik bağlamında değerlendirerek askerî gücünü göstermekten çekinmeyen bir dış ve güvenlik politikası izlemiştir. Ancak bu politika, AB tarafından olumsuz değerlendirildiğinden dolayı Türkiye'nin üyeliğine karşı bir tutum içinde olunmuştur (Oğuzlu, 2007a, ss. 84-85).

Soğuk Savaş sonrası dönemin başları olan 1990'lar, AB'yle Türkiye arasında farklı güvenlik yaklaşımlarının ortaya çıktığı bir dönem olsa da Aralık 1999'da düzenlenen Avrupa Konseyinin Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye tam üyelik için adaylık statüsü verilmiştir ki bu da Türkiye açısından bir dönüm noktası olmuştur. AB'nin tam üyelik için aday statüsünü vermesinin ardından Türkiye, AB mevzuatını ve demokratikleşmeyi hedefleyen reform paketlerini hızla uygulamaya başlamıştır (Öniş, 2003a, s. 17). Helsinki Zirvesi'nin yapıldığı 1999'dan 2005'e kadar Türkiye'yle AB arasındaki ilişkilerin çok hızlı bir gelişme sürecine girdiği görülmüştür. Bu dönemde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesinin en temel nedeni, Avrupalı devletlerin Balkanlar'daki çatışma ve savaş ortamına zamanında ve yeterli müdahalede bulunmamış olmasıydı. Bu durum, her şeyden önce AB'nin güvenlik politikasındaki eksiklik ve zayıflıklarını ortaya çıkarmıştı. Balkanlar'da yaşanan çatışmalardan sonra eksikliklerini gören AB, ortak bir güvenlik ve savunma politikası oluşturmaya başlamıştır. Türkiye'nin NATO tecrübesinin yanı sıra askerî gücü ve kabiliyetlerinin, AB'nin oluşturmaya başladığı ortak güvenlik ve savunma politikasına değer katacağı düşüncesi, Türkiye'ye tam üyelik için adaylık statüsü verilmesinin en temel nedenidir (Öniş, 2003b, ss. 86-88).

Adaylık statüsü verilmesinin ardından Türkiye'yle AB arasındaki ilişkilerin çok hızlı bir gelişme sürecine girmesinin temel nedenlerinden biri, 2002'de yönetime gelen Adalet ve Kalkınma Partisinin, AB'ye tam üyelik sürecini destekleyen politikalar izleyerek AB üyeliğini Türkiye'nin öncelikleri arasında gösteren bir atmosfer yaratmış olmasıdır. Bu dönemde

Türkiye'yle AB arasındaki ilişkilerin çok hızlı bir gelişme sürecine girmesinin temel nedenlerinden diğeriyse Avrupa güvenlik ve savunma politikasıdır. Bu bağlamda AB tarafından daha önce oluşturulan ve Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesinin en temel nedeni olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) içinde 2003'te oluşturulan ve diğer unsurların yanı sıra insani müdahale ve kriz yönetimi alanlarında faaliyet gösteren acil yardım kuvvetlerinin, NATO'nun askerî operasyonlar yürütme yetenekleriyle kapasitelerinden faydalanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. NATO'ya üye olmasına rağmen AB'ye üye olmayan Türkiye'nin konuya dair veto hakkı bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin bazı talepleri kabul edilince Türkiye'yle AB arasındaki sorunlar çözülmüş ve ilişkiler yakınlaşarak hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Bilhassa 2001 sonrası dönemde AB devletlerinde Türkiye'nin askerî kaynakları ve AB'nin güvenliğiyle savunmasına sağlayacağı katkıya dair olumlu bir algı oluşmuştur. Öte yandan ABD'nin terörle mücadelesinde kullanılan araçların ve askerî çözümlerin önceliğinden dolayı transatlantik ittifakında bazı çatışmalar yaşanmaktaydı. Türkiye, ABD'nin Irak'ı işgali konusunda AB'nin iki büyük gücü olan Almanya ve Fransa'yla aynı yaklaşımı sergilemiştir. Tüm bu gelişmelerin bir sonucunda da Avrupa Komisyonunun 2005 raporunda önerdiği gibi AB'nin Türkiye ile arasındaki tam üyelik müzakereleri Ekim 2005'te başlamıştır (Öniş, 2003b, ss. 89-90).

11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırıları, uluslararası ilişkiler açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Saldırıların ardından uluslararası terörizm güvenlik politikasının en önemli konusu hâline gelmiş ve ABD'nin temel güvenlik yaklaşımı "teröre karşı küresel savaş" sloganıyla ifade edilmiştir. Bu bağlamda ABD Başkanı George Walker Bush, Kongredeki konuşmasında dünyadaki tüm devletlerin uluslararası terörizme karşı ortak mücadele için bir araya gelmesi gerektiği mesajını vermiştir (Merdan, 2020, ss. 146-148). Kısaca terörizm, Batı dünyasında güvenliği belirleyen ana konu hâline gelmiştir. Bu çerçevede AB'nin hedefi de 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının sonrasındaki dönemde özellikle uluslararası terörizmle mücadele etmek olmuştur.

11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırıları, Türkiye'nin jeostratejik önemine de yeni bir boyut kazandırmıştır. Batılı devletler açısından 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırıları, Müslüman dünyayla diyaloğun artması ve karşılıklı anlayışın önemini açıkça göstermiştir. Bu diyalog, sadece ABD için değil aynı zamanda coğrafi olarak Müslüman dünyaya daha yakın olan ve yoğun bir Müslüman nüfusa sahip olan AB devletleri için de son derece önemlidir. 11 Eylül

2001 tarihindeki terör saldırılarının sonrasındaki dönemde Batı'da, laik demokratik bir devlet olan Türkiye'nin Orta Doğu ve Orta Asya devletleri için ideal bir model potansiyelinde olduğuna dair bir algı oluşmuştur. Dolayısıyla AB, Türkiye'nin Müslüman dünyayla Batılı devletler arasında bir köprü görevi üstlenebileceğini açık bir şekilde görmüştür. Bu bağlamda AB üyesi devletlerin Türkiye'nin medeniyetler arası diyalogdaki olası rolüne ilişkin algılarının, 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının sonrasındaki dönemde olumlu yönde ve Türkiye lehine değiştiğini söylenmek mümkündür (Öniş, 2003b, s. 90).

11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının sonrasındaki dönemde uluslararası toplum tarafından dünyada barış, güvenlik ve istikrar için Batılı devletlerle Müslüman dünyası arasında karşılıklı anlayış ve diyaloğa duyulan ihtiyacın ne kadar önemli olduğu fark edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin AB'ye muhtemel üyeliği başka bir anlam kazanmıştır. AB devletlerindeki ve kamuoyundaki Türkiye algısı da 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının sonrasındaki dönemde değişmiştir. AB'nin sadece Hristiyan toplumlardan oluşan bir medeniyet projesi olduğu eleştirilerine Türkiye'nin AB'ye üye olmasıyla ciddi bir cevap verilebileceği düşünülmüştür. Ayrıca Avrupa'da çok büyük bir Müslüman nüfus bulunduğu ve bu durumun farkında olunduğu da unutulmamalıdır. Türkiye toplumuysa Müslüman ağırlıklı olmakla birlikte aynı zamanda laik, demokratik ve serbest piyasa ekonomisi değerlerine de sahiptir. Dolayısıyla Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasının, AB'nin olduğu gibi Orta Doğu'daki diğer Müslüman devletlerin de yararına olacağını söylemek mümkündür. Kültürler arası diyalog ve iş birliğinin küresel barış ve güvenliğin ön şartı olarak kabul edildiği bugünün dünyasında demokratikleşme sürecini tamamlayan Türkiye'nin AB'ye üye olması Müslüman devletler için model bir ülke olarak değerlendirilmesini sağlayabilecektir (Öniş, 2003b, s. 91).

11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının sonrasındaki dönemde Türkiye'nin AB'ye üye olma ihtimalinin güvenlik açısından önemli ölçüde arttığı belirtilmektedir. Bu duruma birçok faktörün etkisi olmuştur. Bunların ilki, bu dönemin, Batı'nın uluslararası terörizmle mücadeleye başladığı dönem olarak tanımlanmasıdır. Bu çerçevede AB kendi güvenlik çıkarlarını korumak istiyorsa ve güvenlik modeli başka devlet ve bölgelere yayılıyorsa, özellikle terörle mücadelede AB'yle birlikte kullanacağı kendi araçları bakımından değerlendirildiğinde Türkiye'nin AB'ye katılımının son derece önemli olduğu söylenebilir. AB'ye üye olarak tüm kurumsal mekanizmalarına katılan Türkiye, daha önce edindiği terörle mücadele tecrübesi, askerî beceri ve yetenekleriyle AB'nin uluslararası terörizmle mücadelesine güçlü bir şekilde

katkıda bulunabilecektir. Türkiye'nin AB üyeliği, gelişmiş Hristiyan Batı'yla az gelişmiş Müslüman devletlerden ayrışmasına dayanan medeniyetler çatışması temelinde teröre karşı savaş yürütüldüğü iddialarını da ortadan kaldırabilecektir. Müslüman bir devletin AB'ye tam üye olması, AB'nin yalnızca gelişmiş Hristiyan Batılı devletlerin bir kulübü olduğu iddiasını da çürütebilecektir (Oğuzlu, 2003, s. 298).

11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının sonrasındaki dönemde Türkiye'nin AB üyeliği, yeni güvenlik riskleri ve tehditleriyle mücadelede AB'ye hem sert hem de yumuşak güç unsurları açısından önemli faydalar sağlayabilecektir. Türkiye, NATO'nun aktif bir üyesi olarak geliştirdiği laik demokratik devlet sistemi sayesinde Batı ile Müslüman dünyası arasında köprü işlevi görebilecek bir konumda bulunmaktadır. AB, özellikle 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının sonrasındaki dönemde Türkiye'nin bu potansiyel rolünü takdir etmiştir (Baç, 2004, ss. 31-33). AB için Orta Doğu'daki istikrarsızlık, dikkatle değerlendirilmesi gereken önemli bir güvenlik sorunu hâline gelmiştir. Orta Doğu, hem devletler arasında hem de devletlerin kendi içinde yoğun çatışmaların yaşandığı bir coğrafyadır. AB, Orta Doğu'daki kalkınmaya dair ciddi tehditlerle karşı karşıyadır ve bu nedenle bölgeyi ihmal edecek durumda değildir. Jeopolitik konumu ve tarihî mirası sayesinde Türkiye, Orta Doğu'da merkezî bir rol oynayabilir ve bölgesel stratejilerle planlamalarda yadsınamaz bir öneme sahiptir (Rada ve Rada, 2008, ss. 21-24).

Komşularıyla yakın tarihî ve kültürel bağları olan Türkiye, Batı'yla özellikle Orta Doğu arasında faydalı bir rol üstlenebilir pozisyondadır. Türkiye, nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olmasından dolayı ve aynı zamanda Batı'yla geliştirdiği çok yönlü ilişkiler sayesinde Orta Doğu'nun bölgesel istikrarını ve kalkınmasını iyileştirmeye yönelik çalışma potansiyeli olan demokratik bir devlettir. Türkiye'nin üyeliğini destekleyen çevrelere göre, hem AB hem de uluslararası toplum Türkiye'nin yapıcı rolünü teşvik ederek desteklemelidir (Pinto, 2010, ss. 101-105).

11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırıları, uluslararası politikayı derinden etkilemiştir. Bu bağlamda AB çevrelerinde Türkiye'nin 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırıları ve Irak işgali sonrasında önemli bir devlet olarak algılandığına dair artan bir farkındalık oluştu. Dolayısıyla Türkiye'nin stratejik önemi, mevcut uluslararası sistemde giderek artmıştır. Türkiye, AB için kritik coğrafi alanların kesişim noktasında bulunduğundan bölgesel ve küresel sorunların çözümü için etkin bir iş birliği yapılması son derece önemlidir. Bu

nedenle AB, Türkiye'yi 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının sonrasındaki dönemde güvenlik ve istikrarı sağlayabilecek bir aktör olarak görmüş, 1990'ların aksine Türkiye'yle daha yakın bir iş birliği arayışına girmiştir (Pinto, 2010, s. 109).

3.2.2. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Etkinliği

Türkiye'nin güvenlik anlayışında TSK'nın etkinliği, çeşitli tarihsel, toplumsal ve sosyal olguların etkileşiminden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda TSK'nın, devletin kuruluş aşamasında "ulusun kurtuluşu, yeniden inşası ve modernleşmesi" gibi tarihsel olarak önemli görevler üstlenmesiyle birlikte ulusal bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüyle Cumhuriyetin ilkelerini koruma gibi toplumsal ve sosyal olgular açısından önemli görevler benimsemesi, Türkiye'nin güvenlik anlayışında TSK'nın etkinliğine yol açmıştır (Narlı, 2000, ss. 109-110). Fakat bu etkinliğinin hissedilme derecesi, dönemlere göre farklılık göstermiştir. Örneğin son dönemde sivillerin siyasal etkinliği ve toplumsal katılımının artması, Türkiye'nin güvenlik anlayışında önemli bir kuvvet olan TSK'nın etkinliğinin daha az hissedilmesine sebep olmuştur. Şöyle ki; sivillerin TSK'nin güvenlik anlayışındaki rolünü vurgulaması, TSK'nın toplum nezdindeki prestijini ve güvenini artırarak etkinliğini ön plana çıkarmıştır. Ancak Türkiye'nin güvenlik anlayışında TSK'nın etkinliği, sivillerin yönetimindeki bir sistemde daha az hissedilmiş ve sivillerin güçlü olduğu alanlarda TSK'nın doldurduğu boşluklar azalmıştır. Başka bir ifadeyle TSK'nın, Türkiye'nin güvenlik anlayışında önemli bir etkinliğe sahip olmasıyla birlikte Türkiye'nin siyasal sistemine sivillerin katılımının artması sonucunda bu etkinlik daha az hissedilmiştir (Jenkins, 2005, ss.7-8).

Türkiye'nin güvenlik anlayışında Cumhuriyetin ilkelerini korumayı önemli bir görev olarak benimseyen TSK, kendini sürekli olarak ulusal güvenliğinin savunucusu şeklinde görmüş ve Millî Güvenlik Kurulu (MGK) sayesinde güçlü bir konuma sahip olmuştur. Ulusal güvenliğin savunulması sürekliliğini de TSK kontrolünde MGK Sekreterliği tarafından hazırlanan, MGK ve hükûmet tarafından onaylanarak Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) sunulan ancak açıklanmayan Millî Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) ile sağlanmaktadır (Narlı, 2000, s. 112).

Soğuk Savaş sonrası dönemin MGSB raporları incelendiğinde, Türkiye'nin hem iç hem de dış güvenliğindeki tehditlerin çeşitlendiği ve bu tehditlerin dönemlere göre değişiklik gösterdiği görülmüştür. Örneğin 1997'de oluşturulan MGSB raporuna göre, Türkiye'nin

mevcut koşullarında iki iç tehdit söz konusu olmuştur. Bunlar; laikliği tehdit eden aşırı dinciler ve bölgesel güvenliği tehlikeye atan Kürt ayrılıkçılığıdır. Ancak 1999'a gelindiğinde hem bu iç tehditler belirsiz hâle gelmiş hem de genel olarak tehditler çeşitlenmiştir. Bundan dolayı 1999'da revize edilen MGSB raporunda, bu iki iç tehdide ek olarak organize suç örgütleri ve radikal mafya gruplarıyla mücadele edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca raporda çeşitlenen dış tehditlere de yer verilmiş ve Türkiye'nin terörle, yasa dışı silah kaçakçılığıyla, uyuşturucu kaçakçılığıyla ve kitle imha silahlarının yayılmasıyla mücadelede aktif bir rol alması gerektiği vurgulanmıştır. 2005 ve 2010'daki MGSB raporlarındaysa gericilik ve ayrılıkçılık temel iç tehditler olarak belirtilmiş, İran'ın nükleer ve konvansiyonel füze programları da dış tehditlerin başında yer almıştır. MGSB'nin 2005 ve 2010 raporlarıyla Türkiye'nin güvenlik anlayışında önemli bir etkinliğe sahip olan TSK, Türkiye'nin siyasal sisteminde sivillerin katılımından dolayı bu etkinliği daha az hissedilmiştir. Bu dönemde TSK, MGK'daki etkinliğiyle genel olarak toplumu korumayı amaçlamış ve aynı zamanda savunma bütçesiyle satın alma politikası gibi askerî konuları yönetmiştir (Narlı, 2000, ss. 113-115). Ancak bu dönemde gerçekleşen AB'ye uyum süreciyle birlikte MGK "bildiren" bir kurum olmaktan çıkarılmış ve "tavsiye eden" bir kuruma, yani danışma işlevi niteliği kazandıran bir kuruma dönüştürülmüştür. Kısaca MGK, Türkiye'nin güvenlik politikalarının belirlenmesinde sivilleşen bir kurum olmuştur (Keyman, 2012).

15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden sonra Türkiye'nin güvenlik anlayışında TSK'nın daha etkili bir yapıya kavuşturulması için bir dizi reform gerçekleştirilmiştir. Yüksek Askerî Şûranın (YAŞ) toplantısıyla ve tasfiyelerle başlayan bu reformlar dört ana kategoriye ayrılmaktadır: Askerî eğitim, adalet, ayrıcalıklı alanların sona erdirilmesi ve sivil-asker ilişkilerine dair reformlar (Gürcan, 2016a).

Askerî eğitim reformları, Türkiye'deki tüm askerî okulların kapatılarak yerlerine kapsamlı yeni bir Millî Savunma Üniversitesinin (MSÜ) kurulmasıyla başlamıştır. 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden bir yıl sonra da MSÜ'ye bağlı Kara, Hava ve Deniz Harp Okullarından 126 öğrenci mezun olmuştur (İleri, 2017).

Adalet sistemindeki reformlar, askerî personelin disiplin sorumluluğunun Savunma Bakanlığının yetkisine geçmesiyle başlamıştır. Daha sonra da AB'den ilham alan bu reformlar, askerî hukuk sisteminin değiştirilerek sivilleşmesini sağlamıştır (Gürcan, 2016a).

Ordunun ayrıcalıklı alanlarının sona erdirilmesine yönelik reformlar önce askerî hastaneleri etkilemiş ve 31 Temmuz 2016 tarihinden itibaren çok sayıda doktor, hemşire ve sağlık görevlisinden oluşan askerî sağlık personeli Sağlık Bakanlığının bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Askerî hastanelerin ardından TSK'nın ayrıcalıklı ekonomisiyle ilgili de düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda TSK'ya bağlı tersaneler, fabrikalar ve sanayi tesislerinin sivilleşmesi sağlanmıştır (Gürcan, 2016b).

Sivil-asker ilişkilerinde reformlar, öncelikle askerî terfiler ve emekliye ayrılan askerler konusunu görüşmek için YAŞ'ın yıllık toplantısının öne alınarak 28 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşmesiyle başlamıştır. Toplantının amacından dolayı YAŞ toplantısının üç günlük süresi bir günle sınırlanmıştır. Toplantı yeri de sembolik olarak değiştirilmiş, darbe girişimi sırasında tehlikeye maruz kalan Genelkurmay Başkanlığı yerine sivil duyarlılığın simgesi olan Çankaya Köşkü'nde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu toplantıya başbakan yardımcısı, Dışişleri, Adalet ve İçişleri bakanlarının da katılımıyla daha fazla sivil temsilcinin bulunması sağlanmıştır. Daha sonra da sivil-asker ilişkilerindeki bu reformlar, Jandarma Komutanlığıyla Sahil Güvenliğin İçişleri Bakanlığının, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin de Millî Savunma Bakanlığının denetimine geçmesini sağlanmasıyla devam etmiştir (Hürriyet Daily News, 2016).

Genel olarak değerlendirildiğinde; gerçekleştirilen tüm bu reformların Türkiye'nin güvenlik anlayışında TSK'nın etkinliğini daha da artırmaya ve TSK'nın sivilleşerek Türkiye'deki toplumun korunması konusunda daha duyarlı davranmaya başladığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Türkiye'deki toplum, yapılan bu reformlar sayesinde TSK'nın daha etkili, şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya kavuştuğuna inanmaktadır.

3.3. TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ KURUMSAL YAPISI VE DAYANAĞI

3.3.1. Güvenlik Politikaların Kurumsal Yapısı

Türkiye'nin ulusal güvenlik politikasını belirleyen temel aktörler Cumhurbaşkanı, MGK ve TSK; ikincil aktörlerse Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve İstihbarat Teşkilatıdır. Bu

yapı, 1982 Anayasası'nın 117 ve 118. maddelerine dair 2001 ve 2017'de yapılan değişiklikler ve 1983'te çıkarılan ve 2003'te değiştirilen 2945 sayılı MGK Yasası ile tanımlanmıştır.

1982 Anayasası, yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanına ulusal güvenlikle ilgili konularda görev ve yetkiler vermektedir. 1982 Anayasası'nın 117. maddesine göre Cumhurbaşkanının yetkileri TBMM adına TSK'nın Başkomutanlığı görevini temsil etmek, Genelkurmay Başkanını atamak, MGK'yı toplamak ve başkanlık etmek şeklinde sayılabilir. 1982 Anayasası'nın 118. maddesine göre Cumhurbaşkanının görevleri; ulusal güvenliğin sağlanması, ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasına ilişkin kararlar şeklinde sayılabilir. Ulusal güvenlik sisteminin en önemli aktörlerinden biri olan MGK, ulusal güvenliğin sağlanması konusunda Cumhurbaşkanına karşı sorumludur (T.C. Anayasası, 1982).

AB'ye uyum süreci için yapılan çalışmalar kapsamında 2003'te ilgili mevzuatta değişiklik yapılana kadar MGK, devletin ulusal güvenlik politikasının tanımı, tespiti ve uygulanmasına ilişkin kararların ve tutumların bildirildiği bir kurum olarak tanınmaktaydı. 2003'te yapılan değişiklikten sonra MGK tavsiye eden bir kuruma dönüştürülmüştür (Millî Güvenlik Kurulu [MGK] ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu, 1983). Ayrıca 1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikle yapısı değişen MGK'ya başkan olarak Cumhurbaşkanı belirlenmiş ve Cumhurbaşkanı yardımcısı, Adalet, Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları da artık Genelkurmay Başkanı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarının yanına dâhil olmuştur (T.C. Anayasası, 1982). Böylece üye sayısı ona yükselen MGK'da sivil çoğunluk sağlanmıştır. İki ayda bir toplanan MGK'da Genel Sekreterin, TSK'ya üye olma yükümlülüğü kaldırılmış ve böylece Genel Sekreterlik görevi fiilen sivillere devredilmiştir. Ayrıca MGK'nin iç yapısı da değiştirilmiş ve Genel Sekreterin yetkileri daraltılarak MGK kararlarıyla ilgili talepleri doğrulama uygulamasına son verilmiştir (MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu, 1983).

Türkiye'nin ulusal güvenliğinin temel belgesi olan MGSB, MGK'da alınacak kararla Anayasa'nın 118. maddesi ve 2945 sayılı MGK Yasası'nın 13. maddesi kapsamında MGK Genel Sekreterliği koordinasyonunda yürütülmektedir. MGSB, Genel Sekreterlikte onayladıktan sonra Cumhurbaşkanına sunulur, Cumhurbaşkanı da onayladıktan sonra uygulanmaya başlar. MGK'nın yapısında gerçekleştirilen değişikliklerden önce sivil iradenin, MGSB'nin hazırlanmasında çok az etkisi bulunmaktaydı çünkü MGK'ya askerî temsilciler hâkimdi. Ancak yapılan değişikliklerin ardından MGBS'nin hazırlanmasına Cumhurbaşkanının katkısı

giderek artmıştır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı, hazırlanan ve onaylanan MGSB'nin içeriğinde önemli değişiklikler yapabilmektedir (Karaosmanoğlu, 2011, s. 16).

3.3.2. Güvenlik Politikaların Dayanağı

Türkiye'de güvenlik kavramı, II. Dünya Savaşı'nın ardından daha çok askerî çevrelerce kullanılmaya başlamıştı. Siyasal söylemde yaygın kullanımıysa 1961 Anayasası'nda MGK'nın oluşturulmasıyla başladı. II. Dünya Savaşı'nın ardından askerî çevrelerce yaygın olarak kullanılan "millî savunma" ifadesi de yerini 1960'lardan itibaren "millî güvenlik" ifadesine bıraktı. 1990'lardan itibarense bu ifade "ulusal güvenlik" şeklinde kullanılmıştır (Paker ve Akça, 2010, ss. 453-457).

Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konum, resmî güvenlik anlayışının temelini oluşturmuştur. Bu anlayış da beka, ülkesel bütünlük ve rejimin korunması gibi temel ilkelere dayanmaktadır. Bu bağlamda 1982 Anayasası'nın 5. maddesinde milletin bağımsızlığı ve bütünlüğü, ülkenin bölünmezliği, Cumhuriyetin ve demokrasinin korunmasına dair ilkeler vurgulanmaktadır (T.C. Anayasası, 1982). Ayrıca 2945 sayılı MGK Yasası'nın 2. maddesinde de devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, tüm menfaatlerinin korunması ve muhafazası şeklinde resmî güvenlik anlayışının temel ilkeleri tanımlanmıştır. Bununla birlikte MGK da resmî güvenlik anlayışının temel kurumlarından biri olarak kabul edilmiştir (MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu, 1983).

Türkiye'nin ulusal güvenlik politikasıysa MGSB çerçevesinde çizilmektedir. Kırmızı Kitap olarak da bilinen bu belge, MGK tarafından hazırlanan en önemli ulusal güvenlik politikası belgesi olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de güvenlik politikaları ve stratejileri bu belge ışığında belirlenmektedir. MGK; MGSB'nin, devletin bekası ve halkın sosyal refahı için ulusal güvenlik politikası ilkelerini, ülkenin ulusal çıkarlarını ve ulusal amaçları ile iç hedeflerini içerdiğini belirtmektedir. Bunun için güvenlik ve savunma politikalarına uyulması gerekmektedir. Bu belge, güvenlik ve savunma politikasının ilkelerini içeren bir eylem planı olarak tanımlanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı MGK Genel Sekreterliği, 2022).

TSK'nın belgeleri ve açıklamalarıysa hem resmî güvenlik anlayışının daha net bir şekilde çizilmesini hem de ulusal güvenlik politikalarının ana unsurlarının belirlenmesini sağlamaktadır.

TSK'nın güvenlik anlayışı; ulusal bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüyle ülkenin hayati çıkarlarının korunması gibi temel ilkelere dayanmaktadır. TSK, terörizmi, kitle imha silahlarını, uzun menzilli füzeleri, bölgesel çatışmaları ve irticai faaliyetleri Türkiye için bir tehdit olarak görüp bunlara karşı mücadele etmektedir. Ayrıca TSK, Türkiye'nin güvenlik ve savunma politikalarının ana unsurlarını da belirlemektedir. Buna göre Türkiye, kendi topraklarında bir güç ve denge oluşturarak çevresinde bir barış ve güvenlik bölgesi oluşturmalı, bölgede barış ve güvenliği sağlamalı, hem bölgesinde hem de başka yerlerde güvenlik stratejileri açısından örnek bir devlet olmalı, diğer devletlerle iş birliği, yakınlaşma ve olumlu ilişkiler geliştirmek için girişimlerde bulunmalıdır (T.C. Millî Savunma Bakanlığı [MSB] Genelkurmay Başkanlığı, 2022).

Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarına yönelik belgeler ve açıklamalar da Millî Savunma Bakanlığı (MSB) tarafından yayınlanmaktadır. MSB'nin ulusal güvenlik politikasına yönelik 2000'de yayınladığı belgesinde, Türkiye'nin güvenlik sorunları arasında bölgesel ve etnik çatışmalar, kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve terör eylemleri yer almaktaydı (T.C. MSB, 2000). MSB, 2011'de yayınladığı belgede de benzer tehditlerin Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmeye devam ettiğini belirtmiştir. Buna ek olarak siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, kökten dincilik, uyuşturucu ticareti, her türlü silah kaçakçılığı ve uluslararası terör örgütleri de güvenlik tehditleri olarak tanımlanmıştır (T.C. MSB, 2011).

Dışişleri Bakanlığı da resmî güvenlik anlayışında "meşru müdafaa" olarak tanımladığı güvenlik kavramını üç temel ilkeye dayandırmaktadır. Bunlar; beka, ülkesel bütünlük ve rejimin korunması ilkeleridir. Yani Dışişleri Bakanlığı tarafından resmî güvenlik anlayışında Türkiye'nin güvenlik kavramı; beka, ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüğüyle rejimin iç tehditlere karşı korunması üzerine oturtulmuştur. Aslında güvenlik kavramı, Soğuk Savaş sonrası dönemde bile Türkiye'de askerî çevrelerce kullanılmaya devam etmiştir. Her ne kadar güvenlik kavramı genişleyerek ekonomik, kültürel ve toplumsal konular eklense de bu kavram geleneksel güvenlik anlayışı çerçevesinde gelişmeye devam etmiştir. Örneğin Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'de güvenliğe dair en çok üzerinde durulan yeni konular çevre ve enerji güvenliği olmuştur. Ancak bu konular bile ulusal güvenliğe katkı sağladığı ölçüde ulusal gündemde yer bulmuştur (Aydın ve Ereker, 2014, s. 136).

Sonuçta Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni uluslararası sistemin sunduğu yeni tehditler, Türkiye'de resmî güvenlik anlayışının genişleyerek yeni kavramlar içermesine rağmen

geleneksel güvenlik anlayışındaki güvenlik kavramının değişmesi için yeterli olmamıştır. Güvenlik üzerine çalışan bazı uzmanlar, bu durumun büyük ölçüde güvenliğin askerî çevreler tarafından kavramsallaştırılmasından kaynaklandığına bağlamışlardır (Bilgin, 2005, ss. 192-195). Öte yandan AB'ye üyelik sürecinde uyum için yapılan düzenlemelerle askerî yapının, Türkiye'nin güvenlik politikasındaki belirleyicilik tekelini kısmen kırmış olmasına rağmen güvenlik anlayışındaki etkinliğini artırmıştır. Bu durum Türkiye'nin güvenlik anlayışında değişiklik olmamasını ve sivil bürokrasinin güvenlik anlayışının da aynı kaynaklardan beslendiğini göstermektedir (Aydın ve Ereker, 2014, s. 136).

3.4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI

3.4.1. Türkiye'nin Güvenlik Politikalarının Tarihi

"Ulusal güvenlik", ulus devletlerinin değerlerini dış tehditlere karşı korumayı ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Dolayısıyla ulusal güvenlik, doğrudan askerî saldırılara ve dış tehditlere karşı ulus devletlerinin korunma alanlarını kapsamaktadır. Yani ulusal güvenlik anlayışında devletler, temel değerlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya değilse ve kendilerine karşı tehditler yoksa güvende kalırlar (Erhan, 2001, s. 78).

Bu açıdan ulusal güvenlik, sadece askerî başarı veya askerî tedbirlerle değil aynı zamanda modern devlet anlayışı çerçevesinde millî vicdan ve millî değerlerin korunmasıyla da ilgilidir. II. Dünya Savaşı sonrasında ideolojik kutuplaşmanın artmasıyla birlikte toplumsal düzenin sağlanması önem kazanmış ve her ulus, kendi ulusal güvenliğini kendine özgü terimlerle tanımlamaya başlamıştı. İki kutuplu uluslararası sistemdeyse ulusal güvenlik, zaman içinde farklı içeriklerle ve farklı şekillerde tanımlandı (İba, 1998, s. 14).

Soğuk Savaş sonrası dönemde de ulusal güvenlik, sadece askerî güç veya tehditlere karşı önlem almakla sınırlı olmayan, politik, ekonomik, toplumsal, sosyal ve kültürel yönleri de bulunan bir terim olmuştur. Türkiye'deyse ulusal güvenlik tanımı, MGK tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre devletin ve toplumdaki bireylerin tüm eylemleri, güvenliğin bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bölgesel veya yerel olsa bile uzun süre devam eden eylemler, devletin üniter yapısını ve varlığını tehdit ederek ulusal güvenliği ciddi şekilde etkileyebilir. Bu bağlamda

bu tür eylemler, ulusal güvenliğin bir parçası olarak kabul edilmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı MGK Genel Sekreterliği, 2022).

Türkiye'de güvenlik kavramının oldukça geniş bir yelpazeye sahip olması ve tüm eylemlerin ulusal güvenlik açısından yargılanma eğilimi, Osmanlı Devleti'nin dağılmasına neden olan olayların etkisi kadar ortak bir anlayış olarak kabul edilmektedir. Türkiye'nin kuruluşuna öncülük eden ve İttihat ve Terakki geleneğinden gelen kadronun toplumsal değerleriyle dünya vizyonlarını şekillendiren üç ana kaynağı vardı. Bunlar; Fransız Devrimi'nin etkisiyle ortaya çıkan cumhuriyetçi düşünceler, Aydınlanma felsefesi ve pozitivizmdir. Mustafa Kemal Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir." sözü, bu oluşumun ilk kaynağını en iyi yansıtan ifadelerden biridir. Ahmet Rıza tarafından temsil edilen Fransız pozitivizminin, sendikacılar üzerindeki etkisi ise en iyi bilinen kaynaklardan biridir. Diğer kaynaklarsa Sanayi Devrimi'nin askerî etkilerinin Alman birleşmesi esnasındaki mücadele sanatına uyarlanmasıyla ortaya çıkan Antik Yunan Spartakist ve "silahlı halk" unsurları olarak görülmektedir. Bu unsurlar, tek bir devlet altında, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Prusya'da tartışılmıştı (Meyers Konversations-Lexikon, 1888).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren savaş araçlarının ve tekniklerinin gelişmesi, savaş sanatının köklü bir değişim geçirmesine neden olmuş ve savaşın anlamının yurttaşla asker arasındaki ilişkide anlaşılmasına yol açmıştı. Yeni savaş sanatları açısından Fransa ve Prusya'nın 1870-1871 tarihli Sedan Savaşı, ordu için bir dönüm noktası olmuştu. Kamusal alana ve kamusal yaşama katılımın yanı sıra tüm nüfusun ulusal hedeflere ulaşmayı amaçlayan savaşlara katılımı, "silahlı halk" veya "asker millet" anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştı (Meyers Konversations-Lexikon, 1888).

Millet-i Müsellaha terimi, Cumhuriyetin kurucularının siyasi düşüncesinde önemli bir yere sahiptir ve bugün Türkçede "silahlı millet", "askerî millet" ya da "ordu millet" olarak ifade edilmektedir. Bu kavramın uygulamaya dönüştürülmesinde "asker millet" ifadesinin Türkçede yaygın olarak kullanılması, Türkiye'deki toplumun Orta Asya bozkır hayatının bir yansıması olduğunu ve Batı'daki politik yapısıyla Antik Yunan'daki Sparta şehrine kadar uzandığını söylemek mümkündür.

"Asker millet" anlayışını benimseyen Türkiye, savaş sonrasında Osmanlı Devleti'nin yerine kurulmuş bir devlettir. Bu nedenle Sevr Antlaşması'ndan sonra Lozan Barış Anlaşması'na kadar geçen süreçte güvenliği ön planda tutan bir devlet anlayışı benimsenmişti. Dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh!" sözü de bu güvenlik ihtiyacına dikkat çekmekteydi. Ancak Türkiye, savaş sonrası kurulan yeni bir devlettir ve Misak-ı Millî sınırlarına kavuşmuştur. Bu nedenle yeni bir devletin güvenlik anlayışının en üst düzeyde başlaması ve yeni sistemde "eski yönetim anlayışındaki güvenlik açığının farkında olmak" gibi bir tasarım yapması anlaşılabilir bir durumdur. Bu bağlamda ülkenin toprak bütünlüğü, iç ve dış tehditleri iyi analiz eden bir sistem benimsenmiştir.

3.4.2. Soğuk Savaş Döneminde Güvenlik Politikaları

II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Türkiye, ana stratejisini savaşa dâhil olmamak üzerine kurmuştu. Ancak İtalya'nın Akdeniz'deki iddiası ve Habeşistan'ı işgali, Türkiye'yi güvenliğini sağlamak amacıyla ittifak aramaya yönlendirdi. Bu bağlamda Türkiye, savaş başlamadan kısa bir süre önce, 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa'yla "Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması"nı imzaladı. Bu sayede Türkiye, Akdeniz üzerinden savaşa katılması durumunda İngiltere ve Fransa'nın desteğini alabilecekti (Aydın, 2000, ss. 104-106). Çünkü Türkiye, ekonomik, siyasi ve askerî sorunlarını tek başına çözebilecek durumda olmadığının farkındaydı (Turan ve Barlas, 1998, s. 429). II. Dünya Savaşı sırasında uygulanan dış politika da Türkiye'yi hiçbir savaşa dâhil etmeme temeline dayanıyordu. Dönemin Dışişleri Bakanı Numan Kemal Menemencioğlu'nun deyimiyle Türkiye'nin savaşa girmesi "büyük güçlerin savaş alanı olmaktan" öteye gitmeyecekti. Dönemin dış politika hedefi yine Dışişleri Bakanı Numan Kemal Menemencioğlu'nun ifadesiyle "Türkiye'nin karar verme gücünü sonuna kadar korumak" şeklindeydi. Zira Türkiye'nin savaşa girmesi, devleti sadece büyük güçlerin savaş alanı hâline getirmekle kalmayacak, aynı zamanda kendi karar verme kabiliyetini kaybetmesine de yol açacaktı. Türkiye'nin savaşa girmemesinin nedenlerinden biri de iç güvenliğe dair kaygılardı. Ayrıca Türkiye'nin askerî potansiyeli ve savunmaya dair eksiklikleri, politikacıların savaşa karşı aşırı çekingenliğinin nedenleri arasında yer almaktaydı (Deringil, 1994, s. 5). Türkiye'nin Balkanlar'dan güneye doğru "denge politikası" uygulaması, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ifadesiyle "Mihver devletleri tarafından kuşatılmış" olsa da iç güvenliği korumak ve Cumhuriyetin temel ilkelerine karşı yaşanması muhtemel bir ayaklanmayı önlemek için doğru bir seçim olarak görülmüştü. Ancak 1930'larda uygulanan

ekonomik politikaların beklenen sonuçları vermemesi, tarım ve sanayi sektörlerinde istenilen başarıların elde edilememesi ve savunma sanayisindeki yetersizlikler, Türkiye'nin savaşa hazırlıklı olmamasının önemli nedenleri arasındaydı (Deringil, 1994, ss. 5-6).

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından SSCB'nin Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Mihayloviç Molotov, Türkiye'nin Büyükelçisi Selim Sarper'e 7 Haziran 1945 tarihli bir nota verdi. Bu nota, Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye verilmesini ve Boğazlarda bir askerî üs kurulmasını talep ediyordu. SSCB, savaş döneminde Türkiye'nin Boğazları tek başına savunamayacağını düşündüğünden Boğazların savunması için ortak bir üs istemişti. Kısaca SSCB, Boğazlarda daha fazla söz sahibi olmasını sağlayacak yeni bir anlaşma yapılmasını talep etti. Bu talebe karşı Türkiye aldığı bir kararla Boğazların Türkiye'nin güvenliği açısından ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Bu kararda SSCB'nin taleplerinin, Türkiye'nin güvenliğiyle ilgili endişelerini artırdığı belirtildi (Deringil, 1994, s. 52).

Kurtuluş Savaşı'ndaki kilit komutanlarından biri olan Milletvekili Kazım Karabekir, TBMM'de yaptığı bir konuşmada "Boğaz gerçekten milletimizin boğazıdır. Biz ona saldırmıyoruz. Ama bilmelisiniz ki Kars Yaylası aynı zamanda milletimizin bel kemiğidir. Kırarsak yine yok oluruz." (Armaoğlu, 2019, s. 427) diyerek SSCB'nin taleplerine karşı Türkiye'nin güvenliğini korumanın jeopolitik önemini bir kez daha vurguladı. Dönemin İngiltere Başbakanı Winston Churchill, 1945'teki Potsdam Konferansı'nda SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Josef Stalin'in Boğazlardan üs talebinin kabul edilemez olduğunu söylediğinde SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Josef Stalin'in tepkisi TBMM Milletvekili Kazım Karabekir'in tepkisinden farklı olmadı. SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Josef Stalin "Küçük bir devlet, büyük bir devleti elinde tutuyor ve gırtlağından tutmuş bırakmıyor." (Tellal, 2001, s. 503) ifadeleriyle Boğazların SSCB için taşıdığı hayati önemi vurguladı. Bu durum, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 1925'te imzalanan anlaşmayla onaylanan SSCB ile Türkiye arasındaki dostluğun, Osmanlı Devleti'nin kuzeyindeki büyük düşmanı Çarlık Rusyası gibi yeniden tehdit edilmesiyle sona ermesi anlamına gelmekteydi. 1945'teki Potsdam Konferansı'nın sonunda, Türkiye'nin bu konuyla ilgili olarak ayrıca bilgilendirilme kararı alındı (Tellal, 2001, s. 503). Bunun üzerine Türkiye, SSCB'ye verdiği bir notada teklifin, "Türkiye'nin egemenlik ve güvenlik haklarına aykırı olduğu, hiçbir şekilde feragat edilemeyeceği ve söz konusu talebin kabul edilemez olduğu" ve bunun "Türkiye'nin imhası" anlamına geldiği ifade edildi (Armaoğlu, 2019, s. 429).

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Türkiye, uluslararası sistemi düzenleyecek toplu bir güvenlik sistemi oluşturma hedefini benimseyerek BM Antlaşması'nı imzaladı. Dönemin Başbakanı Rüştü Saraçoğlu, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının ilerideki yönünü şöyle ifade etti: "Türkiye Cumhuriyeti, ilk tehlike anlarından itibaren sözünü, silahını ve kalbini demokratik milletlerin yanında yer almaya adamıştır ve Meclis ve hükûmet olarak aldığı kararlarla bu yönde ilerlemektedir (Esmer ve Sander, 1996, s. 184)."

II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan Soğuk Savaş dönemindeyse Türkiye'nin güvenlik politikalarının temelini, Batı ittifakı içinde yer alma, ilişkilerini bu ittifak çerçevesinde şekillendirme ve kuzeydeki komşusu SSCB'den gelen tehditleri bertaraf etme anlayışı oluşturdu. Bu çerçevede Türkiye'nin güvenlik politikaları Batı Bloku içinde yer alarak Batılı devletlerle ilişkilerini geliştirme ve Avrupa-Atlantik güvenlik yapısındaki konumunu güçlendirme anlayışı üzerine kuruldu. Bu bağlamda Türkiye, Soğuk Savaş döneminde SSCB'den gelen tehditleri bertaraf etmek için NATO'ya üye oldu ve Avrupa-Atlantik güvenlik yapısındaki konumunu güçlendirdi. Ayrıca Türkiye, Batılı devletlerle uzun vadeli, yapısal, stratejik ve güvenlik boyutlu ilişkiler kurma politikasını benimseyerek AT'ye ortaklık başvurusu yaptı ve hemen ardından bu örgütle kurumsal ilişkiler kurdu. NATO'ya üye olması ve AT'yle kurumsal ilişkiler kurması, Türkiye'yi sadece stratejik ve diplomatik olarak Batı'yla sınırlamamaktaydı. Ayrıca Türkiye, bu tercihiyle özgürlükler, ekonomi, hukuk, siyaset, güvenlik ve sosyal yaşam gibi alanlarda Batı değerlerini benimsemeyi hedeflemekteydi (Karaosmanoğlu, 2011, s. 16). Bu bağlamda Batılı devletlerle kurum ve kuruluşlar, Türkiye'nin güvenliği için en iyi seçeneklerin başında yer aldı.

4. BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK SORUNLARI VE POLİTİKALARI

4.1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TEHDİTLERİN ÇEŞİTLENMESİ VE BELİRLENMESİ

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk başlarında Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'da büyük bir jeopolitik boşluk meydana geldi. Bu durum, bulunduğu coğrafi konumundan dolayı Türkiye'yi de etkiledi (Dedeoğlu, 2004, ss. 236-238). Bu çerçevede Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'da meydana gelen jeopolitik boşluktan dolayı yaşanan istikrarsızlıkların Türkiye'nin güvenliğini doğrudan etkilediği söylenebilir.

Türkiye, kendine yönelik olarak çeşitlenen tehditlerin değerlendirmesini yaparken ulusal sınırlarını, devletin yapısını ve toplumun çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, toprakların bölünmezliğine, devlet biçimine ve milletin bütünlüğüne kasteden tüm unsurları bir tehdit olarak algılamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemin başları olan 1990'larda Türkiye, bazen toprak bütünlüğüne, bazen de siyasi durumuna yönelik tehditler tanımladı. 2000'lerden itibarense Türkiye, 1990'lardaki ulusal güvenliği tehdit eden unsurlar listesine yeni tehditler eklemiştir. Dolayısıyla egemen bir ulus devlet olarak Türkiye'nin bekasını ve bütünlüğünü tehdit eden her türlü faktörün zamana ve şartlara göre değişiklik gösterse bile güvenliğin temel unsurunun varlığını korumak olduğu görülmektedir (Özdemir, 2003, s. 5).

Türkiye, coğrafi konumundan dolayı Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya, Orta Doğu ve Doğu Avrupa'daki istikrarsızlıklardan ve çatışmalardan çok etkilenen bir devlet olduğundan çeşitlenen tehditlere yönelik algılar da en üst düzeydedir. Aslında dünyadaki bütün toplumlar uluslararası ilişkiler sisteminde birbirini etkilemektedir. Düşmanın kim olduğu, ne zaman, nerede, hangi yollarla ve neler yapılabileceğini tahmin ederek ortaya çıkarmak istihbarat birimlerinin araştırmaları ve operasyonlarıyla mümkün olabilmektedir. Buradan hareketle Türkiye'nin tehdit değerlendirmelerini hangi parametrelere dayandırarak yapması gerektiği sorusu giderek önem kazanmıştır. Ancak komşularından bazıları, özellikle batı komşusu Yunanistan, Türkiye'nin kendileri için tehdit oluşturduğu iddiasında bulunmuştur ki bu da risk değerlendirmesi yapma biçimlerinden

kaynaklanmıştır. Zira tehdidi yalnızca mevcut güvenliğine yönelik bir saldırı olarak değil aynı zamanda amaçlarına veya hedeflerine ulaşmasını engelleyen unsurlar şeklinde de görmektedir. Bu da saldırgan bir devlet tarafından saldırgan olmayanın yalnızca kendi amaçlarına ulaşmasında engel teşkil ettiği için bir tehdit olarak nitelendirilebileceğini göstermektedir (Özdemir, 2003, ss. 5-6).

Tehdidi tanımlamadan önce risk ve tehlike kavramlarının anlamlarının yapılması gerekir. Pratikte risk kavramı iki anlam içermektedir. Bunların ilki kayıp olasılığı iken diğeriyse tehlike aşamasıyla ilişkilendirilmektedir. Yani risk, tehlikeden önceki bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Tehlikeyse içinde tehdit bulunan ama etkin olmayan ve ortaya çıkmamış bir potansiyeldir. Tehdit de kısa, orta ve uzun vadeli hedeflere ulaşmayı zorlaştıran, uygun zaman ve mekânda bu hedefleri ortadan kaldırmak için ulusal güçlerin kullanılmasını gerektiren herhangi bir faaliyet veya girişim olarak tanımlanmaktadır (Küçükşahin, 2007, ss. 44-47). Yani tehlike, tehdide dönüşebilecek bir kaynağın zararsız potansiyeliyken tehditse aynı potansiyeldeki bir kaynağın zararlı hâle gelmesidir.

Bu bağlamda çeşitlenen tehditlerin belirlenme sürecinin, devletlerin temel ilkeleri çerçevesinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Çünkü devletler de insanlar ve şirketler gibi yasalar tarafından yönetilmektedir. Buradan hareketle pozisyonunu ortaya koyamayan bir devletin risk yönetimi ve tehdit önleme sisteminin istikrarlı bir yapı sergileyebilmesi pek imkân dâhilinde görünmemektedir. Bu bağlamda Türkiye için bir güvenlik politikası oluşturulurken çeşitlenen tehditlerin sistematik olarak belirlenmesi önemlidir. Bu politikanın adımları, devletin temel ilkelerinde tanımlanan hedefe ulaşmasını engelleyen risk ve tehditlerin netleştirilmesini gerektirmektedir. Açıkça ifade edilmeyen veya sağlam bir temel üzerine inşa edilmeyen sistemler, mevcut ya da ortaya yeni çıkan her türlü soruna karşı savunmasız kalma ihtimali taşıması muhtemeldir. Risklerin ve tehditlerin belirlenmesi beş adımda gerçekleştirilebilir. Bunlar; bir devletin ulusal güç faktörlerinin büyüklüğü, egemen güce dayalı olarak etki ve çıkar alanlarının belirlenmesi, belirli bir etki ve çıkar alanı içinde hedeflerin belirlenmesi, risklerin belirlenmesi ve tehditlerin belirlenmesidir (Küçükşahin, 2007, ss. 47-51).

4.1.1. Bir Devletin Ulusal Güç Faktörlerinin Büyüklüğü

Devletin sahip olduğu kaynaklar ve bu kaynakların kapasiteleri, o devletin ulusal gücünü belirlemektedir. Devletin gücüyle ilgili Sun Tzu, "Savaş Sanatı" kitabında şu şekilde yazmıştı:

"Düşmanınızı ve kendinizi iyi tanıyorsanız yüzlerce savaşın sonuçlarından korkmanıza gerek yoktur. Kendinizi tanıyorsanız ancak düşman hakkında gerekli bilgiye sahip değilseniz yüzlerce savaşın sonuçlarından korkmanıza gerek yoktur. Sonunda kazansanız bile birçok kez yenilgiyi tadabilirsiniz. Ama kendinizi ve düşmanınızı iyi tanımıyorsanız her savaşta kaybedersiniz" (Tzu, 2001, s. 2). Bu çerçevede bir devletin mevcut kaynaklarının ve bu kaynakların kapasitelerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Her kaynağın kapasitesi merkezde koordine edilerek devletin ulusal gücünü belirlemektedir. Örneğin Türkiye'de kültürle ilgili güç Kültür Bakanlığınca temsil edilirken askerî güçse Genelkurmay tarafından temsil edilmektedir. Tüm bunlar, güvenlik uzmanlarının bir araya geldiği Millî Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreterliği tarafından koordine edilerek Türkiye'nin ulusal gücünü belirlemektedir (Küçükşahin, 2007, ss. 54-55).

Bir devlet, ulusal güvenlik stratejileriyle kendine yönelik tehditleri tanımlamakta ve değerlendirmektedir. Aynı zamanda ulusal gücünü kullanarak ulusal hedeflere ulaşmak için ulusal güvenlik stratejilerinin temel çerçevesini oluşturmaktadır. Strateji kavramına genel olarak bakıldığında beş ana unsurdan biri olan "güç"ün bir devletin uluslararası sistemdeki rolünü belirleyen temel faktörlerden biri olduğunu görülmektedir. Bu nedenle güvenlik, güçle birlikte düşünülmesi gereken bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Gücü oluşturan unsurlar, devletin belirlediği veya tanımladığı hedeflerde, uluslararası sistemdeki rolüne ve mevcut duruma ilişkin araçların belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda her devlet kendi güvenliğini sağlam bir temele oturtmadan önce politik, ekonomik, askerî, sosyal ve coğrafi güçlerini, yani kendi durumunu dikkate almalıdır (Dedeoğlu, 2003, s. 37).

Türkiye'nin güvenlik stratejileri belirlenirken mevcut durumu belirleyen ulusal güç faktörlerine dayalı olarak yapılan analizler dikkate alınmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) güvenlik stratejisinin, hem askerî hem de ekonomik gücüyle ve bunların politik etkisiyle eşit olmadığının farkındalığıyla dikkatle vurgulanmaktadır (The White House, 2006). Türkiye'nin güvenlik stratejisi belgelerinde de ulusal güç faktörleri ayrıntılı bir şekilde incelenmekte, devletin geleceğini belirlemekte ve uluslararası sistemdeki rolü net bir şekilde vurgulanmaktadır. Ayrıca örneğin Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) güvenlik stratejisi için mevcut dönemde izlenen dış politikanın yapısına dair bilgi vermek uygun olacaktır. ÇHC'nin güvenlik stratejisi, Soğuk Savaş sonrası dönemde çok kutuplu sisteme odaklanırken savunma ve güvenlik politikasında "ekonomik iş birliği" kavramının ortaya çıktığına dikkat çekmektedir

(Qinggong ve Wei, 1997, s. 5). Benzer şekilde Rusya Federasyonu'nun (RF) dış politikasında ise uluslararası ortama, RF'ye sağladığı faydalara ve bu bağlamda askerî gücün nasıl ve ne kadar etkin bir şekilde kullanıldığına değinilmektedir (Dağı, 2002, ss. 171-172).

4.1.2. Egemen Güce Dayalı Olarak Etki ve Çıkar Alanlarının Belirlenmesi

Yaşanan coğrafyada etki ve çıkar alanlarından bahsedebilmek için bir sorumluluk alanının olması gerekmektedir. Bu alan, tanımlanan ve ulaşılmak istenen devlet amacına göre belirlenebilmektedir. Devlet olmanın unsurlarına sahip güçler, öncelikle devletin amacını analiz ederek amaç ve taahhütlerini ortaya koymalıdır. Hem gücün hem de otoritenin büyüklüğüne bağlı olarak etki ve çıkar alanlarının belirlenmesi bu temel üzerinden mümkün olabilmektedir. Ulusal güç faktörleri, her bir etki ve ilgi alanı için tek tek araştırılması gereken kilit değişkenlerden oluşmaktadır. Örneğin askerî etki alanı olarak komşu devletlerin dış sınırları belirlenirken ilgi alanı olarak da silah üreticisi olan devletler seçilebilir, kültürel etki alanıysa tüm devletleri etkilemektedir. Yine Türklerin yaşadığı devletleri ya da tüm dünyayı ilgi alanı olarak seçmek mümkündür. İlgi veya etki alanının seçimineyse ulusal gücü kontrol eden devlet kurumları tarafından karar verilmektedir. Hem etki alanları hem de ilgi alanları, ulusal gücün operasyonel alanına ve gücün büyümesine ya da azalmasına bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle liderler, etki ve çıkar alanlarını kendi kullanım amaçlarına göre belirlemektedir. Burada dikkat edilmesi gereken asıl noktaysa ilgi alanlarının ve etki alanlarının birbirinden farklı olmasıdır. Hem etki alanları hem de ilgi alanları, gücün artmasıyla genişlerken azalmasıyla daralmaktadır. Bu nedenle liderler, sahip oldukları yetkiyi kullanma iradeleriyle etki alanlarını ve çıkarlarını belirlemektedir. Zira uygulanacak politikaların başlangıç noktası burada ortaya çıkmaktadır (Küçükşahin, 2007, s. 56).

4.1.3. Belirli Bir Etki ve Çıkar Alanı İçinde Hedeflerin Belirlenmesi

Bu aşamada devletin amacına ulaşmasını destekleyen kısa ve orta vadeli hedefler, hükûmet tarafından belirlenmektedir. Güvenlik politikalarında çeşitlenen tehditlere karşı alınan önlemler, belirlenen hedeflere ulaşmak amacıyla ilgili makamlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla ön planda olan hükûmetin belirlediği hedeflerdir ve her bir güç unsuru, devleti ve devlet dışı aktörleri ilgilendiren bölümleri içermektedir.

Her devlet biriminin, devletin hedeflerini gerçekleştirmek için kendi bölümüyle ilgili faaliyetleri önem taşımaktadır. Örneğin ekonomik etki ve çıkar alanında faaliyet gösteren kurumlar, Hazine ve Maliye Bakanlığınca yürütülmektedir. Enerji sektörüyle ilgili ilgi ve etki alanlarıysa Enerji Bakanlığınca yönetilmektedir. Benzer şekilde Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk kültürünü yansıtan tarihî eserlerin korunması, onarılması ve yurt dışına kaçırılan kültür değerlerinin geri getirilmesi gibi hedefler belirleyerek faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu aşamada Türkiye'deki tarihî eserlerin yıkılması da herhangi bir komşu devletlerde risk veya tehdit olarak algılanabilmektedir. Etki ve çıkar alanlarının açıklanması ve ilan edilmesiyse seçilmiş hükûmetin sorumluluğundadır. Hükûmetin belirlediği hedeflerin boyutu, tutumu ve izlediği politikalar için de belirleyici bir rol oynamaktadır (Küçükşahin, 2007, s. 59).

4.1.4. Risk ve Tehditlerin Belirlenmesi

Bu aşamada devletin belirlenen hedeflere ulaşması için engel teşkil eden, kontrol altına alınabilen (riskler) ve eylem gerektiren (tehditler) faktörler göz önünde bulundurulmalıdır (Küçükşahin, 2007, s. 62). İktidardaki devlet birimleri, belirlenen hedeflere ulaşılmasında engel oluşturan tüm sorunları açıklamakla sorumludur. Güvenlik stratejisi belgesinde yer alan güvenlik konularının tespit edilebilmesi için devlet kurumlarının mevcut yetkileri dâhilinde tüm risk ve tehdit faktörlerini açıklamaları gerekmektedir. Devletlerin güvenlik stratejisi belgelerinde riskleri ve tehditleri değerlendirmenin farklı yolları bulunmaktadır. Örneğin ABD, RF ve ÇHC, sadece tehditlere odaklandığından riskleri güvenlik strateji belgelerine dâhil etmemiştir. Öte yandan Avrupa Birliği'nin (AB) güvenlik strateji belgelerinde temel tehditler tanımlanırken ayrıntıya girilmeden zafiyetlere değinilerek risklerden de bahsedilmiştir. Türkiye'nin güvenlik strateji belgelerindeyse AB'den farklı olarak yalnızca tehditlere odaklanılması uygun görülmüştür. ÇHC'nin güvenlik strateji belgelerinde tehditlerin tanımlanmasının yanı sıra sektör analizi de yapılmıştır. Bu bağlamda güvenlik; ortak güvenlik, kalkınma güvenliği, politik güvenlik, ekonomik güvenlik, bilimsel ve teknolojik güvenlik, askerî güvenlik ve sosyal güvenlik olarak tanımlanmıştır. Türkiye'nin güvenlik strateji belgelerinin hazırlanma sürecinde ÇHC'nin belgelerinde olduğu gibi, yapılan sektörel analizler, tehditlerin belirlenmesinde pratikte çeşitli faydalar sağlarken aynı zamanda çok boyutlu bir bakış açısı da kazandırmıştır (Qinggong ve Wei, 1997, s. 6).

Diğer devletlerden farklı olarak RF, güvenlik strateji belgelerinde tanımladığı tehditleri iç ve dış tehditler şeklinde iki başlığa ayırmıştır (Dağı, 2002, s. 188-192). Türkiye'yse güvenlik

tehditlerine dair böyle bir ayrımı gerekli görmemiştir. Zira tanımlanan güvenlik tehditlerinin hem iç hem de dış boyutları olabilmektedir. Bu bağlamda herhangi bir güvenlik tehdidiyle başa çıkmak, onu ortadan kaldıracak araçlar yaratmada etkili olduğundan yapılacak bir ayrım, bakış açısını daraltarak önemli adımların atlanmasına yol açabilmektedir. Örneğin Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK) terör örgütünün, yalnızca bir iç tehdit veya yalnızca bir dış tehdit olarak değerlendirilmesi, alınması gereken önlemleri sığlaştırabilir ki bu durum da kapsamlı erişimi engelleyeceğinden bertaraf edilmesini etkileyebilir. Bu bağlamda tanımlanan güvenlik tehdidine dışarıdan desteklenen ya da içeriden kaynaklanan bir tehdit olarak yaklaşıldığında çok boyutlu olarak değerlendirilebilmekte ve hem içeriden hem de dışarıdan akılcı önlemler alınabilmektedir. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin güvenlik strateji belgelerinde tehditleri iç ve dış tehditlerin olarak sınıflandırma yapılması ve bu şekilde ayrılması gerekli görülmemiştir (Qinggong ve Wei, 1997, s. 7).

Türkiye için güvenlik strateji belgeleri oluşturulurken dikkate alınan bir diğer nokta da küresel düzeydeki ortak tehditlerin nasıl değerlendirileceğinin belirlenmesidir. Örneğin ABD'nin güvenlik strateji belgelerinde kitle imha silahlarına, uluslararası terörizme ve tiranlara tehdit olarak yer verilirken ÇHC'yse uluslararası terörizm, nükleer silahların yayılması, ekonomik istikrarsızlık, açlık ve nüfus artışı gibi konuları güvenlik tehdidi olarak tanımlamıştır (Qinggong ve Wei, 1997, s. 8). AB de uluslararası terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, çöken ya da yozlaşan rejimler ve organize suçları uluslararası güvenlik tehdidi olarak değerlendirmiştir (Ateşoğlu Güney, 2006, ss. 14-17). Sayılan bütün bu tehditler incelendiğinde uluslararası terörizm ve kitle imha silahlarının ortak güvenlik tehdidi olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin de güvenlik stratejileri belirlerken hangi ortak tehditleri tanımladığını belirtmesi gerekli görülmektedir.

4.2. 1991-2002 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK SORUNLARI VE POLİTİKALARI

4.2.1. 1991-2002 Döneminde Türkiye'de Ortaya Çıkan Yeni Güvenlik Sorunları

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'de ortaya çıkan yeni güvenlik sorunlarının temelleri 1970'lere dayanmaktadır. 1970'lerde Türkiye ekonomisi, iki büyük petrol fiyatı şoku ve tutarsız para ve maliye politikalarının neden olduğu derin bir cari açık kriziyle karşı karşıya kalmıştı.

Bu durum, üretimde ciddi düşüşlere ve enflasyonun hızla yükselmesine yol açmıştı. Hızla yükselen enflasyon, büyük kitlelerin fiyat kontrolleri, karaborsalar ve temel tüketim malları üzerinde sınırlı etkisi olan kuyruklar gibi birçok sorunla mücadele edilmesine neden oldu. Ekonomik kriz ortamı yavaş yavaş etkisini artırırken siyasi ortamı da zayıflattı ve 1979'da istifa eden Bülent Ecevit, hükûmeti Süleyman Demirel'e devretmek zorunda kaldı. Başkent Ankara'da 1980'lerde Süleyman Demirel hükûmetinin kararlarıyla başlayan karşı isyan, çalışan nüfusun azalmasına ve Türkiye'nin bütünleşmesine rağmen kapitalistlerin güçlenmesine yol açtı. Böylece Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) ve Dünya Bankasıyla (DB) bağlantı kurma süreci başlamış oldu (Başer, 2019, s. 39).

1980'lerde başlayan politik ve ekonomik değişimler sonraki dönemde de etkisini gösterdi. 1980'lerde atılan politik ve ekonomik temeller, iki faktörden etkilendi. İlk olarak yönetim, politikayla ilgili yasal ve teorik çerçeveyi ele aldı. Bu bağlamda politik yasaklar sona ererek 1980 öncesi dönemin partileri geri döndü. Diğeriyse 1989'da sermaye hareketi kısıtlamalarının kaldırılmasıyla liberal ekonomik dönüşümün son durağı olan AB'yle gümrük birliğinin oluşturulması amaçlandı (Boratav, 2019, ss. 171-172).

Kısıtlama içeren kuralların kaldırılmasıyla gelen serbestleşme, IMF ve DB desteğiyle gerçekleştirilen kalkınmanın yanı sıra finansal sisteme ciddi bir istikrarsızlık getirdi (Tanör, 1997, s. 226). Bu sistemin ilk uyarısı, 1982'de bankacılarla bazı küçük bankaların batışına neden olan finansal çöküşle gerçekleşti. Sermaye serbestleşmesi finansal krizleri şiddetlendirdi, bu da 1994'te üç bankanın ve birkaç finans kuruluşunun çökmesine, 1998 ve 1999'da hafif bir krize ve 2001'de büyük bir bankacılık krizine neden oldu (Başer, 2019, s. 40).

1997'de Asya'da ve 1998'de RF'de yaşanan ekonomik krizler, Türkiye ekonomisini de son derece ciddi bir şekilde etkileyip krize sürüklenmesine neden oldu. Kriz sonrası bu devletlerdeki devalüasyon, onların Türkiye'ye karşı rekabet etme gücünü artırdı. Bu nedenle 1998'de RF ve Asya devletlerine yapılan ihracat azaldığından Türkiye'nin Gayri Safi Millî Hâsılasındaki (GSMH) büyüme hızı düştü. Kriz sonrası finansal belirsizlik, tüketici harcamalarının daha da azalmasına ve ekonominin küçülmesine neden oldu. 1999'da Türkiye ekonomisi %7,3'le küçülürken enflasyon da %53,2 oldu. Bunun üzerine Aralık 1999'da IMF'le bir anlaşma imzalandı. 2000'deyse para politikasının yeniden tanımlanması ve yapısal reformların uygulanmasını içeren enflasyonla mücadele programı uygulamaya konuldu (Sancar, 2010, ss. 16-19).

Programın uygulanmasına ve döviz kurlarına duyulan güven, 2000'de Türkiye'ye yoğun bir şekilde yabancı sermaye akışına yol açtı. Ancak uluslararası piyasaların zayıflaması ve yabancı sermayenin çekilmesi sonucu likiditenin azalması, iç pazarı olumsuz etkiledi. Kasım 2000 krizine yol açan nedenler arasında; DB'den beklenen 780 milyon dolar tutarındaki kredinin askıya alınması, planlanan özelleştirmelerin gerçekleşmemesi, Halk Bankası ve Ziraat Bankasının gümrük zararlarının 2000'e kadar 21 milyar dolara yükselmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan maliyetler sayılabilir. Ayrıca bu nedenler arasında 1999'da yaşanan iki büyük deprem de gösterilebilir (Başer, 2019, s. 40).

Şubat 2001 krizini tetikleyen faktörlerin başındaysa Başbakan Bülent Ecevit'le Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasındaki politik sürtüşmenin kamuoyuna yansıması geldi. Kasım 2000'de yaşanan krizle enflasyonist programın terk edilmesinin ekonomiyi nasıl olumsuz etkilediği görülmüştü. IMF'nin sağladığı ek rezerv limiti ve kısa vadeli sermaye akımlarıyla faiz oranları düşürülmüş, piyasalardaki çalkantı kısa da olsa yatıştırılmıştı. Şubat 2001'deyse Başbakan Bülent Ecevit'le Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında geçen konuşma, uygulanan programa olan güveni sarstı. Yani Şubat 2001 krizi, piyasaya da politik güvensizlik şeklinde yansıdı. Sabit döviz kuru, IMF destekli bir programda finansal piyasaların serbestleştirilmesi uygulaması, Şubat 2001 krizinde şirket ve banka bilançolarını bozarak belirsizliği artırdığından dış borçlanmadaki krizin büyümesinde önemli bir faktör olarak görüldü (Fırat, 2009, s. 512).

Kasım 2000 krizinde alınan ek önlemlere rağmen Şubat 2001 krizi, ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratarak piyasayı altüst etti. Döviz talebindeki artış ve faiz oranlarındaki yükseliş, sabit döviz kuru politikasının terk edilmesine yol açtı. Böylece Şubat 2001'de dalgalı kur rejimine geçildi ve enflasyonla mücadele programı, 2000'de enflasyonu düşürerek ekonomiyi istikrara kavuşturmayı amaçlamasına rağmen Kasım 2000 kriziyle şiddetli bir şekilde sarsıldığından Şubat 2001 kriziyle tamamen çöktü. Bu nedenle yeni bir istikrar programı arayışı başladı (Başer, 2019, s. 41).

Soğuk Savaş sonrası 1991-2002 döneminde Türkiye ekonomisi, sermaye hareketlerindeki artan dalgalanmalar ve sık sık yaşanan finansal çalkantılarla krizlerden dolayı tehdit altındaydı (Boratav, 2019, s. 89). Ayrıca bu yaşanan krizlerden dolayı Türkiye ekonomisi giderek

uluslararası finans kuruluşlarının kontrolüne girmek zorunda kaldı (Başer, 2019, s. 41). Bu nedenle 1991-2002 döneminde Türkiye'de en önemli güvenlik sorunu 1994, 2000 ve 2001 ekonomik krizleriydi. Şubat 2001 krizi sonrasıysa Türkiye'nin ekonomi politikasındaki değişiklikler ve dünya ekonomisinin gelişmesi, ekonomik kalkınma üzerinde etkili oldu.

IMF ile Türkiye arasında ekonomik boyutlu iş birliği stand-by anlaşmalarıyla yürüdü. Bu çerçevede Soğuk Savaş sonrası 1991-2002 döneminde Türkiye ekonomisi, IMF destekli programlar çerçevesinde ilerleme gösterdi. Bu dönemin en büyük güvenlik sorunlarından biri olan 2001 ekonomik krizinin yönetimini DB eski müdürü olan Kemal Derviş'e bırakmak, finansal yönetim konusunda uluslararası kuruluşlara teslimiyetin işareti olarak algılandı. Bu süreçle birlikte sadece ekonomik yapı değil aynı zamanda sosyal yapı da IMF ve DB gereklerine göre değiştirildi. Sonuç olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), finansal sistemi, sosyal sigorta mekanizmalarını, finansal altyapıyı ve kamu sektörü yönetimini şekillendiren yasalar çıkardı. Böylece yapısal değişime başlayan Türkiye'nin bu dönemde en büyük güvenlik sorunu krizlere de yol açan ekonomik istikrarsızlıklar olmuştur (Başer, 2019, ss. 41-42).

Bütün bu krizlere neden olan ekonomik istikrarsızlıklar, Türkiye'nin siyasetini de etkileyerek politik istikrarsızlıkların yaşanmasına yol açmıştır. Şöyle ki, 1980'deki askerî darbe dışında 1970'lerin başından itibaren Türkiye'nin siyaseti, lider merkezli bir parti sistemi, dar ideoloji, genellikle parçalı ve istikrarsız koalisyon hükûmetleri üzerine inşa edilmişti. Soğuk Savaş sonrası 1991-2002 dönemindeyse ciddi boyutlara ulaşan iç göç, devlet tarafından gerçekleştirilen özelleştirmelerle ekonomik ve sosyal boyutun politik boyuttan ayrılarak özerk bir yapıya bürünmesi, İslam dininin farklı yorumlarının yaygın hâle gelmesi ve buna bağlı olarak da dinî değerlerin toplumun çoğunluğu tarafından sahiplenilmesi gibi nedenlerle Türkiye'nin siyasetinde politik ve ekonomik ittifaklar yeniden tanımlandı. Bunun sonucunda bu dönemde laik merkezle geleneksel çevre arasındaki politik ve ekonomik ilişki dönüşerek yeniden oluştu. Geleneksel özellik taşıyan kitleler daha aktif bir politik güç hâline geldi ve böylece daha önce merkezden dışlananlar, merkezle çevre arasındaki ilişki kuranların aktif katılımı sayesinde bu kitlelerin politik rolü değişmeye başladı. Bu değişimin yaşandığı dönem, Refah Partisinin Türkiye'nin siyasetinde yükselmesi ve aktif rol üstlenmesiyle aynı döneme denk geldi. Türkiye'nin siyasetinde yeni bir değişim getiren Refah Partisi, Soğuk Savaş sonrası 1991-2002 döneminde koalisyon hükûmetlerinin oluşmasına vesile olması nedeniyle politik

istikrarsızlıklar getirdiği gibi Adalet ve Kalkınma Partisinin politik yükselişindeki en önemli faktör olması sebebiyle de 2002'den itibaren politik istikrarın sağlanmasına yol açmıştır (Başer, 2019, s. 42).

1995'teki genel seçimlerde, Refah Partisi 158 milletvekiliyle TBMM'de temsil edilme fırsatı yakaladı. Böylece açık bir şekilde dinî söylemleri olan bir parti alabileceği en yüksek oy oranıyla TBMM'de temsil hakkı elde etti. 1995 genel seçimlerinde TBMM'ye girme hakkı kazanan sağ partiler koalisyon hükûmeti kurma konusunda oldukça zorlandı ancak en sonunda Refah Partisiyle Doğru Yol Partisi arasında koalisyon hükûmeti kuruldu. Kurulan bu hükûmet sayesinde Türkiye'de, ilk kez İslami yönüyle dikkat çeken bir başbakan göreve geldi. Bu hükûmet döneminde yaşanan gelişmeler 28 Şubat 1997 tarihinde postmodern darbe sürecini hazırladı. Refah Partisinin desteğiyle hazırlanan ve "Kudüs Gecesi" olarak anılan Filistin Dayanışma Gecesinin ardından Refah Partisi yandaşlarıyla muhalefet arasında tansiyon yükseldi, muhalefetin sert tepkilerinde artışlar gözlendi. Kudüs Gecesi'nin ardından toplanan MGK'da hem İslam hem de İslamcılar tehdit olarak tanımlandı. MGK'da tanımlanan bu tehdidin ortadan kaldırılması için çeşitli öneriler sunuldu. Bu öneriler, kesintisiz eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkarmaktan Kur'an kurslarının gözetiminin artmasına kadar bir dizi tavsiyeyi içermekteydi. 28 Şubat 1997 tarihli süreç olarak bilinen askerî müdahaleden dolayı Refah Partisi, benimsediği politikalarla çelişmesine rağmen İslam'ın politik rolünü marjinalleştirdiği gerekçesiyle İslamcı güçleri etkisiz hâle getirdi. 28 Şubat 1997 tarihli süreçteki müdahaleden dolayı Refah Partisinin gücünü kullanma şekli Türkiye'nin siyasetine "postmodern" veya "yumuşak askerî" müdahale olarak tanımlanan yeni bir terim kazandırdı. Ancak verilen bütün tavizlere rağmen Refah Partisi sonunu engelleyemedi ve Anayasa Mahkemesi 18 Ocak 1998 tarihinde partiyi kapatma kararı aldı. Refah Partisi kapatıldıktan sonra Demokratik Sol Partiyle Milliyetçi Hareket Partisi tarafından yeni bir koalisyon hükûmeti kuruldu ve böylece yeni bir yola girilmesinin önü açıldı. Devam eden ekonomik istikrarsızlığı sona erdirmek için yeni kurulan bu koalisyon hükûmeti, IMF tarafından desteklenen uyum programını benimsedi. Bu koalisyon hükûmeti, IMF'nin desteklediği uyum programı dâhilinde yapılması planlanan reformlara dair çeşitli taahhütlerde bulunmasına rağmen uygulamada ciddi gecikmeler yaşandı. Toplumun reformların uygulanmasındaki bilgisizliği, yaşanan gecikmeler ve cumhurbaşkanının hükûmetin reformları uygulayabileceğine dair şüphe duyması ciddi bir ekonomik krize yol açtı. Bütün bunlarsa GSMH'deki büyüme hızının düşmesine ve işsizlik oranının da hızla artmasına neden oldu (Başer, 2019, ss. 42-43).

Kısaca koalisyon hükûmetlerinin politik ve ekonomik krizleri önleyememeleri, muhalefetin politik arenada görevlerini yerine getirememeleri ve pasif kalmaları gibi nedenlerle Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası 1991-2002 döneminde en büyük güvenlik sorunlarından bir diğeri de politik istikrarsızlıklar olmuştur. Ayrıca mevcut sorunlara çözüm üretilememesi ve sosyal taleplerin karşılanamaması gibi nedenlerden dolayı bu dönemin en temel ve en büyük güvenlik sorunu ekonomik istikrarsızlık olmuştur.

4.2.2. 1991-2002 Döneminde Türkiye'nin Güvenlik Politikaları

1990'ların hemen başlarında Türkiye, uluslararası sistemin küreselleşme trendini takip etmeye başladı. Bu bağlamda bölgesel ekonomik iş birliği temelli ilişkiler kurmak için çaba sarf edildi. Türkiye'nin komşu devletlerle kuracağı ekonomik iş birliği temelli ilişkilerden hareketle karşılıklı bağımlılık anlayışı çerçevesinde politik ilişkilerin gelişerek iş birliğine yöneleceğine inanılmaktaydı. İlişkilerde bu iş birliğine yönelme biçiminin, devletleri birbirlerine güvenmeye teşvik edeceği, politik sorunların çözümü için gerekli mekanizmaları oluşturacağı ve ortak kalkınma için ekonomik ve politik ilişkilerin karşılaşılan sorunları azaltacağı düşüncesiyle güvenlik stratejisi geliştirildi. Bu strateji üç temele dayanmaktaydı: Türkiye'nin küresel sistemle bütünleşmesi için hem ekonomik hem de politik destek sağlamak; ABD'yle güvenlik bağlamında gelişen geleneksel ilişkilerine ekonomik boyutu da eklemek; Türkiye'nin modernleşme yolunda izleyeceği politikalarda dalgalanmaları önlemek ve buradan hareketle AB'ye tam üyelik başvurusu yapmak ve böylece Batı medeniyetinin bir parçası olmak. Bu şekilde Batılılaşma hedefi gerçekleştirilerek Türkiye'nin, Batılı devletler tarafından çağdaş medeniyet seviyesine ulaşabilir hâle getirilmesi amaçlanmıştı (Gözen, 2001, s. 79).

1990'ların hemen başlarında Türkiye, komşu devletlerle hem ekonomik hem de politik ilişkilerini geliştirme konusunda özel bir çaba sarf etti. Bu çerçevede Türkiye, ekonomik ilişkilerini bir araç olarak kullanarak komşu devletlerle politik sorunlarını çözmek suretiyle güvenlik sorunlarını kontrol altına alma stratejisi uyguladı. Bu dönemde Türkiye'nin dış politikasındaki geleneksel sınırları zorlayan yöntemler izlendi ve güvenlik stratejisi uygulanmaya çalışıldı. Bu arada Türkiye'nin tarihî ve kültürel havzasının dikkate alınması gerekliliği vurgulandı ve komşu devletlerle ilişkilerin geliştirilmesiyle bölgedeki sorunların evrensel değerler kapsamında aşılarak çözülmesi için çaba sarf edildi. Bu dönem Soğuk Savaş döneminin hemen ardından

geldiği için Türkiye'nin dış politikasının yanı sıra temel güvenlik stratejisi de değişen uluslararası koşullara uygun yeni stratejiler geliştirilmesi hedeflendi (Gözen, 2001, ss. 79-80).

1990'ların hemen başlarında Türkiye, çeşitli bölgelerde yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı güvenlik stratejisinde daha hassas bir denge izlemek zorunda kaldı. Soğuk Savaş döneminde net olan savunma hatları, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu'da yaşanan çatışmalar, istikrarsızlık ve yeni kurulan istikrarsız devletlerden dolayı belirsiz hâle geldi. 1991'de NATO'nun Roma Zirvesi'nde alınan kararlarla somutlaşan yeni güvenlik riskleri, Türkiye'nin hinterlandıyla yakından ilgiliydi (Krause ve Magiera-Krause 1997, s. 236). O dönemde Türkiye'nin dış politikasıyla bağlantılı olduğu düşünülen "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" stratejisi, beklentileri karşılamakta yetersiz kalmıştı. 1993'te RF tarafından yayınlanan Yakın Çevre Stratejisi, Urallardan Orta Asya'ya kadar uzanan bölgede kurulacak yeni bağımsız devletleri de kapsamaktaydı (Özcan, 2000, s. 21). RF'nin hayati çıkarları, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk devletleriyle politik, kültürel ve ekonomik bağlamda ilişkiler geliştirmesini zorlaştırmıştı. Türkiye, bu devletlerle geliştirmeye çalıştığı ekonomik, politik ve kültürel ilişkilerin başlangıcında büyük heyecan yaşasa da kendi politik ve ekonomik istikrarsızlıklarından dolayı geliştirilmeye çalışılan ilişkiler yerini mütevazı iş birliklerine bırakmıştı.

American Research Institute in Türkiye uzmanlarından olan Alan Makowsky ve Ian Lesser'in, 1997'de yayınladığı "Türkiye'deki İç Değişiklikler ve Bölgesel Politikalar" başlıklı makalede, Türkiye'nin NATO'dan gelen tehditlere karşı en savunmasız durumda olan devlet olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye'nin bulunduğu bölgede gerçekleşmesi muhtemel değişikliklere dikkat çekilerek on yıl içinde yeni ittifakların oluşacağı öngörüldü (Makowsky ve Lesser, 1997).

ABD'de yaşanan 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırıları, uluslararası sistem için yeni bir kırılma noktası teşkil etti. Bu terör eylemi, Batı medeniyetinin tüm değerlerine topyekûn saldırı olarak görüldü ve eylemlerin failleri olarak değerlendirilen El-Kaide örgütüne karşı Batılı değerleri savunan bütün devletlere terörle mücadele çağrısı yapıldı. Böylece Soğuk Savaş döneminde Batı'nın karşısında duran Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yerini "İslami terörizm" aldı. "İslam" Batı medeniyetinin tüm değerlerine karşı bir tehdit olarak algılanarak Batı'yı tehdit eden bir ideoloji olarak görüldü. Sonuç olarak NATO'da, "terörizm, aşırılıkçılık, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, petrol ve diğer stratejik kaynakların korunması" gibi yeni müdahale alanları belirlendi (Çongar, 2001).

Bu bağlamda 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının ardından yayınlanan 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi doğrultusunda ABD ve onunla birlikte yeni rol üstlenmeye hazır çevreler, dünyanın her yerinde teröristleri avlamaya başladılar. ABD, bu stratejiyle terörü önlemek için "önleyici saldırı" hakkı iddiasıyla terörü desteklediği düşünülen "haydut devletler"e savaş ilan etti. Kimyasal silah ya da ham madde bulundurdukları gerekçesiyle haydut devlet kategorisinde değerlendirilen Afganistan'a gerçekleştirilen operasyonla önce Taliban rejimi devrildi. Sonra da ekonomik ambargo uygulanan Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin devrildi (Merdan, 2020, ss. 47-51).

Uzun zamandır Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden PKK terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesinin ardından Suriye'deki desteğini kaybeden PKK, yavaş yavaş Irak'ın kuzeyine yerleşmeye başladı. Böylece Türkiye'nin hem iç hem de dış güvenliği için tehdit oluşturan PKK, Irak'ın kuzeyinden Türkiye sınırını geçerek yasa dışı faaliyetlerde bulunma kabiliyeti kazandı. Aslında 1997'den sonra nispeten azalmış olmasına rağmen PKK'nın oluşturduğu tehdit, ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından yeniden canlandı. Bu bağlamda PKK, Türkiye'nin bataklığa çekilmesi stratejisini sürdürdü. Türkiye'nin de güneyindeki PKK eylemlerine karşı gerçekleştirdiği askerî operasyonlar, Irak'ın kuzeyini de kapsamaya başladı (Durmaz ve Gül, 2022, ss. 400-402).

11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının ardından uluslararası sistemdeki hızlı dönüşüm, bilinen güvenlik politikalarının da değiştirilmesi ihtiyacına yol açtı. ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından komşusu Türkiye de yeni güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kaldı. Bunlardan biri, Irak'ın kuzeyinde giderek güçlenen ve Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren Bölgesel Kürt Hükûmetidir. Diğer bir tehdit de doğrudan içeriden gelen, Irak'ın kuzeyindeki Bölgesel Kürt Hükûmeti bağımsızlığını ilan edecek olursa Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Kürt kökenli Türkiye vatandaşlarının bu durumdan etkilenmesi ve buranın muhtemel bir çekim merkezine dönüşmesidir (Durmaz ve Gül, 2022, ss. 402-407). ABD, Irak'tan çekildikten sonra Irak hükûmetinin Sünni Başkan Yardımcısı Tarık el-Haşimi'nin tutuklanması ve Suriye'de Başkan Başşar Esad yönetimine karşı silahlı direniş başlatılmasının ardından mezhep çatışmalarının yeniden artma eğilimine girdiği söylenebilir.

4.3. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK SORUNLARI VE POLİTİKALARI (2002-2022)

4.3.1. Adalet ve Kalkınma Partisinin Kuruluş Süreci

Adalet ve Kalkınma Partisi, zor bir ortamda kurulmuş ve toplum tarafından kurtarıcı olarak görülmüş ve bu bağlamda 2002'den itibaren yapılan tüm genel seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştır. Dolayısıyla Adalet ve Kalkınma Partisinin kuruluş sürecinde yaşanan ekonomik krizler ve toplumun çektiği sıkıntılar büyük rol oynamıştır.

2000'den itibaren dünya daha farklı değişimlerden geçmeye başlamış; hızlı bir şekilde gelişen bilgi ve teknoloji, toplumdaki bireylerin yaşamlarına yepyeni boyutlar katmıştır. Uzak coğrafyadaki toplumlar arasında gerçekleşen iletişim ve etkileşimin oluşturduğu köprüler sayesinde akan bilgiler hem toplumsal kurumları hem de politik ilkeleri yeniden şekillendirerek dönüştürmüştür. Bu nedenle küresel politik ve ekonomik sistem, insan haklarına saygı gösteren, adaleti ve eşitliği sağlayan ve çevre dostu politikaları benimseyen bir yöne doğru evrilmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde hâkim olan iki kutuplu dünyadaki çatışma temelli politik anlayışlar yerine malların, hizmetlerin, bilginin, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımına dayalı bölgesel ekonomik ve politik bütünleşme hareketleri etkin olmuştur. Yaşanan bu sürecin tabii bir sonucu olarak baskıcı ideolojik yaklaşımlardan vazgeçilerek temel hak ve özgürlükleri destekleyen, her alanda eşitliği ayrımcılığa karşı koruyan ve gücünü toplumun iradesinden alan kapsayıcı bir politik anlayış ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm sürecinde her devletin kendi içinde toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek politikalar üretmesi önemlidir. Böylece bölgesel politik ve ekonomik bütünleşme hareketleri, devletler arasındaki iş birliğini artırarak daha adil ve sürdürülebilir bir dünya düzeni için adım atılmasını sağlamıştır (Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015).

Uluslararası ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkiler geliştikçe bu ilişkilerin altında yatan kurallar, uluslararası hukukun anlaşılmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda hem ulusal hem de uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için nihai ve bağlayıcı kararlar almak üzere uluslarüstü kurumlarla tahkim organları kurulmakta ve ulusal düzeyde alınan kararlara bu organlar çerçevesinde itiraz edilebilmektedir. Uluslararası normlar, toplumların yaşam kalitesiyle refahı, başarısı ve mutluluğunun yanı sıra devletlerin uluslararası arenadaki etkinlik ve prestijini ölçmek için tasarlanmaktadır. Bu bağlamda verilen kararlar, devletlerin eylem alanlarının

sürekli olarak daraldığı bir dönemde özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artmasıyla birlikte daha da önem kazanmaktadır.

Bu gelişmelerin yaşandığı süreçte dünya giderek daha bütünleşmiş bir hâl alırken ulusal sistemlerin kendilerini izole etmesi uzun vadede sürdürülemez hâle gelmiştir. Bu tarz içe dönük bir ulusal sistem, toplumun talep ve ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Türkiye, dünyanın köklü değişimler yaşadığı bir dönemde kendi iç sorunlarıyla mücadele ederek zaman ve enerji kaybetmişti. Ne yazık ki Türkiye yeterince demokratikleşememiş bir devlet olarak görülmüştü. 1945'ten itibaren çok partili sisteme sahip olmasına rağmen hâlâ temel hak ve özgürlüklerin tam olarak kullanımına izin verilmemişti. Genç ve dinamik bir nüfusa ve doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen Türkiye henüz uluslararası arenada rekabet edebilecek üretim kapasitesine ulaşamamış ve refahını artıramamıştı. Ekonomik anlamda özelleştirme politikaları uygulanırken yanlışlar yapılmış, devletin ekonomideki rolü azaltılmış ve servet dağılımında adalet sağlanamamıştı. Maalesef Türkiye hem yönetimsel işleyişte hem de yolsuzluklar konusunda ön sıralarda bulunmaktaydı. Bu durum devletin uluslararası arenadaki hem etkinliğini hem de prestijini olumsuz yönde etkiledi (Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015).

Koalisyon hükûmeti tarafından uygulanan ve toplumun rahatsız olmasına yol açan ekonomik istikrar programları ve ağır reçeteler, enflasyonu durdurmak için yeterli olmadı. Toplumu rahatsız eden bu programlar, ağır vergi yükü ve bürokrasinin ekonomideki üretkenliği zayıflatmasından dolayı istihdam azalmakta ve kaynakların üretim yerine kira gelirine dönüşmesine neden olmaktaydı. Böylece Türkiye, yerli ve yabancı yatırımcılar için çekiciliğini yitirmekte ve sonuç olarak korkunç bir mali ve beşerî sermaye kaybına uğramaktaydı. Eğitimli ve kalifiye insanlar arasındaki işsizlik de zirveye ulaştığından yetenekli genç beyinler geleceklerini yurt dışında aramak için çareler aramaktaydı. Bu umutsuz tablo Şubat 2001'de eşi benzeri görülmemiş bir ekonomik krizle doruğa ulaştı. Krizin ekonomik ve sosyal maliyetleri çok yüksek olmakla birlikte iç ve dış borç yükü inanılmayacak kadar artış göstermişti. Yüz binlerce işletme bu sebepten dolayı kapandı ve milyonlarca insan işsiz kaldı. Ekonomi tamamen IMF ve DB'nin kontrolüne bırakıldı. Daha da önemlisi, toplumun yönetime ve devlete inancı sarsıldı, geleceğe dair umutları azaldı (Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015).

Türkiye genç ve dinamik nüfusuyla, eşsiz coğrafi konumuyla, zengin doğal kaynaklarıyla ve geniş kültürel birikimiyle yeni dünyanın aktif bir üyesi olma potansiyeline sahip olmasına

rağmen tüm bunları hak etmediği düşünülmekteydi. Bu bakış açısına göre krizden toplumun değil bu süreçteki yöneticilerin sorumlu tutulması gerekmekteydi. İşte Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye'de yaşanan ekonomik krizleri ve toplumun çektiği sıkıntıları bertaraf etmek ve uluslararası arenada devletin zayıflayan itibarını geri getirmek için kuruluş sürecine girdi. Kurulmasının ardından, yapılacak olan 2002 genel seçimi Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından toplumdaki kötü gidişata son vermek için önemli bir fırsat olarak görülmekteydi.

Devlette kronikleşen yüksek işsizlik ve enflasyonunu, sürekli artan iç ve dış borcu, ekonomik istikrarsızlık ve ekonomideki tehlikeli durgunluğu kontrol altına almak, yüksek faiz oranlarını ve bütçe açığını finanse etmek, tasarruf ve ileriye dönük borç yönetimiyle başa çıkmak ve toplumu istikrara kavuşturmak için Adalet ve Kalkınma Partisi kuruldu. Kuruluş sürecinde toplumla buluşarak umut ve öz güven dolu kapsamlı bir program oluşturulması kararlaştırıldı (Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015).

4.3.2. Türkiye'nin Siyasal Hayatında Adalet ve Kalkınma Partisinin Yeri ve Önemi

Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye'nin siyasal hayatının en önemli partilerinden biridir, çok partili sisteme geçildiğinden itibaren en uzun süre iktidarda kalan partidir. Adalet ve Kalkınma Partisi, 3 Kasım 2002 tarihinde kazandığı ilk seçimden itibaren sürekli iktidarda kalmıştır. Bu dönemde yönetimde yaşanan olaylar dikkate alındığında bu süreç bir değişim süreci olarak da değerlendirilebilir. Türkiye'de değişim sürecinin yaşandığı bu dönemin siyasal hayatına bakıldığında Adalet ve Kalkınma Partisi, zamanında yönetimde tek parti hükûmeti olan Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi ve Anavatan Partisiyle benzerlikler göstermektedir (Elma, 2010, s. 92).

Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi, Türkiye'nin politik, ekonomik ve toplumsal yapısında bir değişim ve dönüşümü temsil etmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisinin yönetime gelmesinden önceki dönemde devletin politik ve ekonomik durumunun, yönetime gelişinde etkili olduğu görülmektedir. 2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmetinin ilk dönemi, ekonomik kalkınma dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde sermayenin gücü artarken uluslararası sistemle bütünleşme de hız kazanmıştır. Ayrıca AB üyeliği için gerekli uyum paketleriyle sosyal ve hukuksal alanlarda da değişim süreci başlamıştır. Bu ekonomik politikaların geliştirilmesinde IMF ve DB'nin etkisi de dikkat çekmekteydi (Başer, 2019, ss. 44-47).

Adalet ve Kalkınma Partisinin yönetime gelmesinin ilk döneminde yapılan açıklamalara bakıldığında, yönetimdeki askerî ağırlığın azaltılması, Kürt sorununa dair yapılan çalışmalar, AB'yle yakın ilişkiler ve eğitimdeki yenilikler dikkat çekmiştir. Bunlara dair birkaç örnek şöyledir: AB'ye uyum kapsamında çıkarılan demokratikleşme paketiyle MGK'nın sivil üye sayısının artırılması, ordunun Radyo ve Televizyon Üst Kurulundan (RTÜK) çıkarılması gösterilebilir. Adalet ve Kalkınma Partisinin amacının Türkiye'nin siyasal hayatına hâkim olan ordunun gücünü sınırlamak ve sivil yönetimi güçlendirmek olduğu söylenebilir. İmam Hatip Lisesi mezunlarının istedikleri üniversiteye girebilmeleri için ve başörtüsü sorununa dair yapılan çalışmalar örnek olarak verilebilir (Başer, 2019, s. 49).

Adalet ve Kalkınma Partisi, hem muhafazakâr ideolojisi hem de kaynakları bakımından politik ve ekonomik sistemin merkezinde Batılı seçkinlerin egemenliğine karşı geleneksel çevre değerlerinin temsilcisi olarak yükselmiştir. 1950'lerden itibaren sağ partiler Türkiye'nin siyasal hayatında daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Muhafazakâr sağ söylem, resmî modernleşme ideolojisinin politik bir parçası hâline gelmiştir. Politik tartışmalar, yönetime alternatifler ve politik sistemi kontrol eden yönetimin değişimiyle ilgili olmamakla birlikte yönetim içinde yer almaya başlamıştır (Başer, 2019, ss. 49-50).

Adalet ve Kalkınma Partisi, muhafazakâr sağdan çıkmış ve kendisini muhafazakâr demokrat bir parti olarak ilan etmiştir. Ancak yönetime gelmesinin ilk döneminde AB üyeliğine yönelik destekleyici ve coşkulu tavrı, onu diğer muhafazakârlardan ayırmıştır. Ayrıca izlediği neoliberal politikalarla da diğerlerinden ayırmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, çoğulcu yapıyı dikkate alan politikalar izleyerek Türkiye'nin siyasal hayatının merkezî noktalarını ifade eden kavramları etkili bir şekilde vurgulamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisinin kendinden önceki sağ partilerden farkı başörtüsü, Kürt sorunu ve yeni anayasa konusundaki söylemiyle sadece tartışma yoluyla değil eylemlerle de bazı demokratik ve yapısal reformları hayata geçirdiğini göstermiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisinin yönetim dönemindeki ikinci değişim noktasının refah toplumundan "hayırsever devlete" geçişte yaşandığı söylenebilir. Devletin ekonomideki işlevlerinin azaltılması, üretim araçlarındaki üstünlüğünün azaltılması ve üretimdeki dağıtım işlevlerinin kısmen veya tamamen ortadan kaldırılması ekonomik değişimlerin belirleyici faktörleri olarak değerlendirilebilir. Bu durum devletin neoliberalizme karşı yeniden konumlandırılması bakımından oldukça

önemlidir. Neoliberalizm, devletin piyasaya müdahalesini reddettiği için sağlık ve sosyal güvenliğe dair konuların devletin dışına taşındığı görülmektedir. Devletin sorumlulukları bu konuda çok sınırlıdır, bu alan sermaye birikiminin alanı hâline gelmektedir. Bu alanın sermayeye devredilmesiyle devlet fonlarının yasal olarak sermayeye aktarılması garanti altına alınmış olmaktadır. Türkiye'nin sağlık ve eğitim sektörlerinin gelişimine bakıldığında bu açıkça görülmektedir (Başer, 2019, s. 50).

Bu durumun ahlaki boyutuysa sosyal sigorta anlayışından sosyal yardım anlayışına geçişte önem arz etmektedir. Bu anlamda Adalet ve Kalkınma Partisinin yönetim döneminde sosyal yardım harcamalarının artması önemli bir hususu göstermektedir. Özel okullarda okumak için özel okul teşvikleri ve devlet sübvansiyonları, bu durumun örneklerini içermektedir. Neoliberal devletin bir ürünü olan bu durumda, yoksullar üzerindeki güç artmaktadır ki Türkiye'de bunun örnekleri bulunmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında Adalet ve Kalkınma Partisinin yönetim döneminde, Türkiye'nin siyasal hayatında değişim ve dönüşüm sürecini içinde barındırmaktadır. Bu değişim politik, ekonomik ve sosyal alanda her şekilde kendini göstermektedir (Başer, 2019, ss. 50-51).

4.3.3. 2002-2016 Döneminde Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı ve Politikaları

ABD'de yaşanan 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının hemen ardından uluslararası arenada ortaya çıkan Orta Doğu'ya müdahale etme isteği, 2002-2016 döneminde Orta Doğu'nun politik durumu ve bu dönemde Türkiye'nin AB'yle ilişkilerinde yaşanan sorunlar, Türkiye'yi uluslararası arenada konumunu güçlendirmeye ve dış politikada daha aktif ve etkin olmaya yöneltti. Ayrıca Türkiye'de Kasım 2002'de gerçekleşen genel seçimleri Adalet ve Kalkınma Partisinin tek başına kazanarak yönetime gelmesi de Türkiye'nin güvenlik politikalarının yeniden formüle edilerek dış politikada daha aktif ve etkin olmasına yol açtı. Türkiye'nin dış politikasında ve özellikle de Orta Doğu politikasında 2002-2009 döneminde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a dış politika danışmanlığı yapan, ardından 2009-2014 döneminde Dışişleri Bakanı olan son olarak da 2014-2016 döneminde başbakanlık görevini yürüten Ahmet Davutoğlu'nun politik düşünceleriyle konuya dair ifadeleri önem arz etmektedir.

1990'larda Türkiye'nin başta Orta Doğu'daki komşu devletler olmak üzere genel olarak komşu devletlerle arasındaki sorunlar, komşu devletler tarafından Türkiye'nin düşman olarak

görülmesine neden olmuştu. Bu durum da Türkiye'nin komşu devletlerle arasındaki ilişkilerin gelişimini engellemişti. Ancak 2002-2016 döneminde Türkiye'nin dış politikasına yön veren Ahmet Davutoğlu, komşuların Türkiye'ye düşman olduğu ve mevcut sorunlarda tavizsiz bir duruş sergilenmesinin Türkiye'nin yararına olmayacağı düşüncesinden hareketle komşularla sorunsuz bir yaklaşımı geliştirmeyi amaçladı. Bu yaklaşımla Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerindeki mevcut sorunları çözme, çözüm için yöntemler bulma, politik, ekonomik ve kültürel bağlamda ilişkilerini geliştirerek iş birliği yapma gibi girişimler sayesinde olumlu sonuçlar elde etme iradesi olduğunu öngörmüştü (Davutoğlu, 2014, ss. 115-118).

Bu yaklaşım, aynı zamanda eski Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Türkiye'nin inisiyatif alması ve sorunların çözümü için adımlar atması gerektiği yaklaşımıyla da örtüşmekteydi. Eski Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in yaklaşımı, esas olarak Türkiye'yi olumsuz etkilemeyen mevcut güvenlik sorunları bağlamında ortaya çıkmıştı (Durmaz ve Gül, 2022, ss. 414-415). 2002-2016 dönemindeyse bu yaklaşım, bölgesel güç mücadelesinde güç kazanmak ve hem devlet hem de bölgeyle daha yakın ve yoğun ilişkiler kurmak adına iş adamlarına geniş bir pazar yelpazesi oluşturmayı amaçladığı söylenebilir.

2002-2016 döneminde Türkiye, güneydoğudaki komşu devletler başta olmak üzere Orta Doğu'da izleyeceği politikalarda Arap devletlerinin ve toplumlarının taleplerini dikkate alarak bunlarla tezat teşkil etmeyen bir yaklaşım sergilemeyi hedefledi (Davutoğlu, 2014, ss. 396-416). Bu yaklaşım, 1960 darbesinden sonraki politikacıların Arap toplumlarına yönelik bakış açılarına benzemektedir. O dönemde bölgedeki Arap yönetimlerinin ve toplumlarının tutumları dikkate alınarak Türkiye karşıtı düşünce veya tutumların oluşmasına yol açacak davranışlardan kaçınılmaktaydı. Özellikle 2002-2016 döneminde, 1990'larda İsrail'le geliştirilen ilişkilerden dolayı Arap devletleri farklı önceliklerle Türkiye'ye karşı birleşmişti. Türkiye'nin olumsuz algılarla karşı karşıya kalmaması için aslında Dışişleri Bakanı İsmail Cem döneminde Arap devletleriyle İsrail arasında yeniden denge kurulmaya çalışıldı. 2002-2016 dönemindeyse Türkiye'nin herhangi bir Arap devletiyle ikili ilişkilerinde bölgeye yaklaşımından dolayı yaşadığı sorunların sadece o devletle sınırlı kalması gerektiği bakış açısı öne çıktı (Davutoğlu, 2014, ss. 372-394). Bu bakış açısıyla herhangi bir Arap devletiyle yaşanan sorunun sadece o devletle sınırlı kalması ve diğer Arap devletleriyle ilişkileri veya bölgeye genel yaklaşımı olumsuz etkilememesi amaçlandı.

2002-2016 döneminde Türkiye, Batılı devletlerle ilişkilerini sürdürürken aynı zamanda başta Orta Doğu olmak üzere dünyanın diğer bölgelerine de yönelerek dış politikasının çok boyutlu olması için gayret sarf etti. Zira bu çerçevede Batılı devletlerle sorun yaşadığında başta Orta Doğu olmak üzere dünyanın diğer bölgelerine yönelen Türkiye, sadece bu bölgelere odaklanmak yerine uluslararası sistemin farklı durumlarına uygun eş zamanlı politikalar geliştirerek hem çok boyutlu hem de çok yönlü bir dış politika benimsedi. Örneğin stratejik bir ittifak ilişkisi sürdürürken Batılı devletlerle ilişkilerin bozulması durumunda Orta Doğu'daki devletleri bir alternatif olarak görmek yerine, Batılı devletlerle Orta Doğu'daki devletler arasında denge kurarak farklı özellikleri bir araya getirmek için çalıştı. Türkiye, zaman zaman Batılı devletlerle sorun yaşasa da aynı zamanda bu devletlerden bazılarının da desteğini alabilmekteydi (Gül, 2016, ss. 110-121).

1990'ların başında yaşanan Basra Körfezi krizi gibi Orta Doğu'ya yönelik yaklaşımlarda Türkiye'nin Batılı değerlere ve politikalara vurgu yapan diplomatik bir söylem geliştirmesi eleştirilmiş ve bu yaklaşımın olumlu sonuçlar doğurmadığı ileri sürülmüştü. Bu nedenle Türkiye'nin İslam kimliğiyle Orta Doğu'ya yönelmesinin, kendi içinde yakınlaşma geliştirmesinin, Orta Doğu'daki devletlere çekici söylemlerle ya da araçlarla yaklaşmasının pratikte Türkiye'nin rolünü artıracağı öngörülmüştü. Bu yaklaşım, Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Doğu dünyasına Batı bağlamında bakmak yerine Doğu ve Batı'yı ayrı aktörler olarak okuma yaklaşımının bir devamı olarak kabul edilmişti (Karaaslan, 2020, s. 209). 2002-2016 döneminde Dışişleri Bakanlığının yaklaşımıysa güvenlik odaklı diplomasinin yerine, sorunların çözümünde karşılıklı bağımlılık gibi yumuşak güç unsurlarına vurgu yapan Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından önerilen ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla arabuluculuk mekanizmaları sunulabileceğini öne sürdü. Ancak bu dönemde Türkiye'nin dış politikasına yön veren Ahmet Davutoğlu'nun yaklaşımı, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in aksine, bölge devletleri arasında arabuluculuk yapabilecek bir mekanizma önerisini ortaya koymadı (Altunışık ve Martin, 2011, s. 571).

4.3.4. 2016-2022 Döneminde Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı ve Politikaları

Türkiye toplumunun en önemli idari başarısının Cumhuriyet olduğuna ve egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğuna inanılmaktadır. Tek belirleyici gücün "millî irade" olduğu konusunda hemfikir olunmakla beraber devlet adına egemenlik yetkisi kullanan kurumların ve bireylerin

uyması gereken en yüksek otoritenin hukukun üstünlüğü olduğu savunulmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti [T.C.] Anayasası, 1982). Bilimin ve deneyimin rehberliğinde siyasi yönetimi anlamak için millî iradeyi, hukukun üstünlüğünü, aklı, bilimi, tecrübeyi, demokrasiyi, bireyin temel hak ve özgürlüklerini ve ahlakı temel referanslar olarak kabul etmek gerekmektedir.

Türkiye toplumu, vatanı ve devletiyle bölünmez bütünlüğünü savunmaktadır. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaya koyduğu medeniyet seviyesine ulaşmak ve hatta bu seviyeyi aşmak için geçmişteki değerleri desteklemeyi ve siyasi hayatın temeli olarak açıklanan standartlara ve genel kabullere uygun hareket etmeyi benimsemektedir.

15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden sonra insan odaklı bir parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi, en büyük hizmetin insanlığa hizmet olduğuna inanmaktadır. Bu bağlamda insanın mutluluğu, huzuru, güveni ve sağlığı hedeflenmektedir. Bunlara gelebilecek tehditlerin de en büyük güvenlik sorunu olarak algılanmaktadır. 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden sonra yönetim, toplumdaki her birey bu coğrafyada kurulmuş "Türkiye Cumhuriyeti Devleti"nin şemsiyesi altında büyük bir aile ferdi, diğer devletleri de kendi sınırları içinde komşu aileler olarak görmektedir. Diğer devletleri komşu aileler olarak görmesinden dolayı da buradan gelebilecek tehditleri minimize etmeye çalışmaktadır. Yani yönetim, insana verilen değerle birlikte barış içinde yaşamanın mümkün olduğuna inanmaktadır.

2016-2022 döneminde yönetim, insanların farklı inançlara, düşüncelere, ırklara, dillere, ifade biçimlerine, örgütlenme şekillerine ve yaşam tarzlarına sahip olduklarını kabul etmekte, bu haklara saygı duymakta ve yasa dışında bu hakların sınırlandırılmasını da bir güvenlik sorunu olarak algılamaktadır. Kısaca Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmeti, farklı kültürlerin ayrışma veya çatışmaya yol açmak yerine kültürel farklılıkların zenginliğin bir göstergesi olduğunu kabul etmektedir (Adalet ve Kalkınma Partisi [AK Parti] Tüzüğü, 2023).

Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmeti, demokratik toplumun gerekliliklerine uymayan yaklaşımları reddetmektedir. Bireyin devletle ilişkisinde her türlü ayrımcılığı reddederek devleti, bireyler tarafından oluşturulan etkin bir hizmet kurumu olarak kabul etmektedir. 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimiyle gasp edilmeye çalışılan millî iradenin egemenliğinin ancak tüm siyasi hakların özgürce kullanılmasıyla mümkün olduğuna ve özgür siyasal hakların kullanılmasının çoğulcu ve kapsayıcı bir özgür demokratik düzende gerçekleşebileceğine inanmaktadır.

15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden sonra toplum adına egemenlik haklarını kullanan yasama, yürütme ve yargı organlarıyla hükûmet sisteminde kamu görevi gören tüm kişi, kurum ve kuruluşlar; yetki ve görevlerinin kullanılmasında belgelerde hukuk devleti kurallarına uyulması gerektiğinin altı çizilmekte ve bu gereklilik meşruiyetin temeli olarak kabul edilmektedir. Bireylerin inandıkları ve düşündükleri gibi ifade etme hakkının tartışılmaz olduğu; inanç ve düşüncenin hukuka uygun olarak tanıtılması ve yaygınlaştırılmasının bireyler ve sivil toplum kuruluşlarının hak ve yetkisi olduğu, her bireyin eşit hak sahibi olduğu inanılmaktadır. Her kurumda ve hayatın her alanında bireylerin eşit ve ortak hakları savunulmakta ve bu nedenle devletin hiçbir inanç ya da düşünceyi desteklememesi veya bunlara karşı çıkılmaması gerektiği, anayasal laiklik ve kanun önünde eşitlik ilkelerinin bu anlayış ve vizyonun teminatı olduğu vurgulanmaktadır. Devletin bu alandaki rolünün ancak hakların kullanılmasını sağlayan ve güvence altına alan özgür bir ortam hazırlamak olabileceği kabul edilmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin ayrımcı yaklaşımlardan uzak olması açısından oylamaya dahi konu olmayacağı, devletin bu dönemde benimsediği en temel güvenlik anlayışı olduğu savunulmaktadır (AK Parti Tüzüğü, 2023).

2016-2022 döneminde Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmeti, özellikle bireylerin yaşam tarzının bir yansıması ve tamamlayıcısı olarak devletin güvenlik ve sosyal anlayışının gelişmesini önemli görmektedir. Bu doğrultuda ekonomik kalkınmanın kaynağı ve hedefi olarak insana odaklanmaktadır. Bu amaçla tüm kurumları ve kurallarıyla bir piyasa ekonomisi oluşturmayı hedeflemekte ve devletin ekonomideki rolünü düzenleyici ve kontrol edici şeklinde tanımlamaktadır. Gelir dağılımındaki dengesizlik ve işsizlik, devletin en önemli ekonomik, güvenlik ve sosyal boyutlu sorunları olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca bu dönemde küreselleşmenin getirdiği fırsatların değerlendirilmesi ve olumsuzluklara karşı korunması için yapısal değişikliklerin uygulanması gerektiği tavsiye edilmektedir. Bu çerçevede uluslararası ticaretin artırılması, yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi ve teknolojik yeniliklere yatırım yapılması önerilmektedir. Ancak bu süreçte de yerel işletmelerin korunması ve kültürel değerlerin göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmaktadır (Şener, 2017, ss. 26-29).

Bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmeti, aileyi Türkiye toplumunun temelini oluşturan ve geçmişle gelecek arasında köprü görevi gören önemli bir toplumsal kurum olarak kabul etmektedir. Millî değerleri, duyguları, düşünceleri ve devletin kendine özgü gelenek ve göreneklerini yeni nesillere aktarmanın en temel ve gerekli yolunun aile kurumundan geçtiğine inanılmaktadır. Aile kurumu, toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimi için büyük önem taşıdığından ailenin korunması, güçlendirilmesi ve desteklenmesi, toplumun sürdürülebilir kalkınması için gerekli görülür.

Gençlerin de kendilerine güvenen, gelişmiş, deneyimli, ahlaki değerlerle donanmış ve Türkiye sevdalısı idealine tam anlamıyla bağlı bireyler olmaları önemlidir. Bu bağlamda özgür ve bilgi toplumuna giden yolda her düzeyde bilimsel araçlarla ve bilimsel bilgilerle donatılmış bir eğitim, öğretim ve öğrenme yaklaşımının uygulanması amaçlanmaktadır (Yıldırım, 2021, ss. 313-314).

Bu dönemde temsilî demokrasinin çoğulluğu, katılımı ve rekabeti çok önemsenmektedir. Etkin, kaliteli ve kontrol altında olan bir kamu yönetiminin oluşturulması ve sürdürülmesinin sivil toplum kuruluşlarının işlevlerinin yerine getirilmesiyle mümkün olacağına inanılmaktadır. Referandumu da toplumun yönetime katılımını sağlamak için etkin bir araç olarak görülmektedir.

Bu dönemde iç ve dış politikada güçlü bir tutumun mümkün olduğu düşünülmektedir. Hukukun gücünün kaynağının "güç"ten değil "güç"ün hukuktan geldiğine inanmanın önemine vurgu yapılmaktadır. Adaletin ve haklının hüküm sürmesi için engellerin kaldırılması gerektiği savunularak adil yargılanma hakkının gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Adaletin tüm unsurlarıyla gözetilmesi ve devletin adalete sahip olması için çaba sarf edilmesi gerektiği vurgulnırken toplumun ve devletin bağımsızlığıyla üniter yapısının korunmasının önemi vurgulanmaktadır (Samur, 2018, ss. 205-206).

Köklü devlet geleneğinin merkezinde "İnsanı yaşat ki Devlet yaşasın!" ilkesi yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm vatandaşları, hiçbir ayrım yapılmaksızın birinci sınıf vatandaşlar olarak kabul edilmekte ve bir ulus oluşturmaktadır. Türk bayrağı, bağımsızlığın simgesi olup toprakların özgürce dalgalandığı yerler vatan olarak tanımlanmaktadır. Vatanın ortak eseri olan bu topraklar, "Tek Millet, Tek Bayrak, Tek Vatan, Tek Devlet" anlayışını sarsılmaz

bir güvenlik ilkesi olarak benimsenmekte ve amaç ve hedefler doğrultusunda milletin birliğin korunması hedeflenmektedir (AK Parti Tüzüğü, 2023).

4.3.5. Türkiye'nin Yeni Kolektif Güvenlik Arayışı: Kafkasya ve Orta Asya

1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) kurulmasıyla Türkiye Kafkasya ve Orta Asya'dan uzaklaşarak tamamen yabancılaşmıştı. SSCB'nin dağıldığı 1991'e kadar Türkiye bölge devletleriyle doğrudan bağlantı kuramamıştı. Türkiye, SSCB'nin dağılmasından hemen sonra bile hazırlıksız yakalandığından bölge devletleriyle nasıl bir politik bağlantı kuracağını belirleyememişti. Ekonomik bakımdan Kafkasya ve Orta Asya devletlerine kıyasla daha gelişmiş durumda olan Türkiye, bu dönemde bölgenin kalkınmasına katkıda bulunabileceği herhangi bir mali kaynağa da sahip değildi. Bu dönemde Türkiye'nin bölge devletleriyle bağlantı kurması ancak RF'yle geliştireceği ilişkiler çerçevesinde söz konusu olabilirdi. Bu dönemde RF, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya devletlerine yönelik ziyaretler gerçekleştirerek ilişkiler kurmasına izin verse de Turancılık idealiyle ilgili geliştirmesi muhtemel politikalara karşı Türkiye'nin bölge devletleriyle ilişkilerini geliştirerek iş birliğine yönelmesine engel oldu. RF'nin bölgedeki diğer bir ortağı olan İran da bölgeye yönelik politikalarını destekler nitelikte adımlar attı. Bu dönemde Türkiye, RF'yle geliştirdiği ilişkiler çerçevesinde bölge devletleriyle ilişkilerini kurdu ve kurduğu bu ilişkileri uzun vadede güçlendirerek iş birliğine dönüştürmeye çalıştı. Türkiye'ye destek veren ABD'yse RF ve ÇHC'yi çevreleme politikasıyla Asya'daki çıkarlarını güvence altına almaya çalıştı.

1991-1994 döneminde ABD, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik politikasında RF'ye öncelik veren bir politika benimseyerek bölgeye doğrudan kendisi girmedi. Ancak bu dönemde ABD, müttefik ve dost bir devlet olan Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasını da destekledi. Bu çerçevede Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya devletleriyle hem ziyaretler çerçevesinde politik ilişkilerini geliştirdi hem de girişimciler tarafından bölge devletlerinde ticaret alanları oluşturularak ekonomik ilişkilerini geliştirdi (Merdan, 2020, ss. 246-249).

1995'te "çoklu boru hatları" politikasını benimseyen ve 1997'de de bölgeyi "yaşamsal çıkar alanı" ilan eden ABD'nin bölgeye doğrudan girerek bölge devletleriyle ilişkiler kurması, Türkiye'nin bölge devletleriyle ilişkilerini durma noktasına getirdi. Bu dönemde Türkiye; İran, Endonezya, Pakistan, Libya ve Malezya gibi Müslüman devletlere ziyaretler gerçekleştirmesine

rağmen Kafkasya ve Orta Asya devletlerine ziyaretler gerçekleştirmeyerek politik iletişimden uzak durdu. Yine de Türkiye bu dönemde Kafkasya ve Orta Asya devletlerinde yatırımlar yaptı, petrol ve doğal gaz boru hatları projelerinin gerçekleşmesine öncülük etti, bu devletlerle askerî ve güvenlik içerikli anlaşmalar imzaladı ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütünün (North Atlantic Treaty Organization-NATO) bölgeye dair faaliyetlerinde ön saflarda yerini aldı (Winrow, 2005, ss. 87-95). Böylece Türkiye'nin yeni kolektif güvenlik anlayışının temelleri de bu dönemde atılmış oldu.

Tüm bu gelişmeler, RF'nin Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya devletlerine yönelik politikasına dair şüphelerinin artmasına yol açtı. Türkiye'nin bölgedeki adımlarını RF'nin bir tehdit olarak algılaması, bölge devletlerinde de hoşnutsuzluğa neden oldu. Bu çerçevede Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, bölgede oluşabilecek yanlış anlamaların önüne geçebilmek amacıyla ülkesinde gerçekleşecek her türlü etnik ve dilsel kurumsallaşmanın karşısında olduğunu dile getirme ihtiyacı hissetmişti (Fidan, 2010, ss. 110-112). Aslında bu dönemde Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya devletleriyle ilişkilerinin her yönüyle gelişimi için ABD'nin bölgeye doğrudan girerek bölge devletleriyle ilişkiler kurması sebebi vardı. Bu sebeple Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya'da başarılı olabilmesi için bölge devletleriyle politik ilişkilerden ziyade ilişkilerin diğer boyutlarına odaklandı (Malashenko, 2013, ss.2-3). Yani bu dönemde Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik politikasında ABD'yle birlikte hareket etmesi durumunda Türkiye'nin bölge devletleriyle politik ilişkilerin gelişimine ve bu çerçevede politik boyutlu örgütlenmelerinin oluşumuna engel teşkil edecekti. Dolayısıyla Türkiye, bu dönemde bölgeye yönelik politik ilişkilerden ziyade, ekonomik, askerî, güvenlik, kültürel boyutlu ilişkiler yürüttü. Ayrıca bu durum, bu dönemde Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasının ABD olmadan, yani tek başına yürütmesinin daha mı iyi olacağı, yani RF'yle iş birliği yapması Türkiye'nin bölgedeki ilişkilerini geliştirmesine imkân mı vereceği gibi değerlendirmelerin de yapılmasına yol açtı.

Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Türkiye'nin dış politikası farklı bir boyuta büründü. Bu çerçevede Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmetinin 2002-2016 dönemindeki dış politikası, komşularıyla hiçbir sorunun olmadığı ve ilişkilerin stratejik derinliği aşıldığı üzerine kuruldu. Bu dönemde Türkiye'nin dış politikasında politik düşünceleriyle konuya dair ifadeleri önem arz eden Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin artık herkesle aynı anda konuşabilen, bölgesindeki politikalara karar verebilen bir devlet hâline geldiğini dile getirdi. Bu dönemde RF, Türkiye'nin

ekonomik ortağı hâline gelirken aynı zamanda Kafkasya ve Orta Asya devletleriyle de ilişkilerin güçlendirilmesi yoluna gidildi. Zira kurulan bu yakın ilişkilerde bölgedeki ticari çıkarlar da etkili oldu (Lesser ve diğerleri, 2009, ss. 2-5).

Bu dönemde komşu devletlerle sıfır sorun yaklaşımı çerçevesinde yürütülen ilişkiler tam anlamıyla sorunlar oluşturmaya başlayınca Türkiye, bölgedeki komşularıyla eski ilişkilerini âdeta arar duruma geldi (Intelligence, 2007 s. 6577). Bu çerçevede Türkiye, 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminin ardından millî olan kendi politikasını oluşturmaya karar verdi. Bunun dış politikaya yansımasıysa Türkiye'nin, RF'yle ilişkilerini geliştirerek iş birliğine yönelmesine ve Kafkasya ve Orta Asya devletleriyle olan ilişkilerdeki iş birliği seviyesinden stratejik ortaklığa dönüşmesine dayanmaktadır (Vali, 2019, ss. 97-101).

Türkiye'yle RF arasındaki ilişkilerin iş birliği seviyesine çıktığı takdirde Kafkasya ve Orta Asya'daki çıkarlarını kolaylıkla gerçekleştirebilirken Türkiye, bölge politikasında askerî ve güvenlik odaklı çıkarları dikkate alındığında hem kısa hem de uzun vadede RF'yle mevcut ilişkilerini göz ardı etmeyerek bölgedeki siyaset sahnesinde yer almasını sağlayacaktır (Vali, 2019, ss. 104-105). Kafkasya ve Orta Asya'daki Müslüman Türk nüfusu göz önünde bulundurulduğunda RF'yse bölgede ÇHC ve İran'ı dengelemek için Türkiye'nin askerî ve güvenlik odaklı çıkarları çerçevesinde var olmasını bölgesel güvenlik açısından önemli bir adım olarak gördü. Bölgede yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde iş birliği yapan devletlerin güvenlik odaklı olarak da istikrarı sağlaması demokratik değerler için bir ön koşul olarak değerlendirildi. Yapılan iş birliğinin daha çok Kafkasya ve Orta Asya'nın özel durumuna bağlı bir konumuyla ilgili olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Kafkasya ve Orta Asya'da etkin olan Türkiye'nin, bölgedeki bütün aktörlerle ortak bir zeminde iş birliği yapma ve bölgesel güvenliği sağlama potansiyeli bulunmaktadır (Vali, 2019, ss. 141-164).

Yeni Avrasyacılık akımının öncüsü olan Aleksandr Dugin, 2003'te çıkan "Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım" adlı kitabında RF'nin, İran'a Avrasya'nın merkezinde Pax-Pers'i kurması tavsiyesinde bulunarak Atlantikçi etkilerin karşısında durulabilmesi için İran'a Kafkasya ve Orta Asya'yı organize etme rolünü verdi. İran bu görevi yerine getirdiği takdirde hem Pan-Türkizm'in yayılmasını hem de Suudi Arabistan'ın politik ve ekonomik müdahalelerini durdurabilecek güce sahip olacaktı (Dugin, 2003, s. 76). Yine aynı eserde Türkiye yanlısı yaklaşımlarını sürdürmesi hâlinde RF, İran ve Ermenistan, Azerbaycan'ı da parçalayabileceğini

öngörmekteydi (Dugin, 2003, s. 79). Ayrıca Avrasya Birliği projesi kapsamında Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki tüm etkili girişimlerinin engellenmesi gerektiği, RF ile İran'ın çıkarlarına aykırı olan Turancı projelere karşı çıkılması ve RF'nin bu savaştaki ana müttefikinin İran olduğu vurgulanmaktaydı (Dugin, 2003, ss. 82-83). Aleksandr Dugin, 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminin ardından 2017'de yayınlanan "İnsanlığın Ön Cephesi: Avrasya" adlı kitabındaysa daha önceki yaklaşımlarından farklı olarak "... RF'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki devletlerle geliştireceği ilişkilerdeki en önemli ortağının Türkiye olduğunu, bu devletin pek çok Avrasyacı özelliği bulunduğu ancak RF-Türkiye ekseninin geçmişteki uzun süreli düşmanlıklarına karşın giderek olası bir jeopolitik ortaklar hâline geldiği" ifadeleriyle RF'nin gerçek ortağının Türkiye olduğunu ileri sürdü (Dugin, 2017, s. 129).

5. SONUÇ

Devletler söz konusu olduğunda güvenlik genellikle devletin ülkesel bütünlüğünün risk altında olmaması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda güvenlik, devletin olası tehditlerden korunması, olası saldırılara karşı koyabilmesi ve her durumda devletin çıkarlarının korunabilmesi anlamına gelmektedir. Küreselleşme ve değişen dünya düzeninin etkisiyle özne olarak sadece devleti kabul eden askerî tehdidi anlamak, sorunların analizi ve çözümü için yol arayışında yeterli gelmemektedir. Bu, ulusal güvenlik için iç ve dış tehditler dâhil olmak üzere, kişiyi ve çeşitli sosyal grupları da kapsayacak şekilde derinleşmesine yol açmaktadır.

Sistematik ve sürekli şiddet içeren terörizm, önceleri basit silahlarla ve terör örgütlerinin bulunduğu coğrafyayla sınırlı olmasına rağmen teknolojik gelişme ve küreselleşmeden dolayı her an ve her yerden gelmesi muhtemel belirgin olmayan bir tehdittir. Bu bağlamda terörizmin sadece etkin olduğu devleti değil bütün dünya devletlerini etkileyen bir yapısı olduğu görülmektedir. Bundan dolayıdır ki terör bugün bütün dünya devletleri için en büyük tehdit unsurudur. Türkiye'ye gelince, uzun dönem boyunca terörden kaynaklanan güvenlik tehditleriyle mücadele eden bir devlet olarak bilinmektedir. Ortaya çıktığı Soğuk Savaş döneminin sonlarında tamamen askerî nitelikte olan bu tehditler, güvenlik güçlerine yönelik eylemler gerçekleştirmekteyken Soğuk Savaş sonrası dönemdeyse terör yöntemleri sivilleri ve devlet güçlerini de etkileyen bir yapıya doğru evrilerek şiddet eylemlerinin hedeflerini genişletmişlerdir. Bu durum dikkate alındığında Türkiye'de terörü bitirmeye yönelik politikalar, hükûmetler için her zaman önemli politika alanları olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde terörizm, küresel güçlerin amaçlarına ulaşmak için başvurdukları bir araç hâline gelmiştir. Sıcak savaşa göre maliyetinin daha az olması, devam eden bir istikrarsızlığa neden olması, geleceği belirsizlikle tehdit etmesi ve geldiği yerin neresi olduğunun anlaşılamaması terörizmi küresel güçler için çekici kılmıştır. Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemde terörizm, sahip olduğu bu yapıdan dolayı teröre maruz kalan devletlerin tek başına mücadele edebilmesini de zorlaştırmıştır. Örneğin Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK) terör örgütünün bölgede ciddi bir sorun olarak gelişmesi ve Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) terör örgütünün bölgede sahip olduğu konum dikkate alındığında hem terör hem de güvenliğe dair politikasını Türkiye'nin sadece kendisinin belirlediği bir faktör olmaktan çıktığı ve bu politikanın uygulayıcısı rolünün değiştiği görülmüştür.

Soğuk Savaş sonrası dönemin hemen ardından Türkiye'de yaşanan politik istikrarsızlıklar nedeniyle terör sorunu üst seviyeye çıkmıştı. Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeyse devletin en temel güvenlik sorunu olan terör sorununun çözüm yolları arandı. Bu çerçevede Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmetinin 2002-2016 döneminde terör sorununun çözümü için geliştirilen politikanın, partinin ideolojik yapısından ayrı olduğunu düşünmek hatalı olur. Kendisini muhafazakâr, Müslüman-Türk ve liberal bir parti olarak tanımlayan Adalet ve Kalkınma Partisi, kültür temelli sosyal ağlarını ve kültürel ortamını kullanarak kendisini Müslüman bir devletin partisi şeklinde lanse etti. Partiyi destekleyen grupların çoğu dini referans alsalar bile Adalet ve Kalkınma Partisi, Batı yanlısı politika, demokratik değerler ve insan haklarına dair söylemleriyle konumunu daha da güçlendirdi.

Batı yanlısı bir politika izleyen Adalet ve Kalkınma Partisi, Batılı devletlerle çatışma yaşamak yerine, Müslüman devletlerle Batılı devletler arasında köprü konumunda bulunan bir devlet olmak misyonunu benimsedi. Böylece partinin hem iç hem de dış politikasında İslam'ın bütünleştirici yönünü kendine pusula edindi. 2002-2016 döneminde politikasını da bu yönde terör ve güvenlik politikasının odak noktası yapmak ve etnik Kürt kökenine dayalı PKK terör örgütüyle mücadele bağlamında şekillendirmek zorunda kaldı. Bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi, terörle mücadele hususunda Orta Doğu'da merkezî bir devlet olma politikası izledi ve bu doğrultuda Batı yanlısı politikaları benimseyerek uluslararasılaşarak ABD'nin bölgedeki egemenliğine katılmayı istedi. ABD'nin bölgedeki egemenliği altında uluslararasılaşma, bu dönemde Türkiye'deki terör sorununun çözümüne katkıda bulunamadı, aksine sorunun daha da büyümesine yol açtı.

Etnik ve ayrılıkçı bir terör örgütü olan PKK, 2002-2016 döneminde belirgin bir Kürt etnik kimliği oluşturarak etnik hareketliliği teşvik etti. Devletin verdiği kimliğe karşı toplumsal bir kimlik inşa edip böylece devletin Kürt kimliğini tanıması, kökeni Kürt olan vatandaşlar için kültürel haklar, özerklik gibi pek çok talepte bulundu. Terör örgütünün dillendirdiği bu hususlar, aynı zamanda terör örgütünün propaganda unsurlarını oluşturmaktaydı. Hâliyle terörle ilgili bu tür propaganda argümanlarını çürütmek zorunlu hâle geldi. Bu dönemde PKK terör örgütünün terör ve terörle mücadele yoluyla propaganda üstünlüğü elde etmesinin önüne geçilmeye çalışıldı.

2002-2016 döneminde Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmeti, PKK terör örgütüyle mücadelede önceki hükûmetlerin tamamen askerî olan politikalarından farklı bir yol benimsedi ve bunları destekleyecek nitelikte yeni politikalar tercih etti. Bu bağlamda bu dönemde Türkiye'nin güvenlik politikası; ekonomik, sosyokültürel ve siyasi katılıma dayalı politika olmak üzere üç politika alanıyla destekledi.

Ekonomiye dayalı politika, terör örgütünün propaganda malzemesi olarak kullandığı alanın gelişmemiş olması, istihdam yaratılamaması, altyapı yatırımlarının yetersiz olması gibi propaganda unsurlarını ortadan kaldırmayı; istihdam yaratarak ve işsizlerin örgüte katılımının önüne geçerek örgütün insan kaynağını sınırlamayı amaçlamaktaydı. Yürütülen projeler, bölgede bilhassa da Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çerçevesinde pek çok istihdam sahası oluşturdu. Sosyokültürel politikaysa dinin bütünleşik yapısı çerçevesinde tasarlandı.

2002-2016 döneminde Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmetinin PKK'ya dair mücadelesindeki politikaları arasında en önemlilerinin "çözüm süreci"yle "Kürt açılımı" olduğunu söylemek mümkündür. Hem çözüm süreci hem de Kürt açılımı, aynı zamanda sosyokültürel, ekonomik ve güvenlik boyutlu politika alanlarına da dâhildir. Bu uygulamalar süreçle sınırlı olmadığından yalnızca çözümün mihenk taşı olarak görülmemelidir.

2002-2016 döneminde Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmeti tarafından başlatılan bu süreçler başarısızlıkla sonuçlandı ve beklenen gelişme elde edilemedi. Çözüm sürecinin başarısızlıkla sonuçlanması pek çok nedenden kaynaklandı. Çözüm süreci esnasında Türkiye'deki politik dalgalanmalar, Irak'ın işgal edilmesi, Suriye'deki iç savaş, terörün bölgesel bir soruna dönüşmesi, terör örgütünün çok yönlü yapısı, terör örgütüyle sorunun siyasi muhatabı arasındaki rekabet, Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmetinin diyalog için muhatap bulamaması, terör örgütü liderlerinin sorunu gerçek anlamda çözmeye yanaşmaması, Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmetinin soruna yeterli toplumsal desteği sağlayamaması ve sürecin sadece bu hükûmetin politikası olarak yürütülmesi başarısızlığın nedenleri arasında sayılabilir.

Çözüm sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmasının en temel nedeni, Türkiye'deki toplumun konuya yeterince hazırlıklı olmaması ve toplumsal olarak herhangi bir hazırlık yapılmamış olmasıydı. Bu süreçte çözümün siyasi muhatabıyla PKK arasında da anlaşmazlıklar çıktı. Seçimlerde çözümün siyasi muhatabının oylarının artması PKK içinde huzursuzluklara

yol açarken örgüt liderleri bu süreçte baş müzakereci olduklarını öne sürdüler. Suriye'deki iç savaş ve bundan kaynaklanan güvenlik zafiyeti, bu dönemde terör örgütünün mühimmat ve silahlara ulaşmasını kolaylaştırdı. Suriye'deki iç savaş süreci boyunca Partiya Yekîtiya Demokrat'a (PYD) verilen dış kaynaklı hem askerî hem de siyasi destek, PKK silahlı yapılanmasının kabiliyetlerini artırmada büyük rol oynadı. Dolayısıyla güvenlik zafiyeti örgütün kent merkezlerinde örgütlenmesini kolaylaştırdı, kuruluş sürecinin yarattığı atmosfer örgüte silah ve insan gücü temini için uygun ortamla siyasi propaganda yapılabilecek bir alan oluşturdu. Bu bağlamda çözüm sürecinde zayıflayan güvenlik, PKK'yı şehir merkezlerinde isyanlara hazırladı. PKK, çözüm sürecinden vazgeçerek yeni çıkarlar elde etmek istedi ve aslında sorunu çözmek istemediğini bu şekilde ortaya koydu. PYD'nin özellikle Suriye'de sunduğu bölgesel kazanımlar örgütün kendine güvenini artırdı, hükûmetten daha talepkâr hâle getirdi. Çözüm sürecinde hükûmetin Kürt kökenli vatandaşların haklarını iyileştirmek amacıyla yaptığı yasal düzenlemeler süreci yumuşatmaya yönelik bir adım olmasına rağmen sorunu çözmeye yetmedi.

Çözüm süreci, PKK terör örgütünün Kürt kökenli vatandaşlarının haklarına dayalı bir sorun olmadığını gösterdi. Terör sorununu ortadan kaldırmak için sadece Türkiye'de çözüme yönelik çalışmalar yapılması yeterli değildi, örgütü destekleyen diğer unsurların da durdurulması gerekmekteydi. Bu çerçevede Türkiye, 2016'dan itibaren hem örgütü destekleyen diğer unsurların durdurulması için hem de örgütün Irak ve Suriye'deki kapsamının daraltılması için sınır ötesi askerî harekâtlar gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda sınırda oluşturduğu güvenlik bölgesiyle terör örgütü mensuplarının ülkeye giriş çıkışlarını da engellemiştir. Sınırın güvenliğini sağlamak, sorunun çözümünden ziyade potansiyel tehditlerin önlenmesini amaçlamıştır. Bu durum da terör örgütü mensuplarına karşı bir mücadele gerektirmiştir. Terörün bitmesi için uluslararası alanda terörü destekleyen unsurların da sınırlandırılması gerekmiştir. Bu amaçla Suriye'deki sorunun çözümü için kabul edilen Astana süreci, terörün sona erdirilmesi için uluslararası desteğin sağlanması açısından önemli bir konu olarak gösterilmiştir.

Kısaca 2016'dan itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmetinin hem terör hem de güvenliğe dair politikaları, devlet sınırları dâhilinde kalmayıp askerî harekâtlarla sınırlarının ötesini de kapsamına almıştır. Hem Suriye'deki Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı'yla Barış Pınarı Harekâtları hem de Irak'taki askerî harekâtlar sayesinde hem terör koridorunun hem de güdümündeki enerji koridorunun Akdeniz'e ulaşması engellenmiştir. Yapılan operasyonlarla sınır güvenliği

sağlanmış olmasına rağmen koridor dışındaki alanda terör örgütüne istemeden de olsa müsamaha gösterildiği görülmüştür. 2016'dan itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmetinin terör ve güvenlik politikaları aynı zamanda diğer bölge devletlerinin mevcut yapılarından, teröre bakış açılarıyla güvenlik politikalarından da etkilenmiştir. Bu çerçevede hükûmet, bu dönemde terör ve güvenlik politikalarında başarılı olabilmesi için terör örgütlerinin bağlantılı olduğu devletlerle aralarındaki ittifakın kırılmasına yönelik adımlar da atmıştır. Bununla beraber terör örgütlerinin meşru görülerek kaynak sağladığı şubeler de işlevsiz hâle getirilmeye çalışılmıştır. Yani 2016'dan itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi hükûmeti, sadece askerî yöntemlerin uygulandığı güvenlik politikaları daima eksik kalacağından dolayı terörle mücadelede aynı zamanda bölgedeki diğer devletlerle iş birliği hâlinde uygulanan politikalarla desteklemeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü. (2023). *Tüzük*. https://www.akparti.org.tr/media/279929/cep-boy.pdf adrsinden 19 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Akalp, G. ve Yamankaradeniz, N. (2013). İşletmelerde güvenlik kültürünün oluşumunda yönetimin rolü ve önemi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 3(2), 96-109.

Aktaş, S. (2019). *Bir kuşak bir yol projesi özelinde Çin'in yeni süper güç olabilme kapasitesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Allison, R. ve Jonson, L. (2004). *Central Asian security: The new international context*. Washington, DC: Brookings Institution Press.

Altun, F. (2009). Değişim ve statüko kıskacında AK Parti. *SETA Analiz*, (6), 3-22.

Altunışık, M. B. ve Martin, L. G. (2011). Making sense of Turkish foreign policy in the Middle East under AKP. *Turkish Studies*, 12(4), 569-587.

Aras, B. ve Akpınar, P. (2011). The relations between Turkey and the Caucasus. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 16(3), 53-68.

Armaoğlu, F. (2019). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Kronik Kitap.

Ateş, D. (2021). *Uluslararası örgütler*. Bursa: Dora.

Ateşoğlu Güney, N. (2006). *Batı'nın yeni güvenlik stratejileri AB-NATO-ABD*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Atmaca, A. Ö. ve Gözen Ercan, P. (2018). Uluslararası güvenliği yeniden düşünmek: Uluslararası ilişkiler disiplininde feminist eleştiriler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(59), 19-31.

Aydın, M. (2000). Determinants of Turkish foreign policy-II: Changing patterns and conjunctures during the Cold War. *Middle Eastern Studies*, 36(1), 103-139.

Aydın, M. ve Ereker, F. (2014). Türkiye'de güvenlik: Algı, politika, yapı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(43), 127-156.

Ayoob, M. (1995). *The third world security predicament*. London: Lynne Rienner Publishers.

Baç, M. (2004). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı: Kurumsal ve güvenlik sorunu. *Algılar*, 1(1), 29-43.

Baharçiçek, A. ve İnan, C. E. (2013). Dış politikanın belirlenmesinde ulusal güvenlik algısının rolü. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 101-120.

Balcı, A. (2013). *Türkiye dış politikası: İlkeler, aktörler, uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Başer, G. (2019). *Ak Parti hükümetlerinin güvenlik politikaları 2002-2015*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Baylis, J. (2008). Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 69-85.

Bilgin, P. (2005). Turkey's changing security discourses: The challenge of globalisation. *European Journal of Political Research*, 44(1), 175-201.

Birdişli, F. (2011). Ulusal güvenlik kavramının tarihsel ve düşünsel temelleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(31), 149-169.

Birleşmiş Milletler. (t.y.). *Birleşmiş Milletler antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı statüsü*. Ankara: Birleşmiş Milletler Türkiye Ofisi.

Boratav, K. (2019). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2015*. Ankara: İmge Kitabevi.

Ciuca, M. A. (2017). *Neo-klasik realizm bağlamında Türkiye-Romanya ikili ilişkileri (1990-2015)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Çalık, N. (2013*). Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül sonrası Asya Pasifik politikası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Çongar, Y. (2001, 22 Eylül). Bütün ülkeler tercihini yapsın. *Milliyet*. https://www.milliyet.com.tr/gundem/butun-ulkeler-tercihini-yapsin-5275528 adrsinden 21 Ekim 2022 tarihinde erişildi.

Dağ, A. E. (2004). *Uluslararası ilişkiler sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.

Dağı, Z. (2002). Rusya'nın güvenlik politikası ve Türkiye. R Yinanç ve H. Taşdemir (Ed.), *Uluslararası güvenlik sorunları ve Türkiye* içinde (ss. 167-209). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Davutoğlu, A. (2014). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.

Dedeoğlu, B. (2004). Değişen uluslararası sistemde Türkiye-ABD ilişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri üzerine etkileri. F. Sönmezoğlu (Der.), *Türk dış politikasının analizi* içinde (ss. 227-252). İstanbul: Der Yayınları.

Dedeoğlu, B. (2003). *Uluslararası güvenlik ve strateji*. İstanbul: Derin Yayınları.

Demir, Ö. ve Acar, M. (2002). *Sosyal bilimler sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.

Demir, S. (2012). Türkiye'nin Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına katkısı. *Türk Kamu Yönetimi Yıllığı*, (38), 1-22.

Deringil, S. (1994). *Denge oyunu: İkinci dünya savaşında Türkiye'nin dış politikası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dugin, A. (2017). *İnsanlığın ön cephesi: Avrasya*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Dugin, A. (2003). *Rus jeopolitiği: Avrasyacı yaklaşım*. İstanbul: Küre Yayınları.

Durmaz, F. ve Gül, M. (2022). Soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Ortadoğu politikası (1991-2011): Güvenlik merkezli yaklaşımdan işbirliğine. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(43), 395-428.

Efegil, E. (2018). *Dış politika analizi (ders notları)*. İstanbul: Gündogan Yayınları.

Eker, A. A. (2007). *İkinci dünya savaşı sonrası Türk dış politikasındaki gelişmeler ve Türkiye'nin NATO'ya giriş süreci (1945-1952)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Elma, R. (2010). *Kamu yönetiminde kurumsal dönüşüm ve stratejik liderlik*. (Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Eren, N. (1977). *Turkey, NATO and Europe: A deteriorating relationship?*. Paris: Atlantic Institute for International Affairs.

Eren, N. (2005). *Turkiye, Dün ve Bugün...*. İstanbul: Türkiye-ABD İş Konseyi.

Ergil, D. (1977). Emperyalizmin yapısal kuramı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 32(1), 189-206.

Ergül, N. (2012). Yeni güvenlik anlayışı kapsamında Birleşmiş Milletler'in rolü ve uygulamaları. A. Sandıklı (Ed.), *Teoriler ışığında güvenlik, savaş, barış ve çatışma çözümleri* içinde (ss. 163-208). Ankara: BİLGESAM Yayınları.

Erhan, Ç. (2001). ABD'nin ulusal güvnlik anlayışı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(4), 77-93.

Erhan, Ç. (2002). Soğuk Savaş sonrası ABD'nin güvenlik algılamaları. R. Yinanç ve H. Taşdemir (Ed.), *Uluslararası güvenlik sorunları ve Türkiye* içinde (ss. 42-68), Ankara: Seçkin Yayınları.

Erhan, Ç. ve Akçay, E. Y. (2017). AB, NATO ve Türkiye ilişkileri. B. Akçay ve S. Akgül Açıkmeşe (Ed.), *Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri* içinde (ss. 237-251). Ankara: Seçkin Yayınları.

Erşen, E. (2009). *Sovyet sonrası Rus Avrasyacılığı ve Rusya-Türkiye ilişkileri üzerindeki etkileri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Esmer, A. Ş. ve Sander, O. (1996). 1939-1945 dönemi. M. Gönlübol, C. Sarı ve O. Sander (Ed.), *Olaylarla Türk dış politikası (1919- 1995)* içinde (ss. 135-189). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Fırat, E. (2009). Türkiye'de 1980 sonrası yaşanan üç büyük kriz ve sonuçlarının ekonomi-politiği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 501-524.

Fidan, H. (2010). Orta Asya'ya yönelik Türk dış politikası. *Balkan ve Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 109-121.

Gomtsyan, A. (2010). *Is the CSTO trading democracy for security?*. (Yüksek Lisans Tezi). Georgetown Üniversitesi, Güvenlik Çalışmaları, Washington DC.

Gözen, R. (2001). Türk-Amerikan ilişkileri ve Türk demokrasisi: Realist bağlantı. *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, 1(1), 73-111.

Güçlü, İ. (2015). Uluslararası güvenlik ilişkileri ve stratejileri. F. M. Harmancı, M. Gözübenli ve C. Zengin (Ed.), *Güvenlik sektöründe temel stratejiler* içinde (ss. 331-347). Ankara: Nobel Yayınevi.

Gül, M. (2016). Turkey's ostpolitik (2002-2011). *Akademik Ortadoğu*, 10(2), 105-126.

Günuğur, H. (2008). *Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri*. Ankara: EKO Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi.

Gürcan, M. (2016a, 16 Eylül). Darbe sonrası tasfiyeler Türk ordusunu nasıl tüketti. *Al-Monitor*. https://www.al-monitor.com/ adrsinden 17 Mart 2022 tarihinde erişildi.

Gürcan, M. (2016b, 5 Ekim). Sağlık Bakanlığı sağlık sistemini gasp ederken Türk ordusu yeni bir cepheyle karşı karşıya. *Al-Monitor*. https://www.al-monitor.com/ adrsinden 17 Mart 2022 tarihinde erişildi.

Hürriyet Daily News. (2016, 31 Temmuz). Türk hükümeti orduyu elden geçirmek için yeni bir kanun hükmünde kararname çıkardı. https://www.hurriyetdailynews.com/ adrsinden 13 Temmuz 2022 tarihinde erişildi.

Intelligence, G. (2007). Stratfor. *Cell*, 512(560), 6575-6579.

İba, Ş. (1998). *Milli güvenlik devleti: Dünyada ve Türkiye'de belgeleriyle milli güvenlik ideolojisi ve kurumlaşma*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

İleri, Emin. (2017, 16 Temmuz). Milli savunma üniversitesi ilk mezunlarını verdi. *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/tr/egitim/milli-savunma-universitesi-ilk-mezunlarini-verdi/843015 adrsinden 28 Ekim 2021 tarihinde erişildi.

İncegül, A. (2020). *Ulusal güvenliğin ekonomi politiği: 1990 sonrası dönemde Türkiye'de savunma sanayi üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Jenkins, G. (2005). *Context and circumstance: The Turkish military and politics*. Oxfordshire: Routledge.

Kadercan, B. (2014). Güç. Ş. Kardaş ve A. Balcı (Ed.), *Uluslararası ilişkilere giriş: Tarih, teori, kavram ve konular* içinde (ss. 311-322). İstanbul: Küre Yayınları.

Karaaslan, H. (2020). Evrilen uluslararası sistemde Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelik değişen güvenlik algılamaları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, (50), 191-222.

Karabulut, B. (2015). Bilgi toplumu çağında dijital yerliler, göçmenler ve melezler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 11-23.

Karakuş, K. (2013). *Avrupa Birliği rekabet politikası açısından KOBİ'lerin görünümü: Sivas ili örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Karaosmanoğlu, A. L. (2011). *Silahlı kuvvetler ve demokrasi*. İstanbul: Bilgesam.

Karaosmanoğlu, A. L. (2000). The evolution of the national security culture and the military in Turkey. *The Journal of International Affairs*, 54(1), 199-216.

Keyman, F. (2012, 15 Ocak). Post-vesayet, sivilleşme, demokratikleşme. *Radikal*. https://www.radikal.com adrsinden 17 Mart 2014 tarihinde erişildi.

Kıvıl, S. (2021). *Birleşmiş Milletler barış misyonlarının uluslararası çatışmaların çözümündeki rolü: UNFICYP, UNIIMOG ve UNSMIS örnekleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Kibaroğlu, M. (2019). NATO'nun 70 yılının bir muhasebesi: Nereden, nereye?. *Stratejist*, (21), 32-39. http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/mustafakibaroglu_stratejist_nato_70yil_nisan2019.pdf adrsinden 28 Aralık 2022 tarihinde erişildi.

Köse, M. A. (2012). Agricultural policy reforms and their implications on rural development: Turkey and the EU. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 11(2), 75-98.

Krause, J. ve Magiera-Krause, C. (1997). Dokumnetation zur abrüstung und sicherheit. *NATO-Gipfel in Rom Beschließt Neues Strategisches Konzept*, 25, 231-239.

Küçükşahin, A. (2007). Türkiye'nin tehdit belirleme yöntemi ve güvenlik anlayışı çerçevesinde düşman kavramının değerlendirilmesi. *Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu 05-06 Nisan 2007, Yenilevent, İstanbul* içinde (ss. 43-73). İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı.

Legg, K. R. ve Morrison, J. F. (1971). *Politics and the international system; an introduction*. New York: Harper and Row.

Lesser, M. P., Slattery, M. ve Leichter, J. J. (2009). Ecology of mesophotic coral reefs. *Journal of Experimental Marine Biology and Ecology*, 375(1-2), 1-8.

Lipschutz, R. D. (1998). Seekıng a state of one's own: An analytical framework for assessing ethnic and sectarıan conflıcts. B. Crawford ve R. D. Lipschutz (Ed.), *The myth of" ethnic conflict": Politics, economics, and ‘‘cultural" violence* içinde (ss. 44-78). Oakland: University of California.

Makowsky, A. ve Lesser, I. (1997). Internal changes and regional policies in Turkey. *American Research Institute in Turkey*. https://aritweb.org/ adrsinden 31 Ekim 2022 tarihinde erişildi.

Malashenko, A. (2013). *Russia and the Arab spring*. Moscow: Carnegie Moscow Center.

Martin, L. (2000). Turkey's national security in the Middle East. *Turkish Studies*, 1(1), 83-106.

Mazlum, İ. (2003). Çevre ve güvenlik ilişkisine tanımsal bir yaklaşım. A. Kaya ve G. Özdoğan (Der.), *Uluslararası ilişkilerde sınır tanımayan sorunlar* içinde (ss. 320-342), İstanbul: Bağlam Yayınları.

McSweeney, P. A. ve Storb, R. (1999). Mixed chimerism: Preclinical studies and clinical applications. *Biology of Blood and Marrow Transplantation*, 5(4), 192-203.

Merdan, A. S. (2020). *Azerbaycan-ABD ilişkileri ve Azerbaycan'da ABD imajı (1991-2010).* Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Meyers Konversations-Lexikon. (1988). *Kriegsgesetze-Kriegskunst*. http://peter-hug.ch/lexikon/sitemap/10_0213 adrsinden 19 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Miller, B. (2001). The concept of security: Should it be redefined?. *Journal of Strategic Studies*, 24(2), 13-42.

Millî Güvenlik Kurulu ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu. (1983). *T.C. Resmi Gazete*, 18218, 11 Kasım 1983.

Most, B. A. ve Starr, H. I. (1980). Diffusion, reinforcement, geopolitics and the spread of war. *American Political Science Review*, 74(4), 929-942.

Narlı, N. (2000). Civil-military relations in Turkey. *Turkish Studies*, 1(1), 107-127.

North Atlantic Treaty Organization. (2008, 9 Aralık). *Kuzey Atlantik antlaşması*. https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr adrsinden 13 Ocak 2022 tarihinde erişildi.

Oğultürk, C. (2005). *Soğuk savaş sonrası yeni Avrupa güvenliği ve NATO'nun transformasyonu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Oğuzlu, Tarık. (2003). An analysis of Turkey's prospective membership in the European Union from a 'security' perspective. *Security Dialogue*, 34(3), 285-299.

Oğuzlu, T. (2005). Modern devletten post-modern devlete: AB yolunda Türkiye'nin yeni güvenlik ikilemi. *Demokrasi Platformu*, 1(4), 115-138.

Oğuzlu, T. (2007a). Soft power in Turkish foreign policy. *Australian Journal of International Affairs*, 61(1), 81-97.

Oğuzlu, T. (2007b). The future of Turkey's westernization: A security perspective. *Insight Turkey*, 9(3), 48-58.

Öniş, Z. (2003a). Domestic politics, international norms and challenges to the state: Turkey-EU relations in the post-Helsinki Era. *Turkish Studies*, 4(1), 9-34.

Öniş, Z. (2003b). Turkey and the Middle East after september 11: The importance of the EU dimension. *Turkish Policy Quarterly*, 2(4), 83-91.

Öniş, Z. (2004). Turkish modernisation and challenges for the new Europe. *Perceptions*, 9(3), 5-28.

Özcan, A. B. (2011). Uluslararası güvenlik sorunları ve ABD'nin güvenlik stratejileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 445-466.

Özcan, G. (2000). Doksanlı yıllarda Türkiye'nin değişen güvenlik ortamı. G. Özcan ve S. Kut (Ed.), *En uzun on yıl: Türkiye'nin ulusal güvenlik ve dış politika gündeminde doksanlı yıllar* içinde (ss. 13-44). İstanbul: Büke Yayınları.

Özcan, G. (2010). Türkiye'de milli güvenlik kavramının gelişimi. E. B. Paker ve İ. Akça (Der.), *Türkiye'de ordu, devlet ve güvenlik siyaseti* içinde (ss. 305-349). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Özdemir, H. (2003). Millî güç, politik güç ve askerî güç üzerine bazı gözlemler. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 2-13.

Özdoğan, M. (2019). Realizm ve neorealizm bağlamında soğuk savaş sonrası güvenlik anlayışının değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-24.

Özel, S., Marillas, P. ve Lindgaard, J. (2017). Evolution of the EU's and Turkey's security interests, threat perceptions and discours. *FEUTURE Online Paper*, (3), 2-29. https://feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/pdf/D4.2_final.pdf adrsinden 11 Ağustos 2022 tarihinde erişildi.

Özipek, B. B. (2009). Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) dönemi iç ve dış politika [2002-…]. *Türkiye'nin Politik Tarihi*, 1(1), 669-690.

Paker, E. B. ve Akça, İ. (2010). *Türkiye'de ordu, devlet ve güvenlik siyaseti*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Paris, R. (2001). Human security: Paradigm shift or hot air?. *International Security*, 26(2), 87-102.

Pinto, M. (2010). Turkey's Accession to the European Union in terms of impact on the EU´s security and defense policies-potential and drawback. *Revista Brasileira de Politica Internacional*, 53(1), 89-110.

Qinggong, L. ve Wei, W. (1997, 24 Aralık). Chinese army paper on 'new security concept'. *Jiefangjun Bao*, 5-9. http://www.shaps.hawaii.edu/security/china/jiefangjunnew-security-971224.html adrsinden 29 Kasım 2021 tarihinde erişildi.

Rada, C. ve Rada, P. (2008). The security aspects of Turkey's European integration. *Foreign Policy Review*, 5 (2), 18-36.

Robinson, R. D. (1963). *The first Turkish Republic*. Cambridge: Harvard University.

Rumelili, B. (2007). Avrupa Birliği ve bölgesel ihtilafların çözümü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(16), 51-78.

Russel, B. (1994). *Batı felsefesi tarihi: İlkçağ*. İstanbul: Say Yayınları.

Sakallıoğlu, U. C. (1997). The anatomy of the Turkish military's political autonomy. *Comparative Politics*, 29(2), 151-166.

Salomone, S. D. (1989). The dialectics of Turkish national identity: Ethnic boundary maintenance and state ideology. *East European Quarterly*, 23(2), 225-248.

Samur, H. (2018). Avrupa Birliği'nde güvenlik meselesi ve Türkiye. İ. Sağsen ve M. Dalar (Ed.), *Avrupa Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve Türkiye* içinde (ss. 177-208). Ankara: Orion.

Sancak, K. (2013). Güvenlik kavramı etrafındaki tartışmalar ve uluslararası güvenliğin dönüşümü. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 123-134.

Sancar, C. (2010). *Finansal serbestleşme sonrasında Latin Amerika, Meksika, Güneydoğu Asya ve Türkiye'de yaşanan krizler, nedenleri ve uygulanan IMF tipi istikrar programlarının sonuçları*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Şaybak, A. (2006). *Soğuk savaş sonrası Türkiye'nin balkan ülkeleriyle ilişkilerinde güvenlik olgusu ve karşılıklı çıkarlar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Şener, B. (2017). Soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası göç olgusu ve ulusal güvenlik üzerindeki etkileri üzerine bir değerlendirme. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6(1), 1-31.

Taliaferro, L. A., Rienzo, B. A. ve Donovan, K. A. (2010). Relationships between youth sport participation and selected health risk behaviors from 1999 to 2007. *Journal of School Health*, 80(8), 399-410.

Tanıtım ve Medya Başkanlığı. (2015). 2002 genel seçimleri (seçim beyannamesi). *AK Parti*. https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf adrsinden 18 Ekim 2022 tarihinde erişildi.

Tanör, B. (1997). *Kuruluş (Türkiye: 1920 Sonraları)*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.

Tellal, E. (2001). SSCB'yle ilişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası (Cilt 1: 1919-1980)* içinde (ss. 501-513). İstanbul: İletişim Yayınları.

The White House (2006). *The national security strategy of the United States of America*. http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/ adrsinden 7 Ekim 2021 tarihinde erişildi.

Topsoy, F. (2012). 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi kapsamında "barışçıl amaçlar" teriminin anlamı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(1), 383-416.

Turan, İ. ve Barlas, D. (1998). Batı ittifakına üye olmanın Türk dış politikasına etkileri. F. Sönmezoğlu (Ed.), *Türk dış politikasının analizi* içinde (ss. 425-439). İstanbul: Der Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *T.C. Resmi Gazete*, 17863, 9 Kasım 1982.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği. (2022). http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_ adrsinden 29 Aralık 2022 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2021, 14 Ekim). Türkiye'nin güvenliği ve NATO ile ilişkileri. http://www.mfa.gov.tr/grupa/af/secura.htm adrsinden 31 Mart 2022 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı. (2000). https://www.msb.gov.tr/ adrsinden 21 Aralık 2002 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı. (2011). https://www.msb.gov.tr/ adrsinden 17 Kasım 2014 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı Genelkurmay Başkanlığı. (2022). https://www.tsk.tr/Home/Index?aspxerrorpath=/1_TSK_HAKKINDA/1_4_Savunma_Politikas%c4%b1 adrsinden 31 Ekim 2022 tarihinde erişildi.

Tzu, S. (2001). *Savaş sanatı*. İstanbul: Kastaş Yayınları.

Unsal, E. ve Moulet-Vargas, E. (2013). Impact of wetting film flow in pore scale displacement. *In SCA*, 16(1), 135-147.

Uzun, B., Ülger, S. ve Çağırgan, M. İ. (2002). Comparison of determinate and indeterminate types of sesame for oil content and fatty acid composition. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 26(5), 269-274.

Ülger, İ. K. (2002). AGSP'nin arka planı, oluşumu ve temel anlaşmazlık konuları. R. Yinanç ve H. Taşdemir (Ed.), *Uluslararası güvenlik sorunları ve Türkiye* içinde (ss. 80-97). Ankara: Seçkin Yayınları.

Ülman, H. ve Sander, O. (1972). Türk dış politikasına yön veren etkenler (1923-1968)-II. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 1-24.

Vali, F. (2019). *Bridges across the Bosporus: The foreign policy of Turkey*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Waltz, K. N. (2015). *Uluslararası politika teorisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Wilson, A. (1980). *The Aegean dispute*. Oxford: Oxford University.

Winrow, G. M. (2005). Energy security in the Black Sea-Caspian region. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 10(3), 85-98.

Yeşiltaş, M. ve Balcı, A. (2011). AK Parti dönemi Türk dış politikası sözlüğü: Kavramsal bir harita. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 9-35.

Yıldırım, M. (2021). Uluslararası göç ve ulusal güvenlik bağlamında Türkiye'nin sınır dışı politikalarının göçmenler üzerindeki etkisi. *Göç Dergisi*, 8(2), 311-326.

Yıldız, O. (2020). Birleşmiş Milletler'in Keşmir sorununa müdahalesi: Realizm/liberalizm tartışması. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-17.

Yılmaz, S. (2009). *Ulusal savunma: Strateji, teknoloji, savaş*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Yorulmaz, M. (2014). "Değişen" uluslararası güvenlik algılamaları bağlamında Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde "değişmeyen" güvenlik paradoksu. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 103-135.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	0000-0002-3529-2643
Adı Soyadı	Aslıhan TÜRKMEN
Doğum Yeri	ÇANKIRI
Doğum Tarihi	11.05.1996
e- posta	aslihan.turkmen@yandex.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Okul	**Eğitim Derecesi**	**Bölüm**	**Yıl**
Çankırı Karatekin Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü	Yüksek Lisans	Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı	2020-2023
Çankırı Karatekin Üniversitesi	Lisans	Uluslararası İlişkiler	2014-2018
Çankırı Lisesi	Lise	Eşit-Ağırlık	2014-2018

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	Orta Düzey
Arapça	Temel Düzey

PROFESYONEL VE KİŞİSEL YETENEKLER

Profesyonel	**Kişisel**
Bilgisayar Programları	İletişim Yetenekleri
Yabancı Dil	Adaptasyon Yetenekleri
Uluslararası İlişkiler	Liderlik Özellikleri
Muhasebe	İkna Kabiliyeti